

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

На правах рукопису

ПАЛЮХ АНДРІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 343.163:343.14

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В ДОКАЗУВАННІ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Благута Роман Ігорович,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів–2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ПРОКУРОР ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	12
1.1 Стан дослідження функцій прокурора у досудовому кримінальному провадженні	12
1.2 Процесуальне керівництво як основа доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування.....	34
1.3 Зміст процесуальної діяльності прокурора щодо доказування під час досудового розслідування.....	46
Висновки до Розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2 ФОРМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ДОКАЗУВАННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	60
2.1 Поняття і система форм участі прокурора у доказуванні	60
2.2 Безпосередня форма участі прокурора у збиранні і перевірці доказів....	70
2.3 Доручення та вказівки прокурора у кримінальному провадженні як форма участі в доказуванні	86
2.4 Оцінка прокурором окремих видів доказів як форма участі в доказуванні.....	96
Висновки до Розділу 2.....	1099
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДОКАЗУВАННІ ОБСТАВИН, ЩО ОБГРУНТОВУЮТЬ ПРИЙНЯТТЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ.....	112
3.1 Діяльність прокурора у зв'язку з повідомленням особі про підозру.....	112

3.2 Особливості участі прокурора в доказуванні обставин,
які обґрунтовують застосування запобіжних заходів
у кримінальному провадженні..... 141

Висновки до Розділу 3..... 15959

ВИСНОВКИ Ошибка! Закладка не определена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 166

ДОДАТКИ 1955

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс (залежно від контексту)
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року
КПК України 1960 року	Кримінальний процесуальний кодекс України 1960 року
РФ	Російська Федерація
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Актуальність теми. Нині перед сучасним науковим товариством постало питання коригування та переосмислення традиційних поглядів на роль прокурора в доказуванні під час до судового розслідування. Це, зокрема, зумовлено реформуванням кримінального процесуального законодавства, розширенням меж застосування засади змагальності у кримінальному провадженні, що разом з іншими визначає зміст і структуру всього кримінального судочинства, завдяки прийняттю у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), розширенням повноважень органів прокуратури під час досудового розслідування.

Водночас правильне окреслення ролі та встановлення місця прокурора під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні з урахуванням специфічних функцій, які на нього покладаються у сфері доказування в кримінальних провадженнях, дасть змогу розкрити зміст, структуру і межі діяльності прокурора.

Останнім часом загострилися дискусії щодо функціонального призначення прокуратури. Іноді законодавцями, зокрема в юридичній літературі, ставиться питання про звуження функцій прокуратури. Значення проблеми повноважень прокурора в доказуванні в частині функціонального призначення актуалізувалось у зв'язку з переглядом усталених у сфері кримінального процесуального права положень та інститутів.

Використання у кримінальному процесуальному законі терміну «процесуальне керівництво» як ключового денотату «нагляду прокурора під час досудового розслідування» наповнює його новим змістом, тому з урахуванням розширення судового контролю постає необхідність визначити роль прокурора в доказуванні під час досудового розслідування.

Дослідженням проблеми кримінальних процесуальних функцій займалися чимало вчених (Д. В. Борзих, І. В. Гловюк, В. Г. Даєв, П. С. Елькінд, О. М. Ларін,

Р. Д. Рахунов, І. В. Рогатюк, М. В. Савицький, М. С. Строгович, О. М. Толочко, Ф. Н. Фаткуллін, М. О. Чельцов, В. М. Шпільов, М. К. Якубов та інші), проте вона й надалі залишається актуальною і дискусійною, зокрема стосовно визначення функцій прокурора під час досудового розслідування.

Особливостям кримінальної процесуальної діяльності з доказування у кримінальному провадженні свої наукові розвідки присвячували вчені-юристи, як О. С. Александров, В. Д. Арсен'єв, А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, Т. В. Варфоломеєва, В. П. Гмирко, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. Я. Дорохов, М. М. Єгоров, Г. Б. Карнович, Є. Г. Коваленко, В. Я. Колдін, А. А. Кухта, Ю. О. Ланцедова, В. К. Лисиченко, Д. А. Лопаткін, І. М. Лузгін, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, Ю. В. Худякова, М. Є. Шумило та інші. Праці цих науковців складають значний для теорії доказування, кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності комплекс уявлень про зміст, сутність та структурні елементи процесу доказування.

Посилення ролі прокурорів шляхом здійснення ними нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням вимагає дослідження особливостей реалізації ними своїх процесуальних повноважень щодо ключових напрямів кримінальної процесуальної діяльності. Однак, питання участі прокурора у доказуванні у кримінальному провадженні в умовах нового кримінального процесуального законодавства не були предметом спеціальних досліджень, хоча потреба аналізу прокурорсько-слідчої практики у відповідному науковому забезпеченні діяльності прокурора у цьому напрямі кримінальної процесуальної діяльності є очевидною. Наведене й зумовило обрання нами теми дисертаційного дослідження і визначення її як актуальної.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук від 24 вересня 2010 року № 14-10П; Плану

науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету за напрямком «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0112U007493). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ 28 грудня 2011 року, протокол № 4, та уточнено рішенням Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ 25 вересня 2014 року, протокол № 2.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розкриття правової природи і теоретичної основи участі прокурора в доказуванні під час досудового розслідування.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких **задач**:

- із врахуванням положень КПК України визначити функції прокурора у досудовому кримінальному провадженні;
- охарактеризувати процесуальне керівництво як основу доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування;
- визначити зміст здійснення прокурором доказування під час досудового розслідування;
- надати поняття і визначити систему форм участі прокурора у доказуванні на досудовому розслідуванні;
- визначити способи опосередкованої участі прокурора в доказуванні під час провадження досудового розслідування;
- встановити роль прокурора при оцінці окремих видів доказів під час досудового кримінального провадження;
- з'ясувати місце прокурора при повідомленні про підозру як складової діяльності у доказуванні винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення;
- встановити роль прокурора в доказуванні при обранні запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є правовідносини, у межах яких відбувається доказова діяльність прокурора під час досудового розслідування.

Предметом участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння) і спеціальних методів, характерних для правових досліджень, які використані у роботі у їх взаємозв'язку та взаємозалежності з метою забезпечення її повнотою, об'єктивністю і достовірністю отриманих наукових результатів. Діалектичний метод наукового пізнання використано для дослідження зміни та розвитку положень про роль прокурора в процесі доказування у кримінальному провадженні під час досудового розслідування (підрозділи 1.1–1.3, 2.1). Формально-логічний метод застосовано під час дослідження змісту норм кримінального процесуального законодавства, які регламентують повноваження прокурора на стадії досудового розслідування (підрозділи 1.2–1.3, 2.1–2.4, 3.1–3.2). Історичний метод уможливив аналіз основних підходів до розуміння функціонального призначення прокурора у кримінальному провадженні, закономірностей та напрямків подальшого розвитку вказаного інституту (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод використано під час зіставлення норм чинного КПК України та КПК України 1960 року, а також норм національного та зарубіжного кримінального процесуального законодавства (підрозділи 1.1–1.2). Формально-юридичний та метод категоріального аналізу застосовано для розуміння сутності і тлумачення окремих правових норм стосовно здійснення доказової діяльності прокурора у досудовому розслідуванні та реалізації ним повноважень щодо процесуального керівництва; для формулювання дефініцій і висновків (підрозділи 2.1–2.4, 3.1–3.2, висновки). За допомогою соціологічного (опитування) та статистичного методів виявлено стан і недоліки слідчо-прокурорської практики в розрізі здійснення доказування під час досудового розслідування.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали вивчення 200 кримінальних проваджень у період з січня 2013 до липня 2015 року, матеріали практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), результати опитування (60 працівників місцевих прокуратур Львівської області та 150 слідчих

органів Національної поліції у Львівській області). В процесі дослідження автором використано більш ніж двадцятирічний особистий досвід роботи в органах прокуратури.

Наукова новизна одержаних результатів. У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

– запропоновано диференціацію участі прокурора у доказуванні під час провадження досудового розслідування у безпосередній та опосередкованій формах. Безпосередня як особисте проведення слідчих (розшукових), процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у порядку, визначеному КПК України. Опосередкована форма участі прокурора передбачає реалізацію ним владних повноважень через слідчого, іншу уповноважену особу, шляхом давання їм доручень або вказівок;

– обґрунтовано некоректність визначення у п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України повноваження прокурора щодо нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування у формі підтримання державного обвинувачення в суді, відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни його або висунення додаткового обвинувачення як такого, що виходить за межі категорії процесуального керівництва досудовим розслідуванням;

– доведено доцільність вживання терміну підстави повідомлення про підозру замість випадків повідомлення про підозру і тлумачення їх як такого правового явища, на якому базується прийняте рішення;

удосконалено:

– поняття форми участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування, під яким пропонується розуміти особливі способи здійснення ним пошуково-пізнавальної діяльності, що полягають у вчиненні безпосередньо прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій або даванні вказівок чи доручень слідчому, керівнику органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, спрямованих на збирання, перевірку доказів

з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження;

– визначення понять «кримінального переслідування», «повідомлення особі про підозру», «достатності доказів при повідомленні особі про підозру», «ризиків у кримінальному провадженні», що сприятиме якісній реалізації повноважень прокурора у процесі доказування;

дістало подальший розвиток:

– положення про те, що повідомлення про підозру слід розглядати як інститут кримінального процесуального права та кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного;

– положення про необхідність прокуророві особисто проводити допит підозрюваного у випадках: перевірки заяви про необ'єктивність слідчого і використання ним незаконних методів проведення допиту; відмови підозрюваного від дачі показань слідчому; заяви відводу слідчого; клопотання підозрюваного про проведення допиту прокурором.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані й використовуються:

– в науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого розроблення та вдосконалення теоретичних положень процесу доказування під час провадження досудового розслідування;

– у практичній діяльності слідчих підрозділів (акт впровадження у практичну діяльність прокуратури у Львівській області від 21.02.2016 № 3);

– в освітній сфері – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес» і «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», також упроваджені в навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 15.01.2016 № 2/1).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження неодноразово апробовано на науково-практичних конференціях, наукових семінарах, зокрема: міжнародна науково-практична конференція «Україна і

світ в контексті глобальних трансформацій» (Львів, 16–17 травня 2013 року); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики» (м. Львів, 29 січня 2016 року); науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 8–9 лютого 2016 року); постійно діючий науково-практичний семінар «Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів» (м. Львів, 8 квітня 2016 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у опубліковано у 7 наукових фахових виданнях України, одному закордонному виданні, а також 3 тезах доповідей за матеріалами конференцій.

РОЗДІЛ 1

ПРОКУРОР ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1 Стан дослідження функцій прокурора у досудовому кримінальному провадженні

Прийняття КПК України є безперечним свідченням продовження позитивного розвитку кримінального процесуального законодавства у напрямі наближення до загальновизнаних міжнародно-правових стандартів у галузі кримінальної юстиції, захисту прав і свобод людини [235, с. 81].

Визначення ролі прокурора у виконанні завдань досудового розслідування і зміцненні законності під час розслідування кримінальних правопорушень можна справедливо вважати одним із найгостріших і найважливіших питань реформи кримінальної юстиції, що відбувається в нашій державі. Вивчення проведених у минулому наукових досліджень і цілої низки праць, опублікованих після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 12 квітня 2012 року, свідчить про те, що питання про процесуальні функції прокурора залишається одним із найбільш дискусійних у теорії вітчизняного кримінального процесу та прокурорського нагляду. Це зумовлено тим, що процесуальні функції прокурора та надані йому КПК України процесуальні права й обов'язки, спрямовані на їх реалізацію, котрі утворюють його процесуальний статус, істотно відрізняються від тих, які були визначені у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року. 2012 року відбувся злам підходів до розуміння сутності та змісту прокурорського нагляду у кримінальному провадженні внаслідок системних змін у структурі кримінальної процесуальної діяльності. Прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування отримав нову для нього процесуальну форму – процесуальне

керівництво досудовим розслідуванням, яке покликане підвищити якість досудового розслідування кримінальних правопорушень шляхом посилення ролі прокурора в прийнятті окремих процесуальних рішень, визначення напрямів досудового розслідування, проведення окремих процесуальних дій, використання їх результатів у доказуванні в кримінальному провадженні. Очевидно, що формування практики прокурорського нагляду у кримінальному провадженні, яка відповідатиме положенням КПК України, потребує найперше розкриття його функціонального призначення з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. Навіть більше, від вирішення питання про функції прокурора в стадії досудового розслідування безпосередньо залежить визначення його ролі в доказуванні.

Функціональний підхід у кримінальному процесі, за визначенням А. Б. Соловйова, знаходить своє відображення в розмежуванні кримінально-процесуальних функцій. Він має для кримінального судочинства таке ж важливе значення, як принцип поділу влади для цивілізованої держави [179, с. 121].

Проблеми кримінально-процесуальних функцій досліджували чимало вчених, проте вони й далі є актуальними і дискусійними.

Не вдаючись до детального викладення наукової розробленості питань кримінально-процесуальних функцій у кримінально-процесуальній доктрині, зазначимо, що загалом до їх визначення у різних науковців існує загальний підхід – як до врегульованих законом окремих напрямів кримінальної процесуальної діяльності, в яких проявляються роль і спеціальне призначення учасників процесу [257, с. 56].

Так, С. А. Альперт і О. О. Бондаренко трактують функції як основні (окремі) напрями процесуальної діяльності, котрі здійснюють самостійні суб'єкти, реалізуючи свої права та повноваження для досягнення відповідних цілей [8, с. 13; 24, с. 142].

Підтримуючи позицію Ю. М. Грошевого, В. Т. Маляренко також вказує, що процесуальні функції – це «виражені у законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального судочинства

суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у справах з метою захисту своїх законних інтересів» [122, с. 23].

В. О. Попелюшко тлумачить процесуальні функції як закріплені в законі основоположні підсистемні види (частини, компоненти, напрямки) кримінально-процесуальної діяльності, що здійснюються різними за процесуальними інтересами суб'єктами (групами суб'єктів) процесу з метою виконання поставлених перед ними завдань та досягнення визначеним законом цілей – як завдань та цілей кримінального судочинства загалом [149, с. 67].

В. С. Зеленецький констатує, що кримінально-процесуальна функція це напрямок спрямованої на певний об'єкт одномотивної діяльності, яка характеризується особливою морфологічною структурою і здійснюється з метою реалізації правових, кримінологічних та виховних завдань кримінального процесу, захисту прав та законних інтересів особистості [70, с. 9].

О. Г. Яновська пов'язує кримінально-процесуальні функції зі сукупністю прав та обов'язків, що дозволяють суб'єкту кримінально-процесуальної діяльності захищати свої права чи законні інтереси або здійснювати процесуальні повноваження, і визначає їх як основний напрям процесуальної діяльності сторін, що вирізняється за таким чинником, як мета діяльності, й виражає роль і призначення кожного учасника процесу. Зміст кримінально-процесуальних функцій становить сукупність прав та обов'язків суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності [272, с. 20].

І. В. Гловюк пропонує розуміти під кримінально-процесуальною функцією обумовлений завданнями кримінального провадження певний самостійний напрямок діяльності суб'єкта (суб'єктів) кримінального провадження, що має самостійне завдання, визначає права та обов'язки суб'єкта (суб'єктів) і реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [38, с. 49].

Важливе методологічне значення для з'ясування особливостей визначення та реалізації кримінально-процесуальних функцій мають виокремлені В. Т. Нором та М. В. Гузелою їх ознаки: функція має своє специфічне

завдання в процесі; має процесуальні форми (способи) вирішення; існують суб'єкти та процесуальні заходи, за допомогою яких розв'язується певне завдання кримінального судочинства [138, с. 22; 49, с. 12].

Слід зазначити, що функції прокуратури з часів її започаткування в 1722 році у Російській імперії Петром I як «ока государева» до сьогодні змінювались відповідно до соціально-політичних змін у державі. Розвиток інституту прокуратури відбувався шляхом розширення її наглядових повноважень. Істотно змінила статус прокуратури судова реформа 1864 року. За Судовим статутом 1864 року, прокуратура була перетворена на орган обвинувачення і не мала колишніх адміністративних функцій, діяльність її обмежили судовим відомством, а функції – судово-слідчою сферою. За радянського періоду існування нашої держави відбулося повернення до «петровського» варіанту прокуратури: основною для неї знову стала наглядова діяльність.

Не вдаючись до детального екскурсу щодо функціонального призначення інституту прокуратури, слід констатувати, що по-різному оцінювалися й роль прокурора у кримінальному процесі: акцент зміщувався з обвинувальної на наглядову. Сучасні зміни у функціональному навантаженні на прокуратуру як орган державної влади є відображенням загальних для всіх державних інституцій процесів зменшення державного контролю за суспільними явищами та процесами.

Слід наголосити, що в процесуальній літературі роль прокурора традиційно трактували крізь призму його наглядової діяльності. Свого часу М.А. Чельцов, В.Г. Даєв, Н.С. Алексєєв та інші дослідники, опираючись на законодавче визначення прокурорської діяльності як здійснення «вищого нагляду», обґрунтували концепцію, згідно з якою впродовж усього кримінального судочинства єдиною функцією прокурора є нагляд за дотриманням законів [58, с. 72; 4, с. 115; 61; 258, с. 51; 248, с. 12; 128, с. 39]. Керівництво розслідуванням, підтримання обвинувачення тлумачились як правові засоби, що їх використовує прокурор під час здійснення нагляду за законністю.

Навіть затвердження обвинувального висновку характеризувалося як діяльність за своєю суттю наглядова [249, с. 79].

Таким чином, державно-правову функцію прокуратури як державного інституту розглядали як єдину функцію прокурора, здійснювану ним і в кримінальному процесі. На нашу думку, таке ототожнення є неправильним, бо, як справедливо зазначив В. М. Савицький, за такого трактування участі прокурора в процесі стирається будь-яке розрізнення між процесуальними і непроцесуальними формами його діяльності [173, с. 29]. Визначення прокурора як органу нагляду і нині знаходить чимало прихильників серед процесуалістів.

Очевидно, що правове становище прокурора в процесі має бути зумовлено особливостями становлення незалежної судової влади і властивою їй засадою змагальності. Зростання значення засади змагальності, котра потребує переосмислення та коригування багатьох традиційних поглядів на роль прокурора в судочинстві, сприяло тому, що в науці відроджується концепція, згідно з якою прокурор на всіх стадіях процесу здійснює функцію обвинувачення. Прихильники такого погляду виходять зі змагальної конструкції процесу, що передбачає існування трьох основних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та вирішення справи. Ці функції самостійні, відокремлені одна від одної і розподілені між їхніми носіями: прокурором, підозрюваним (обвинуваченим) та його захисником і судом. Наявність цих трьох основних функцій обумовлює системність і цілісність кримінальної процесуальної діяльності і покликана забезпечити вирішення завдань кримінального провадження.

У науковій літературі висловлено різні міркування про наявність, зміст функції обвинувачення як самостійної процесуальної функції та її закріплення за конкретним учасником процесу. Принциповим задля правильної відповіді на це питання є визначення сутності обвинувачення та співвідношення її з іншими процесуальними функціями.

Розглядаючи сутність обвинувачення, не можна залишити поза увагою праці дореволюційних процесуалістів, у яких цьому питанню приділено велику увагу. Позаяк визначення такого ключового поняття, яким є функція

обвинувачення, на наш погляд, має спиратися на традиції вітчизняної правової теорії. І тут слід зазначити, що в період Російської імперії поняття обвинувачення в науковому обігу правової науки використовувалося як рівнозначне кримінальному переслідуванню [31, с. 232–234; 243, с. 3–7]. Поняття обвинувачення в кримінальному процесі відповідало поняттю позову в цивільному, тільки позову не приватного і матеріального, а публічного та індивідуального, згідно з особливостями кримінальної справи [243, с. 4]. За своєю процесуальною природою інститут обвинувачення був вимогою визнання належного державі права покарання в певному випадку [243, с. 3], яке було звернено до судової влади і створювало для останньої обов'язок провадження справи в судовому порядку. В силу свого публічного характеру обвинувачення належало державі і визначалося інтересами публічними. Це зумовлювало самостійність інституту обвинувачення, яке здійснювалося тільки з волі державної (обвинувальної) влади незалежно ні від розсуду іншої влади, ні від приватних інтересів окремих осіб. Індивідуальний же характер обвинувачення означав, що воно зрештою направляє на конкретну особу, вказуючи на певне осудне йому діяння. Щодо цієї особи суду пред'являлася вимога встановити його винуватість і визначити заслужене покарання.

Обвинувачення поділялося на початкове – порушення судового переслідування і остаточне – викриття обвинуваченого перед судом. До того ж кожна з цих частин розвивалася в самостійну процесуальну стадію, які розрізнялися за органами і правилами провадження. Первинне обвинувачення не обов'язково переходило в наступний етап (наприклад, якщо відсутні процесуальні припущення). А в тих справах, де не було потреби попереднього провадження, первинне обвинувачення зливалося з обвинуваченням остаточним. У літературі докладно описано організацію та підтримання обвинувальної діяльності [168, с. 268–290; 31, с. 232–261; 243, с. 3–58; 83]. Так, порушення обвинувачення складалося з двох процесуальних актів – пред'явлення обвинувачення суду і прийняття його судом. Порушенням кримінального переслідування відкривався кримінальний позов, це було

найближчою підставою для початку досудового розслідування і обов'язковою для кримінального суду вимогою про судово-кримінальне дослідження та вирішення справи. Кожне обвинувачення, яке висувалося уповноваженим обвинувачем компетентному суду і задовольняло необхідні юридичні умови, повинно було бути прийнято судом, тож зрештою виходило судове рішення про притягнення до суду певної особи як обвинуваченого. Особа, яка порушила переслідування, мала обов'язок пред'явлення доказів і сумлінного ведення всього обвинувачення. Інший щабель обвинувачення – викриття перед судом – розглядався як «юридична можливість формулювати остаточне обвинувачення і підтримувати його в усіх інстанціях суду» [243, с. 25; 168, с. 269, 284]. Таким чином, кримінальне переслідування як суть діяльності прокурора, визнавалося необхідним на всіх стадіях кримінального процесу.

Сам термін тривалий час практично не використовувався в науковому обігу. Причиною цього була відсутність поняття обвинувачення в законодавстві, що давало можливість поставити під сумнів наявність правової бази для визнання існування функції обвинувачення.

Якщо звернутись до радянського періоду, то, наприклад, у ст.ст. 4, 9 КПК УРСР 1922 р., в ст.ст. 4, 9, 233 КПК РФРР 1923 р. йшлося про кримінальне переслідування, а у Кримінально-процесуальному кодексі УРСР, що набув чинності 1 січня 1961 р., цей термін використовувався у ст.ст. 65–67 КПК, а також у ст. 48, до тексту якої в 2010 р. було внесено зміни щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу у зв'язку з його або членів його сім'ї чи близьких родичів можливим кримінальним переслідуванням. Оскільки у ст.ст. 143–154, 205, 208, 248 КПК УРСР йшлося про діяльність за своєю суттю обвинувальну, автори, які торкалися проблеми процесуальних функцій, визнавали наявність такої з них, як обвинувачення.

Помітний внесок у дослідження цієї проблеми здійснив М. С. Строгович, котрий розглядав кримінальне переслідування як самостійну процесуальну функцію – діяльність слідчого (або органу дізнання) і прокурора стосовно певної особи, залученої в ролі обвинуваченого до кримінальної відповідальності,

спрямовану на те, щоб викрити цю особу у вчиненні злочину, довести його винуватість, забезпечити застосування до нього заслуженого покарання [206, с. 65].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що більшість авторів використовують поняття «обвинувачення» і «кримінальне переслідування» для позначення однієї процесуальної функції [239, с. 23; 171, с. 44; 71, с. 12; 206, с. 65; 9, с. 4; 135, с. 74; 208, с. 27]. Однак є й автори, що розрізняють ці поняття [262, с. 9].

Розглядаючи співвідношення кримінального переслідування та обвинувачення, слід враховувати багатогранність останнього. У процесуальній літературі доводиться зустрічатися з різним тлумаченням інституту обвинувачення. Можна виокремити такі підходи до визначення цього поняття. Під обвинуваченням у науці розуміють і обвинувальну тезу – твердження про винуватість особи, і діяльність обвинувача перед судом, і особливі кримінально-процесуальні відносини між уповноваженими державними органами та особами, що притягуються до відповідальності, і, нарешті, процесуальна діяльність уповноважених законом органів та осіб з викриття обвинуваченого у вчиненні інкримінованого йому правопорушення [159, с. 49; 262, с. 5–6; 204, с. 100; 54, с. 11, 25, 29; 55, с. 26]. Саме ця діяльність, «власне діяльність обвинувальна», на думку М. С. Строговича, й «утворює кримінально-процесуальну функцію і означає те ж саме, що кримінальне переслідування» [206, с. 100].

На думку О. М. Ларіна, поняття переслідування є ширше від поняття обвинувачення і включає в себе останнє. Автор вирізняє кримінальне переслідування у формі обвинувачення – притягнення як обвинуваченого, і кримінальне переслідування у формі підозри [107, с. 38–39]. Таку ж позицію займають А. Г. Халіулін [244, с. 28–33], А. Б. Соловйов [180, с. 91], А. П. Лобанов [113, с. 21], М. П. Кан [76, с. 94–95]. Зазначимо, що в сучасному українському кримінальному процесуальному законодавстві останній підхід отримав свій розвиток завдяки розширенню на всю стадію досудового розслідування підозри як форми кримінального переслідування, а обвинувачення тепер

пов'язане суто з судовим розглядом кримінального провадження (ч. 1, 2 ст. 42 КПК України).

Вартісною є позиція Н. І. Щегель, яка також говорить про окрему функцію кримінального переслідування та виокремлює такі основні кримінально-процесуальні функції (кримінальне переслідування, захист, вирішення справи, розслідування, пред'явлення цивільного позову, захист від позову) і додаткові кримінально-процесуальні функції (судовий контроль, процесуальне керівництво розслідуванням, забезпечення прав і охорони законних інтересів осіб, що беруть участь у справі, надання юридичної допомоги, сприяння здійсненню кримінального судочинства, забезпечення кримінально-процесуальної діяльності, попередження злочинів) [261, с. 10–11].

Слід зазначити, що національне кримінальне процесуальне законодавство зробило певні кроки в напрямку введення в наукову та практичну діяльність поняття кримінального переслідування. Так, Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311, містить вагомі та перспективні положення з цього напрямку. Відповідно до них, державний обвинувач – це посадова особа органів прокуратури, яка здійснює функцію кримінального переслідування особи в процесі досудового розслідування та підтримує державне обвинувачення у кримінальному судочинстві [92]. Як бачимо, тут визначається суб'єкт, який уповноважений здійснювати функцію кримінального переслідування у кримінальному провадженні.

Згадана Концепція також містить визначення поняття кримінального переслідування, згідно з яким – це виняткова процесуальна функція прокурора, котра полягає у висуненні від імені держави обвинувачення, направленні кримінальної справи до суду, підтриманні державного обвинувачення в суді, участі у перегляді судових рішень у кримінальних справах в апеляційній та касаційній інстанціях.

І найголовніше, ця концепція передбачає функціональне призначення прокурора у кримінальному провадженні. Так, у сфері кримінальної юстиції

прокуратура в Україні має бути єдиним органом, на який покладається виконання таких функцій:

а) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування;

б) кримінальне переслідування особи, зокрема й висунення обвинувачення, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та складання обвинувального акта;

в) нагляд за додержанням законів органами та установами, які виконують судові рішення у кримінальних справах, а також застосовують інші заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян [92].

Вказане загалом узгоджується з Рекомендаціями Res (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, які ухвалені Комітетом Міністрів 6 жовтня 2000 року, де зазначено, що прокурори в усіх системах кримінального правосуддя вирішують питання про відкриття чи продовження кримінального переслідування; підтримують обвинувачення в суді; можуть оскаржувати або вносити апеляційні подання на всі або деякі судові рішення. В цих Рекомендаціях також констатується, що у певних системах кримінального правосуддя прокуратура здійснює державну кримінальну політику з урахуванням, за можливості, регіональних та місцевих умов; веде розслідування, керує ним або здійснює нагляд за ним; забезпечує надання ефективної допомоги потерпілим; ухвалює рішення щодо заходів альтернативних кримінальному переслідуванню; здійснює нагляд за виконанням рішень судів тощо [160]. Отож, у європейській доктрині кримінального правосуддя розрізняються повноваження прокурорів, пов'язані з веденням розслідування, керівництвом або наглядом за ним та підтриманням обвинувачення в суді. Водночас допускається, з огляду на національні особливості розбудови інституту прокуратури, альтернативне унормування повноважень прокурора у кримінальному провадженні з ведення розслідування, керування ним або здійснення нагляду за ним. Як приклад, можна навести положення КПК

Франції, що надають прокурору право починати кримінальне переслідування, керувати здійсненням дізнання, здійснювати публічний позов (статті 12, 13, 31, 40, 40¹ КПК Франції [274]). Аналізуючи положення та практику діяльності прокурорів у кримінальному провадженні за КПК ФРН, В. В. Луцик [117, с. 359; 275] та В. Бойльке [223, с. 62] слушно зазначають, що на неї покладено три основні функції: вона є «господарем дізнання», підтримує державне обвинувачення на стадії провадження щодо віддання обвинуваченого до суду і на стадії судового розгляду, а також є органом, що здійснює виконання покарань.

За чч. 1, 5 ст. 34 КПК Республіки Білорусь, прокурор здійснює кримінальне переслідування, підтримання державного обвинувачення в суді, нагляд за додержанням законності під час провадження попереднього слідства і дізнання, процесуальне керівництво розслідуванням [226].

КПК Азербайджанської Республіки передбачає здійснення прокурором кримінального переслідування (п. 84.1) та нагляду за дізнанням і досудовим слідством (п. 84.5) [224].

Дослідження цих питань наштовхує на висновок про те, що ще до пред'явлення обвинувачення виникає і ведеться кримінальне переслідування. Державне обвинувачення – дійсно основна, але не єдина форма забезпечення притягнення особи до кримінальної відповідальності. Тому правильним буде відмежовувати її від діяльності, спрямованої на викриття особи у вчиненні злочину, яка є кримінальним переслідуванням.

Термін «кримінальне переслідування» використовується у міжнародно-правових документах, котрі містять термін «кримінальне переслідування», але змісту його не визначають (ст. 1 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. [127, с. 596], ст. 1 Європейської конвенції про видачу 1957 р. [127, с. 589], ст. 7 Європейської конвенції про припинення тероризму 1977 р. [127, с. 604]). Така ж ситуація спостерігається зі застосуванням терміна «кримінальне переслідування» при описанні повноважень прокурора у ч. 1 ст. 37 КПК РФ [228], п. 37 ч. 6 ст. 6 КПК Республіки Молдова [227], ст. 32 КПК Грузії [225], п. 84.1 КПК Азербайджанської Республіки [224].

На доцільність чіткого визначення функції кримінального переслідування як окремої вказують М. Й. Курочка та Л. В. Карабут, аргументуючи тим, що учасникам кримінального процесу, щодо яких фактично реалізується функція кримінального переслідування, немає особливого сенсу вникати у тонкощі теоретичних визначень, суперечок з приводу поняття і змісту цієї функції, а вони потребують її відповідного унормування [103, с. 85–93].

У розрізі предмету нашого дослідження влучною є позиція І. Рогатюка, який під кримінальним переслідуванням розуміє дії з доказування події злочину, виявлення особи, що його вчинила, викриття цієї особи у вчиненні злочину, реалізації стосовно неї кримінальної відповідальності [167, с. 81].

М. С. Строгович вважає, що кримінальне переслідування охоплює різні процесуальні дії слідчого і прокурора, які полягають у збиранні доказів, що викривають підозрюваного і визначають обтяжуючі його провину обставини; в застосуванні до підозрюваного різних примусових заходів (запобіжних заходів, обшуків і освідувань); а також дії прокурора, спрямовані на обґрунтування обвинувачення перед судом, переконання суду у винності обвинуваченого [204, с. 105].

Аналіз окресленої проблеми дає змогу дійти висновку, що кримінальне переслідування являє собою самостійну функцію, яка знаходиться в певному співвідношенні з іншими функціями, передуючи появі функцій захисту і правосуддя і обумовлюючи їх виникнення. Можна сказати, що це одна з провідних функцій процесу, котра фактично його і створює. Кримінальне переслідування включає в себе: початок кримінального провадження шляхом внесення відомостей до ЄРДР, повідомлення про підозру конкретній особі, збирання доказів, що викривають підозрюваного, обґрунтування обвинувачення перед судом, з тим щоб переконати суд у винуватості обвинуваченого і в необхідності застосувати до нього покарання.

У силу особливостей і значення обвинувачення є функцією спеціально уповноважених законом державних органів і посадових осіб. І, з огляду на сучасність, був правий А. Квачевский, який відзначав, що питання, хто має

переслідувати злочинця і якими правами повинен користуватися переслідувач для досягнення своєї мети, виконує настільки важливу роль в організації обвинувачення, що від цього рішення залежать властивості і доля цієї частини кримінального правосуддя [83, с. 83].

Ця проблема набула особливого звучання сьогодні, оскільки саме в змагальному процесі обвинувачення стає самостійним процесуальним інститутом, отримує для себе особливі органи, порядок і форми. Видатний дореволюційний процесуаліст М. М. Розін звертав увагу на те, що «практичне питання про належну постановку обвинувачення в кримінальному процесі та про передачу цієї функції до певного органу з найбільшою гостротою виникало в ту пору, коли наступала зміна дореформеного розшукового судочинства процесом змагальним або обвинувальним» [168, с. 287]. Враховуючи, що проблема ця вперше постала перед укладачами Судових Статутів під час Судової реформи 1864 року, доречно зазначити, що, згідно з ними, обвинувальна влада, «тобто виявлення кримінальних правопорушень і переслідування винних, належить прокурорам» (ст. 4 Статуту кримінального судочинства) [207, с. 11].

Яким же чином має вирішуватися питання про функції прокурора сьогодні? Колишнє законодавство не закріплювало функцію обвинувачення за конкретним учасником процесу, і власне за прокурором, як це видно з низки норм (ст.ст. 25, 116, 211 КПК України 1960 року), який наглядав за законністю. Проблема коригування функцій прокурора була поставлена в Концепції судової реформи в Україні ще в 1992 році, а пізніше вже в згадуваній Концепції 2008 року. Концепція проголосила, що прокурор не здійснює нагляду за діяльністю судів, він є рівноправним учасником судового процесу. В законодавстві чітко визначено процесуальні функції прокурора як державного обвинувача, суд звільняється від невластивих йому функцій обвинувачення, які він був змушений виконувати [153].

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., закріпила змагальність як принцип судочинства і не сприйняла положення про здійснення

прокурором вищого і всеосяжного нагляду. У ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. ішлося не тільки про здійснення нагляду за дотриманням Конституції України і виконанням законів, а й про виконання прокуратурою інших функцій, зокрема про те, що Генеральний прокурор України, відповідно до міждержавних угод про надання правової допомоги, вирішує питання про порушення і розслідування кримінальних справ, проведення дізнання, видачу злочинців або осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, направлення повідомлень про наслідки кримінального переслідування, а також інші передбачені такими угодами питання [157].

Отже, Конституція України і Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року створили правові передумови для формування нового погляду на місце і роль прокуратури, хоча не можна сказати, що питання отримало остаточне вирішення. У цих актах однозначно визначено, що, відповідно до принципу змагальності, прокурор у судових стадіях бере участь у розгляді як сторона обвинувачення.

Проте досудові та судові стадії мають свою специфіку і стосовно них у науці сформувалися різні позиції щодо функцій прокурора, їх переліку, висловлено різні точки зору. Науковці наводять їх переліки і в загальному плані, тобто стосовно всього кримінального провадження, й окремих його стадій. Не применшуючи науково-практичного значення численних публікацій, присвячених систематизації функцій прокурора у кримінальному провадженні [57; 222; 221, с. 82–86; 7; 107; 65, с. 198–203; 18; 25], та визнаючи той факт, що вони стали гідним підґрунтям для формування сучасних уявлень про діяльність прокурора, в контексті нашого дослідження зазначимо, що найбільший інтерес становлять праці, які містять наукові розвідки функцій прокурора у досудовому провадженні за КПК України 2012 року. На сьогодні науковці на підставі буквального та доктринального тлумачення тексту кримінального процесуального закону визначають такі функції: прокурорський нагляд [45, с. 326–327], керівництво досудовим розслідуванням [267, с. 489–497], формування обвинувачення [43, с. 120–125],

організаційно-контрольна функція за здійсненням досудового кримінального провадження [216, с. 49–55], функція безпосередньої участі прокурора у розслідуванні кримінального правопорушення [266, с. 102–107].

Так, І. Гловюк вважає, що прокурор у кримінальному процесі здійснює функцію кримінального переслідування. Кримінальне переслідування як кримінальна процесуальна функція, на думку вченої, має бути визначена у вузькому значенні, а саме як напрям діяльності, спрямований на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності або застосування інших заходів кримінально-правового впливу; кримінальне переслідування завжди є персоніфікованою діяльністю, котра провадиться щодо конкретної особи, яка має статус, наприклад, підозрюваного чи обвинуваченого [37, с. 18].

В. Юрчишин висловлює думку, що у досудовому розслідуванні прокурор виконує основні та додаткові функції. До основних автор відносить:

- 1) нагляд за додержанням законів усіма суб'єктами цієї стадії кримінального провадження;
- 2) процесуальне керівництво органами, які розслідують кримінальні правопорушення;
- 3) підготовку обвинувального акта (кримінального позову);
- 4) правозахисну функцію.

Додатковими функціями прокурора є:

- 1) безпосередня участь прокурора в розслідуванні кримінальних правопорушень;
- 2) координаційна;
- 3) запобіжна (попереджувальна);
- 4) організаційного забезпечення [264, с. 150].

М. Руденко на досудовому розслідуванні виокремлює дві самостійні функції прокурора: прокурорського нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування та процесуального керівництва досудовим розслідуванням [169, с. 167].

Наводячи позицію О. Толочка [216, с. 54], М. Погорецький вказує, що структурний аналіз змісту повноважень прокурора дає змогу виокремити такі процесуальні функції прокурора у кримінальному провадженні: процесуального керівництва досудовим розслідуванням; контрольно-наглядову функцію за здійсненням процесуального керівництва; організаційно-контрольну функцію за проведенням досудового кримінального провадження; підтримання обвинувачення; доведення суду позиції щодо підтримання або заперечення судового рішення [147, с. 89].

Визначення функцій прокурора не просто наукова проблема. Про це свідчать і результати опитування практичних працівників. Так, 26,7% опитаних працівників прокуратури визначили функцію прокурора як обвинувальну, 58,3% – як наглядову, 8,3% – як процесуального керівництва, 6,7% – іншу. 44% опитаних слідчих висловилося за наявність у прокурора обвинувальної функції, 38% вважають, що прокурор здійснює функцію нагляду, 10,7% відзначили обов'язок прокурора здійснювати процесуальне керівництво, 7,3% – інші (Додаток А). Це доводить, що, по-перше, працівники прокуратури, які здійснюють нагляд за слідством у формі процесуального керівництва, по-різному бачать свою роль у процесі, а відтак і свої обов'язки, що ненайкраще відображається на якості досудового розслідування. По-друге, не збігаються з уявленнями прокурорів і очікування слідчих: більшість опитаних слідчих розглядають прокурора як активного учасника процесу розслідування, більшість же працівників прокуратури вбачають свою функцію здебільшого у нагляді за законністю.

Треба визнати, що причиною настільки різних поглядів на роль прокурора є недостатньо чітке вирішення цього питання в законодавстві, що повинно бути уточнене в КПК України.

Слід також зазначити, що дискусія відбувається навколо не просто наявності чи відсутності у прокурора на досудовому розслідуванні тієї чи іншої функції, а й поглинання однією функцією іншої (інших). Такими, наприклад, є функції прокурорського нагляду та обвинувачення. Одні автори виступають за поглинання обвинуваченням нагляду прокурора [218, с. 45;

172, с. 31; 63, с. 30–31], інші, що є прихильниками традиційного погляду на прокурора, наполягають на тому, що за своїм змістом прокурорський нагляд не вкладається в межі обвинувачення, тож саме нагляд за точним і однаковим виконанням законів органами дізнання і слідства є сутністю прокурорської діяльності [213, с. 12, 67–68; 87, с. 29–31; 256, с. 223–224; 268, с. 57].

Треба визнати, що значною мірою саме чинне законодавство дає підставу для таких дискусій. У ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 встановлено, що на прокуратуру покладаються такі функції: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Доречно, вважаємо, навести позицію Н. Лісової, яка наголошує, що функція підтримання державного обвинувачення у суді вважається єдиною, яка, на відміну від інших, не викликала суттєвих зауважень з боку міжнародних експертів щодо її відповідності європейським стандартам, зокрема, наданих у Спільному висновку Венеціанської комісії і Директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи стосовно проекту Закону України «Про прокуратуру». Адже функція підтримання державного обвинувачення в суді здавна була притаманна органам прокуратури більшості країн світу, незалежно від приналежності до тієї чи іншої гілки влади і загального спрямування її діяльності [112, с. 96–97].

Не можна оминати того факту, що з приводу процесуального статусу особи, котра може виконувати функції прокурора у кримінальному провадженні, нині в національному законодавстві склалась дещо патова ситуація.

Так, відповідно до п. 15 ст. 3 КПК України, прокурор у кримінальному провадженні – особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень. На сьогодні в державі

діють два закони України «Про прокуратуру» – від 05.11.1991 та 14.10.2014. Стаття 17 закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року, який діє тільки в окремих своїх положеннях, під назвою «Слідчі прокуратури» втратила чинність, а в ст. 17 однойменного Закону в редакції від 14.10.2014 взагалі йдеться про підпорядкування прокурорів та виконання ними наказів і вказівок. Хоча в тому ж таки Законі від 14.10.2014 присутня ст. 15, яка й визначає, хто є прокурором органу прокуратури, а отже, може виконувати функції прокурора у кримінальному провадженні. Безумовно, що така ситуація є неприйнятною, тому до п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України повинно бути внесено відповідні зміни.

В. К. Волошина зазначає, що розмежування функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи виявляється у тому, що функцію обвинувачення здійснюють прокурор, слідчий, потерпілий та його представник. На її думку, слідчий усе ж таки здійснює функцію обвинувачення (кримінального переслідування – як це передбачено у КПК РФ) [32, с. 52]. Однак ця функція не виключає виконання обов'язку всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження. Дійсно, слідчий не здійснює функцію захисту, але якщо він отримує доказову інформацію, яка свідчить про невинуватість або меншу винуватість підозрюваного, – то має її зафіксувати, перевірити та оцінити. Слідчий не повинен приховувати обставини, які виправдовують підозрюваного. Однак при цьому, як свідчать норми КПК України, діяльність слідчого попри все має обвинувальний характер відповідно до предмета доказування, закріпленого у ст. 91 КПК України (крім обставин, які пом'якшують покарання), і його владних повноважень із проведення слідчих дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Учена робить висновок, що «слідчий здійснює функцію обвинувачення, але з дотриманням вимог презумпції невинуватості, об'єктивно та відповідно до закону» [35, с. 167–168].

Все ж таки, спираючись на ст. 121 Конституції України та ст. 2 Закону «Про прокуратуру», функція обвинувачення здійснюється в суді прокурором,

а отже, виникає на судових стадіях і аж ніяк не під час досудового розслідування. Це витікає з положень п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України, в якій державне обвинувачення визначається як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Обвинувачення, відповідно до положень ст.ст. 290, 291 КПК України, формується під час завершення досудового розслідування складанням обвинувального акта, а розгляд його по суті відбувається вже під час судового розгляду. До складання обвинувального акта існує підозра у вчиненні кримінального правопорушення, і про наявність у кримінальному провадженні обвинувачення, відповідно до положень чинного КПК України, говорити не коректно, і, як наслідок, про обвинувальну діяльність прокурора під час досудового розслідування як таку теж.

Досвід таких держав, як Франція, Німеччина, Австрія, демонструє, що прокуратура є органом, який здійснює кримінальне переслідування; кримінально-процесуальне законодавство прокурора відносить до сторони обвинувачення [132, с. 150–152; 230; 28, с. 35].

У наукових дослідженнях останніх років висловлено думку про те, що прокурор на досудових стадіях процесу здійснює і функцію нагляду за додержанням законів, і функцію обвинувачення. При цьому функція нагляду визнається переважною [245, с. 19]. До речі, деякі дореволюційні процесуалісти також поряд з кримінальним переслідуванням виокремлювали спостережну (наглядову) функцію прокурора, вважаючи однак, що чільною функцією прокурора є кримінальне переслідування [53, с. 141, 143; 220, с. 55; 83, с. 90; 64, с. 95, 189; 168, с. 289]. Проте нагляд прокурора за дотриманням законів під час досудового розслідування, на реалізацію якого йому надаються засоби прокурорського реагування, що дають змогу йому припиняти дії слідчого, співробітників оперативних підрозділів, котрі порушують права й інтереси учасників кримінального провадження, аж ніяк не слід зводити до тверджень, що прокурору притаманна функція захисту в широкому сенсі [206, с. 105–

106; 173, с. 45–46]. Позиція щодо наявності у прокурора функції захисту обґрунтовується тим, що він забезпечує охорону прав притягнутих до відповідальності осіб, зобов'язаний гарантувати підозрюваному право на захист (ст.ст. 52, 53 КПК України), виявляти не тільки викривальні, а й виправдувальні та пом'якшувальні відповідальність обставини (пп. 4, 5 ч. 1 ст. 91 КПК України), а також вирішує всі питання, що виникають на стадії досудового розслідування, приймає рішення, обов'язкові для слідчого.

Навряд чи можна погодитися з таким трактуванням. Як правильно зауважив О. М. Ларін: «Захист припускає спростування або ослаблення позиції обвинувачення, і, розуміється, таким чином не відноситься до функцій, які здійснює прокурор» [105, с. 36]. Неможливо покласти на прокурора виконання протилежних за своєю сутністю процесуальних функцій – захисту і обвинувачення. Обов'язки прокурора з охорони прав громадян, покладені на нього законом, покликані забезпечити дотримання законних інтересів і прав особистості, всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин справи, проте це не дає підстав вважати, що він здійснює процесуальну функцію захисту.

Основна проблема, яка стає на заваді чіткому та загальновизнаному визначенню функцій прокурора на досудовому розслідуванні, на нашу думку, полягає в тому, що законодавець, встановлюючи процесуальне становище прокурора як учасника кримінального провадження, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, поєднав повноваження, які є такими, що складно суміщаються між собою. Наглядати – пильнувати, слідкувати за ким-, чим-небудь [30, с. 707]. Керувати – спрямовувати процес, впливати на розвиток, стан чого-небудь [30, с. 536]. Це, своєю чергою, у прокурорській практиці породжує фактичну відстороненість прокурорів від прямого керівництва процесом збирання доказів під час досудового розслідування. Слідчі по суті самостійно визначають напрями розслідування, слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, які

необхідно провести у кримінальному провадженні, і подекуди звертаються до прокурорів задля формального погодження з ними відповідних процесуальних документів.

Вважаємо, що з огляду на вказану проблему потрібно на підставі чітких уявлень про статус прокурора під час досудового розслідування визначити його функції для подальшого уточнення положень КПК України в частині надання законодавчого визначення кримінального переслідування, яке сприятиме впорядкуванню уявлень про зміст та співвідношення кримінальної процесуальної діяльності прокурора та слідчого у кримінальному провадженні. На наш погляд, прокурор під час досудового розслідування, виходячи з наявних у нього за чинним КПК України процесуальних повноважень, виконує функції:

- кримінального переслідування, відповідно до якої на прокурора покладається обов'язок забезпечення своєю самостійною діяльністю або шляхом процесуального керівництва діяльністю слідчого розпочинати досудове розслідування, здійснювати окремі процесуальні та інші дії з метою швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних, щоб створити умови для успішного судового розгляду;

- формування обвинувачення, яка полягає у визначенні в обвинувальному акті сукупності відомостей, що обґрунтовують провину конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення відповідальність за вчинення котрого встановлено КК України;

- нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування особами, які здійснюють дізнання або досудове слідство шляхом застосування засобів прокурорського реагування, передбачені КПК України, на дії чи бездіяльність слідчого, керівника органу досудового розслідування, інших учасників кримінального провадження.

Слід наголосити, що легальне закріплення поняття кримінального переслідування міститься у багатьох кодифікованих актах інших країн, що уможливило чітке визначення функціонального призначення прокурора у

кримінальному провадженні, зокрема, у п. 17 ст. 6 КПК Республіки Вірменія¹, п. 48 ст. 6 КПК Республіки Білорусь [226]², п. 55 ст. 5 КПК РФ[228]³, п. 39 ст. 6 КПК Туркменістану [229]⁴ тощо.

У зв'язку із вищевикладеним, вважаємо за доцільне ч. 1 ст. 3 КПК України доповнити п. 9-1 такого змісту: «Кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність прокурора, слідчого щодо встановлення події кримінального правопорушення, особи, котра його вчинила, інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, та із забезпечення притягнення її до відповідальності у встановленому законом порядку».

¹ Див. п. 17 ст. 6 КПК Республіки Вірменія, який визначає: кримінальне переслідування – всякі процесуальні дії, здійснювані органами кримінального переслідування, а в установлених цим Кодексом випадках – потерпілим з метою встановлення особи, яка вчинила заборонене Кримінальним кодексом діяння, винність останньої у вчиненні злочину, а також забезпечення застосування до такої особи покарання або інших примусових заходів. (Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 июля 1998 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus>)

² Див. п. 48 ст. 6 КПК Республіки Білорусь, який визначає, що кримінальне переслідування – процесуальна діяльність, здійснювана органом дізнання, особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором, приватним обвинувачем з метою встановлення факту та обставин вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, і особи, яка його вчинила, а також для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінальної відповідальності або примусових заходів безпеки і лікування.

³ Див. п. 55 ст. 5 КПК РФ, який визначає: кримінальне переслідування – процесуальна діяльність, здійснювана стороною обвинувачення з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину

⁴ Див. п. 39 ст. 6 КПК Туркменістану, який визначає: кримінальне переслідування – процесуальна діяльність, здійснювана органами кримінального переслідування з метою збору підтверджуючих доказів, наявності або відсутності ознак заборонених кримінальним законом діянь у фактично здійснених діях, а якщо такі є, то винуватість чи невинуватість особи, підозрюваної у скоєнні цих діянь.

1.2 Процесуальне керівництво як основа доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування

Процеси тектонічних змін кримінальної юстиції в Україні торкнулися без винятку всіх її ключових складових. Однією з новел, запроваджених чинним КПК України, навколо якої одразу розгорнулася жвава дискусія на сторінках фахових видань, під час профільних наукових та науково-практичних конференцій, став інститут нагляду прокурором за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Наріжним каменем цієї дискусії стало питання діяльності прокурора з процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Проблемам визначення поняття, змісту та сутності діяльності прокурора у кримінальному провадженні приділяли увагу у своїх роботах С. А. Альперт, В. Г. Даєв, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецький, О. М. Ларін, О. Р. Михайленко, О. Я. Мотовіловкер, В. Т. Нор, М. М. Полянський, І. В. Рогатюк, В. М. Савицький, В. А. Стремівський, М. С. Строгович, Р. Р. Тарганюк, М. Б. Уліщенко, Ф. Н. Фаткуллін, І. Я. Фойницький, В. М. Юрчишин та інші. Однак сформовані ними до набуття чинності КПК України 2012 року та Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 положення доктрини прокурорського нагляду підлягають уточненню з урахуванням змісту цих нормативно-правових актів та практики їх застосування. В цьому напрямі вже є напрацювання В. М. Бабкової, І. В. Гловюк, І. М. Козьякова, В. І. Малюги, М. В. Руденка, О. Ю. Татарова, О. М. Толочка, М. В. Черноуська зі загальних питань правової природи прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, його співвідношення з функцією кримінального переслідування та підтримання державного обвинувачення.

Проте у працях цих та інших науковців, виданих за останні три роки, питання участі прокурора в доказуванні під час досудового розслідування залишається недостатньо розкритим, хоча воно є однією зі основних

складових кримінального провадження, і прокурор як процесуальний керівник не може залишатися осторонь його на досудовому розслідуванні.

Внаслідок ґрунтовного вивчення Конституції України, КПК України та Закону України «Про прокуратуру» виникає питання про те, що становить собою прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, і як визначити реальність оптимізації законодавчого врегулювання положення прокурора під час досудового розслідування.

Як вірно вказує О. Толочко, важливий аспект процесуальної діяльності прокурора пов'язаний із такими його повноваженнями, як процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень відповідними слідчими підрозділами [215, с.78].

У теорії кримінального процесу наглядову діяльність прокурора на досудовому розслідуванні описують як спостереження за тим, щоб піднаглядні органи та посадові особи виконували покладені на них обов'язки й дотримувалися нормативно визначених правил, а в разі порушення останніх передбачено своєчасне застосування заходів прокурорського реагування для відновлення законності з притягненням винних до відповідальності [129, с. 186–194; 121, с. 62–64; 211, с. 526–527].

Безумовно, погоджуючись з тим, що прокурор на стадії досудового розслідування є гарантом законності, забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу, і не применшуючи значення прокурорського нагляду за виконанням законів органами досудового розслідування, визнаємо, що діяльність прокурора на досудовому розслідуванні неправильно було б звести тільки до контролю за дотриманням процесуальних правил провадження у кримінальному провадженні. Здійснюючи нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних правопорушень, прокурор, очевидно, повинен стежити і за виконанням вимог закону про швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень і скеровувати цю діяльність, яку здійснює слідчий. Без вирішення завдання швидкого, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення неможливо саме встановити особу,

яка вчинила кримінальне правопорушення, притягнути її до відповідальності та виключити у конкретному кримінальному провадженні можливість притягнення до відповідальності невинуватого. Досягнення цього і є тією кінцевою метою, на яку спрямована вся діяльність органів досудового розслідування і прокурора в стадії досудового розслідування, а саме: щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Як вірно вказує М. В. Черноусько, рушійною силою перетворень змісту прокурорського нагляду у кримінальному провадженні є розуміння необхідності виходу на перший план обов'язку держави гарантувати реалізацію засад кримінального провадження шляхом задіяння всіх можливих механізмів, і якщо для належного забезпечення прав людини та громадянина необхідним є зміцнення наглядових позицій прокурора «на шкоду» обсягу процесуальної самостійності уповноважених на проведення розслідування осіб, то це, безперечно, має бути мінімальною жертвою заради налагодження системи кримінальної юстиції, яка понад усе ставить інтереси учасників кримінального провадження [253, с. 465–466]. Однак визначення у ч. 2 ст. 36 КПК України процесуального керівництва досудовим розслідуванням як по суті єдиної форми прокурорського нагляду у кримінальному провадженні та співвіднесення між собою повноважень прокурора, перелічених у ній, з практикою їх застосування призводить деяких науковців до постановки під сумнів обґрунтованості такої новації. Основними підставами для критики є:

- невідповідність положень ч. 2 ст. 36 КПК України Конституції України, в якій немає прямих вказівок на процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням [48];

- етимологічна несумісність термінів «нагляд» та «керівництво» [219, с. 20];

- функціональна невідповідність із позицій теорії управління нагляду та керівництва [46, с. 69].

Всі ці зауваження, на перший погляд, є переконливими. Проте ст. 121 Конституції України містить перелік напрямів діяльності прокуратури України як системи, серед яких вказано нагляд за додержанням законів органами, які

проводять дізнання, досудове слідство. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, як слушно зауважують М. В. Черноусько та О. М. Толочко, є формою реалізації наглядової діяльності прокурора у кримінальному провадженні [217, с. 60; 253, с. 465], про яку йдеться у п. 3 ст. 121 Конституції України. Тому говорити про неконституційність повноважень прокурора у кримінальному провадженні підстав немає. Галузевий закон, хоча доволі й не звичним для традиції теорії прокурорського нагляду чином, лише розкриває сутність нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання, досудове слідство. Що стосується етимологічної несумісності, функціональної невідповідності нагляду та керівництва, то ці зауваження ми відкидаємо з огляду на те, що у сучасній лінгвістиці переконливо доведено, що мова як функціональна система на всіх своїх рівнях вирізняється високим ступенем варіювання мовних одиниць незалежно від їх складності і це є не тільки суттєвою ознакою мовної системи, а й одним із важливих джерел постійних її перетворень [137, с. 1, 15]. Ще 1907 року О. М. Філіпов у своїй праці «Підручник історії російського права» писав, що яке б юридичне поняття ми не взяли в історії – чи то поняття верховної влади, державної території або народу, поняття злочину або покарання, сім'ї чи власності, врешті, поняття установи, що виконує разом із іншими або окремо які-небудь функції в державі, і т. д., і т. д., – кожне з них пережило упродовж століть цілу низку змін, перш ніж постало перед нами у тому розвиненому та розчленованому образі, в якому воно присутнє у сучасних юридичних теоріях та законодавстві різних держав [240, с. 4]. Термін «процесуальне керівництво» як ключовий денотат «нагляду прокурора під час досудового розслідування» наповнює його новим значенням, яке не дисонує із підпорядкуванням – загальновизнаною складовою відносин прокурора зі слідчим, керівником органу досудового розслідування, оперативним підрозділом. Своєю чергою, відносини підпорядкування є невід'ємною складовою будь-якої системи управління. Під час досудового розслідування його рушійними компонентами є прокурор та слідчий. Слідчий, відповідно до ч. 4 ст. 40 КПК України, зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим

законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Так, оцінюючи роль прокурора на досудовому розслідуванні, більшість опитаних працівників прокуратури – 61,7% висловилися за те, що вони повинні здійснювати тільки нагляд за законністю досудового розслідування, 33,3% вважають, що повинні здійснювати процесуальне керівництво діяльністю слідчого, 5% – інше (Додаток А). Водночас більшість працівників прокуратури наполягають на збереженні таких повноважень, як право давати слідчому доручення та вказівки про напрям і доповнення розслідування – 91,7%, особисто проводити слідчі (розшукові) дії – 75 %, брати участь у провадженні слідчих (розшукових) дій – 83,3%, – але ж це, по суті, повноваження з керівництва (Додаток А).

Показовими є і результати опитування слідчих: 72% однозначно висловилися за те, що прокурор повинен здійснювати тільки нагляд за законністю досудового розслідування, 24% – що прокурор має здійснювати процесуальне керівництво діяльністю слідчого (Додаток А).

У процесі опитування було встановлено, що 66% слідчих обговорюють із прокурором питання про те, які слідчі версії потрібно перевірити у справі, 52% опитаних вказали, що доволі часто обговорюють із прокурором наявність підстав для проведення певної слідчої (розшукової) дії (Додаток А). Все це засвідчує, що, по суті, слідчі чекають від прокурора саме керівництва.

Таким чином, нагляд і керівництво не слід розглядати як різні, й тим більше як несумісні види діяльності. Процесуальне керівництво являє собою метод, спосіб здійснення прокурорського нагляду. Такий погляд на поняття процесуального керівництва поділяють багато процесуалістів [244, с. 130; 184, с. 41; 270, с. 91; 273, с. 3; 173, с. 195–197; 215, с. 77–85]. Зокрема, О. Толочко обґрунтовує міркування про те, що процесуальне керівництво прокурором за діяльністю органів досудового провадження слугує способом забезпечення законності їхньої діяльності та ефективною процесуальною формою реалізації його конституційної наглядової функції [215, с. 80].

Слідчий, відповідно до ч. 2 ст. 40 КПК України, вповноважений здійснювати досудове розслідування. Загально визнаним є розкриття змісту розслідування злочинів як різновид кримінальної процесуальної діяльності через доказування у кримінальному провадженні [47, с. 19; 232, с. 333]. Доказування у кримінальному процесі, як зазначають В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов, традиційно тлумачиться у двох аспектах:

– як сукупність взаємопов'язаних процесуальних дій, що чітко здійснюються у встановленому законом порядку, спрямованих на збирання, перевірку, оцінку доказів та використання їх з метою достовірного встановлення обставин кримінальної справи;

– як різновид процесу пізнання, розумова діяльність, що протікає відповідно до законів логіки у певних логічних формах з метою встановлення істини про обставини події злочину і причетних до неї осіб та обґрунтування процесуальних рішень, що приймаються під час кримінального провадження [110, с. 49].

Здійснення прокурором діяльності щодо забезпечення швидкості, повноти і неупередженості досудового розслідування немислиме без використання ним повноважень із керівництва розслідуванням, яке полягає в тому, що прокурор організовує і контролює діяльність слідчого задля встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення у повній відповідності з тим, як воно насправді було вчинене, звертаючи увагу на всі без винятку елементи предмета доказування (ст. 91 КПК України).

Тому складно погодитися з А. І. Долговою, яка стверджує, що прокурор повинен втручатися в діяльність із розслідування тільки у зв'язку з порушенням закону і судити про все тільки з точки зору законності, але не доцільності [62, с. 54; 60, с. 87]. Хіба, обмежуючи здійснення прокурором нагляду за законністю розслідування пасивним, відстороненим наглядом за дотриманням процесуальної форми, ми не ризикуємо перетворити прокурорський нагляд у формальну і неефективну діяльність із обмеженими можливостями щодо виправлення слідчих помилок і прогалин розслідування, не володіючи можливістю запобігання таким помилкам?

Гадаємо, таке визначення ролі прокурора не здатне підвищити ефективність прокурорського нагляду, так само як і якість розслідування. Тому із задоволенням відзначаємо, що ця тенденція не взяла гору. Тож практика вимагає належної організації прокурорського нагляду і високої його ефективності.

З цією метою наказ Генеральної прокуратури від 19.12.2012 № 4-гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» орієнтує прокурора на активну діяльність: керівникам органів прокуратури виїжджати на місце події за фактами кримінальних правопорушень, передбачених пунктом 2.6 цього наказу, забезпечуючи якісне проведення огляду, організацію невідкладних першочергових слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно з наказом, прокурор повинен своєчасно вживати заходів для усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, відшкодування завданої ним шкоди фізичним та юридичним особам, державним і комунальним інтересам, розшуку майна, яке стало предметом злочинного посягання [154].

Значення діяльності прокурора щодо забезпечення виконання вимог закону про швидкість, повноту та неупередженість розслідування наочно ілюструють результати вивчення практики.

Так, вивчення кримінальних проваджень, відібраних за ознакою участі (або неучасті) прокурора в керівництві розслідуванням, показало, що 72% склали провадження зі слідчими помилками (тобто такі, в яких прокурором чи судом робилась вказівка на істотне порушення кримінального процесуального закону або неправильне застосування кримінального закону; провадження, де скасовувались рішення про зупинення чи закриття кримінального провадження; провадження з виправдувальними вироками), причому в структурі всіх слідчих помилок 24,3% припадає на недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення¹ (Додаток Б).

Для порівняння звернемося до результатів Аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції за даними судової статистики Верховного Суду України.

¹ Всього було вивчено 200 кримінальних проваджень

Виправдувальні чи обвинувальні вироки у справах публічного обвинувачення місцеві та апеляційні загальні суди, як суди першої інстанції, постановили стосовно:

у 2012 році – 161,4 тис. осіб, з них виправдувальних – 437 осіб; їх питома вага від кількості осіб, щодо яких ухвалено вироки, становила 0,2% [10];

у 2013 році – 135,8 тис. осіб, з них виправдувальних – 857 осіб, їх питома вага від кількості осіб, щодо яких ухвалено вироки, становила 0,6 % [11];

у 2014 році – 103,6 тис. осіб, з них виправдувальних – 778 осіб, їх питома вага від кількості осіб, щодо яких ухвалено вироки, становила 0,75% [12];

у 2015 році – 96 тис. осіб, з них виправдувальних – 885 осіб, їх питома вага від кількості осіб, щодо яких ухвалено вироки, становила 0,92% [13].

Найчастіше підставами для скасування вироків в апеляційному порядку були істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону (ст. 412 КПК 2012 р., ст. 370 КПК 1960 р.) – стосовно:

у 2012 році – 4,1 тис. осіб, або 42%,

у 2013 році – 3,7 тис. осіб, або 39,9%,

у 2014 році – 2,5 тис. осіб або 40,6%,

у 2015 році – 3,2 тис. осіб, або 51,3% від кількості тих, щодо яких вироки скасовано, із них:

– порушення права обвинуваченого на захист (п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК 2012 р. та п. 3 ч. 2 ст. 370 КПК 1960 р.) – стосовно:

у 2012 році – 564 осіб, або 5,8%,

у 2013 році – 537 осіб, або 5,8%,

у 2014 році – 259 осіб, або 10,3%,

у 2015 році – 118 осіб, або 3,7%;

– однобічність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства (ст. 368 КПК 1960 р.) – стосовно:

у 2012 році – 2,5 тис. осіб, або 25,8%,

у 2013 році – 2,3 тис. осіб, або 25,2%,

у 2014 році – 893 осіб, або 35,7%,

у 2015 році – 266 осіб, або 8,3% .

Із поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства (ч. 1 ст. 374 КПК 1960 р.) за апеляціями скасовано вироки стосовно:

у 2012 році – 1,8 тис. осіб, або 18,7% [10],

у 2013 році – 1,5 тис. осіб, або 20,7% [11],

у 2014 році – 670 осіб, або 6,4% [12],

у 2015 році – не подана інформація про кількість осіб, щодо яких вироки скасовано [13].

Як бачимо, чинний КПК України не містить такої підстави скасування судового рішення, як однобічність або неповнота дізнання, досудового слідства, тому статистичні дані нині за цим параметром і не ведуться. Також слід відзначити зростання питомої ваги постановлених виправдувальних вироків, що теж може свідчити про недоліки під час досудового розслідування.

Проте такі помилки слідчого чи прокурора щодо однобічності і неповноти досудового розслідування становлять доволі-таки вагомий відсоток. Наведені дані переконують, що неповнота слідства була і, як це не прикро визнавати, є найбільш поширеним його недоліком, який, своєю чергою, нерідко призводить до помилок в оцінці доказів і до неправильного застосування кримінального закону, прийняття незаконних та необґрунтованих рішень з приводу кримінального провадження.

Розгляд слідчих помилок і їх причин зумовлює виокремлення процесуалістами суб'єктивних і об'єктивних причин цих помилок. До перших належать: недостатність професійних знань і практичних навичок у слідчих, обвинувальний ухил і некритичність, відсутність належних моральних і деяких спеціальних якостей (недобросовісності). Серед причин об'єктивного характеру відзначають організаційні недоліки, найперше – відсутність керівництва розслідуванням [34, с. 32–33; 86, с. 73–74].

Показово, що ще в 1900 р. Комісія для перегляду законоположень зі судової частини, розглядаючи недоліки досудового розслідування, як одну з п'яти основних їх причин назвала «недостатню дієвість прокурорського нагляду за проведенням слідства» [139, с. 48]. Сьогодні серед основних

факторів (умов), що визначають конкретні причини слідчих помилок, також доцільно виокремити недостатню ефективність прокурорського нагляду за розслідуванням. На жаль, практика дає підставу для такого висновку. У 72% вивчених кримінальних проваджень зі слідчими помилками констатовано недоліки у здійсненні прокурорського нагляду (Додаток Б).

Так, тільки у 51,4% вивчених кримінальних проваджень зі слідчими помилками прокурори вживали заходів для усунення недоліків під час провадження слідства. Як наслідок – у 24,3% випадків винесено виправдувальні вироки (Додаток Б).

Про недостатню активність прокурора в керівництві розслідуванням свідчить той факт, що хоча в більшості випадків заходи щодо виправлення слідчих помилок прокурори вживали на досудовому розслідуванні, лишень у 12,5% проваджень такі заходи вживалися безпосередньо в процесі розслідування, а в 20,5% – при скасуванні постанов про зупинення та закриття кримінальних проваджень (Додаток Б).

Безумовно, швидкість, повнота і неупередженість розслідування, а також дотримання прав підозрюваного не можуть бути забезпечені прокурором, якщо останній обмежується перевіркою кримінальних проваджень лише при надходженні їх з підсумковими процесуальними актами [241, с. 75–76]. Практика вимагає від прокурора уваги до якості слідства вже під час самого розслідування, орієнтує прокурора на активне керівництво доказовою діяльністю по кримінальному провадженню.

Поряд із цим прокурор може включатися у процес доказування по кримінальному провадженню самостійно, починаючи досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, беручи участь у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а за необхідності – особисто проводячи слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, доручаючи проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій слідчому, органу досудового розслідування, а також слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, приймаючи процесуальні рішення у випадках,

передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених законом, повідомляючи особі про підозру, самостійно подаючи слідчому судді клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, самостійно складаючи обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п.п. 1, 4, 5, 9, 10, 13 ч. 2 ст. 36 КПК України), визначаючи, які саме результати негласних слідчих (розшукових) дій використовувати в доказуванні (ч. 4 ст.ст. 252, 256 КПК України). Якою мірою користатися цими повноваженнями у кожному конкретному кримінальному провадженні – прокурор вирішує на свій розсуд, виходячи зі ситуації, що склалася у кожному конкретному кримінальному провадженні, де він виступає в ролі процесуального керівника досудовим розслідуванням відповідно до процесуальних повноважень. Аналіз прокурорської та слідчої практики показує, що здебільшого у досліджених нами кримінальних провадженнях безпосереднього проведення прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій не відбувається. Опитані нами співробітники прокуратури пояснюють це великим навантаженням на них, пов'язаним з їхньою участю у судових процесах, а через це фізичною неможливістю в усіх кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування брати участь безпосередньо. Винятки становлять лише випадки визначення потреби й можливості використання у доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що нагляд прокурора за додержанням законів органами досудового розслідування потребує подальшого дослідження з урахуванням запровадженої ч. 2 ст. 36 КПК України його нової форми – процесуального керівництва. Вважаємо, що використання у кримінальному процесуальному законі терміна «процесуальне керівництво» як основного денотату «нагляду прокурора під час досудового розслідування» наповнює його новим змістом, який не дисонує з положеннями ст. 121 Конституції України.

Здійснення прокурором діяльності щодо забезпечення швидкості, повноти і неупередженості досудового розслідування немислиме без використання ним

повноважень із керівництва розслідуванням, яке полягає в тому, що прокурор організує і контролює діяльність слідчого з доказування у кримінальному провадженні. Прокурор, як процесуальний керівник досудовим розслідуванням, наділений процесуальними повноваженнями, які дають можливість на його розсуд брати участь у доказуванні в опосередкованій та безпосередній формах. Опосередкована форма участі прокурора в доказуванні під час досудового розслідування передбачає реалізацію ним владних повноважень із отримання повного доступу до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, доручення органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, давання вказівок щодо проведення у встановлений ним строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, погодження або відмову в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України (ч.ч. 2, 3, 4, 10 ст. 36 КПК України). До безпосередньої форми прокурор вдається, особисто проводячи слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, доручаючи проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій слідчому, органу досудового розслідування, а також слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, приймаючи процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених законом, повідомляючи особі про підозру, самостійно подаючи слідчому судді клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, самостійно складаючи обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п.п. 1, 4, 5, 9, 10, 13 ч. 2 ст. 36 КПК України), визначаючи, які саме результати негласних слідчих (розшукових) дій використовувати в доказуванні (ч. 4 ст. 252, 256 КПК України).

1.3 Зміст процесуальної діяльності прокурора щодо доказування під час досудового розслідування

Посилення ролі прокурорів у діяльності сторони обвинувачення шляхом здійснення ними нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України) вимагає дослідження особливостей реалізації ними своїх процесуальних повноважень у ключових напрямках кримінальної процесуальної діяльності, одним із яких є доказування у кримінальному провадженні. До цього спонукає й критичний аналіз існуючих на сьогодні методичних розробок щодо особливостей здійснення прокурорського нагляду під час досудового розслідування крізь призму досвіду участі прокурорів у доказуванні за КПК України 2012 року.

Розробці питань теорії та практики прокурорського нагляду у кримінальному провадженні присвятили свої праці С. А. Альперт, В. М. Бабкова, І. В. Гловюк, В. Г. Даєв, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецький, І. М. Козьяков, О. М. Ларін, В. І. Малюга, О. Р. Михайленко, О. Я. Мотовиловкер, В. Т. Нор, М. М. Полянський, І. В. Рогатюк, М. В. Руденко, В. М. Савицький, В. А. Стремівський, М. С. Строгович, Р. Р. Тарганюк, О. М. Толочко, М. В. Черноусько, М. Б. Уліщенко, Ф. Н. Фаткуллін, В. М. Юрчишин та інші. Їхні роботи сформували масив систематизованих знань про прокурорський нагляд як правовий інститут, діяльність прокурора у кримінальному провадженні, його процесуальний статус та співвідношення з відповідними статусами інших учасників кримінального процесу. Особливості кримінальної процесуальної діяльності з доказування у кримінальному провадженні досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені-юристи: О. С. Александров, В. Д. Арсеньєв, А. Р. Белкін, Р. С. Белкін, Т. В. Варфоломєєва, В. П. Гмирко, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. Я. Дорохов, М. М. Єгоров, Г. Б. Карнович, Є. Г. Коваленко, В. Я. Колдін, А. А. Кухта, Ю. О. Ланцедова, О. М. Ларін, В. К. Лисиченко, Д. А. Лопаткін, І. М. Лузгін, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, Ю. В. Худякова, М. Є. Шумило та інші. Праці цих науковців формують

значущий для теорії доказування, кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності комплекс уявлень про зміст, сутність і структурні елементи процесу доказування. Прокурора як суб'єкта доказування висвітлено в публікаціях В. І. Баскова, В. В. Вапнярчука, Т. Ю. Іванової, Ц. М. Каз, І. М. Козьякова, Ю. В. Коренєвського, М. Й. Курочки, В. М. Литовки, І. Д. Перлова, О. Р. Ратінова, Р. Д. Рахуванова, В. М. Савицького, О. В. Семенка, Г. І. Скарєдова, Г. Г. Турілова, однак або як другорядний об'єкт розгляду в числі інших учасників кримінального провадження, або як основний, але не за чинним КПК України.

Як бачимо, проблемні питання особливостей реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні за КПК України 2012 року залишаються недостатньо дослідженими.

Новели інституту доказування, пов'язані зі встановленням у ст. 23 КПК України вимоги безпосередності дослідження судом доказів та неможливості визнання доказами відомостей, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім виняткових випадків, зокрема, передбачених ст. 225 та ст. 317 КПК України, де регламентовано, що в процесі підготовчого провадження до обвинувального акта долучаються не докази, а документи та інші матеріали, дали підстави для стверджень деяких науковців, що під час досудового розслідування сторони збирають матеріали про джерела майбутніх доказів – носіїв даних про факти обставин, які підлягають доказуванню, а не докази. Докази ж з'являються в результаті змагального судового процесу в суді та покладаються в основу прийняття судом процесуальних рішень у справі. Тобто парадигма процесу доказування у кримінальному провадженні таким чином змінилася [260, с. 46–48; 146, с. 311–320; 3, с. 23–24]. З такою позицією стосовно оцінки нормативних положень КПК України ми погодитися не можемо з огляду на те, що: по-перше, її схвальне сприйняття ставить під сумнів реальну законність процесуальних рішень прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого під час досудового розслідування, а по-друге, прихильники наведеної вище точки

зору упускають положення загальної засади кримінального провадження – змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості, зміст якої, зокрема, полягає в тому, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання й подання до суду речей, документів, інших доказів (ч. 2 ст. 22 КПК України).

Не треба ще уникати положень ч. 6 ст. 9 КПК України, які передбачають, що у випадках неоднозначного регулювання питань кримінального провадження (йдеться саме про той випадок між нормами, з одного боку – ст. 317 КПК України, а з іншого – ст.ст. 22, 84 КПК України) застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України. На користь нашої позиції виступають положення ч. 2 ст. 93 КПК України: сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом. Тобто фактичні дані, отримані під час досудового розслідування шляхом здійснення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, є доказами. Тому на підставі наведених чинників ми можемо стверджувати про безпідставність аргументації щодо збирання під час досудового розслідування носіїв даних про факти обставини, що підлягають доказуванню, а не доказів. І наголошуємо на неприйнятності пониження таким чином значущості для кримінального провадження результатів кримінальної процесуальної діяльності не тільки сторони обвинувачення, але й захисту на цій стадії процесу.

На підтвердження нашої позиції хочемо навести думку М. Погорецького, згідно з якою результати аналізу положень норм доказового права чинного КПК України дають підстави для обґрунтованого висновку, що докази у кримінальному провадженні з'являються не лише на судових стадіях, а й на стадії досудового розслідування, оскільки слідчий, прокурор та слідчий суддя, як і суд, встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [148, с. 18].

Обґрунтованою є позиція професора М.Є. Шумила, відповідно до якої процесуальний етап формування складу кримінально-судових доказів починається в стадії досудового розслідування, де воно здійснюється в рамках притаманних йому інквізиційних процедур як наслідок реалізації за- сади *favor procuratori* [148, с. 102].

Питання про поняття доказування – одне з найважливіших категорій теорії доказів – уже протягом тривалого часу привертає до себе увагу вчених. Звернувшись до історії питання, бачимо, що в дореволюційний період процесуалісти дотримувалися погляду на доказування як найперше на логічну діяльність, яка полягала в обґрунтуванні істинності одних думок за допомогою інших [243, с. 162; 186, с. 166]. Сучасна юридична наука не відмовилася абсолютно від цієї концепції, проте було вироблено й інші підходи до визначення поняття доказування як сукупності взаємопов'язаних процесуальних дій, що здійснюються чітко за встановленим законом порядком, спрямованих на збирання, перевірку, оцінку доказів та використання їх з метою достовірного встановлення обставин кримінальної справи [22, с. 76–77; 131; 271, с. 113–120].

Слід, однак, зауважити, що існує й принципово інший підхід до вирішення проблеми змісту та сутності доказування, який простежується в працях учених, які виокремлюють у ньому лише логічний аспект і намагаються трактувати пізнання і доказування як різні, навіть протилежні за своєю спрямованістю форми кримінальної процесуальної діяльності, розмежовуючи їх за часовою ознакою.

Так, у теорії багато вчених звертали увагу на особливості доказування на різних стадіях процесу, підкреслювали багатоступінчатість, циклічність доказування. Ю. В. Кореневський тлумачив доказування як низку послідовно змінюваних залежно від процесуальної стадії етапів, зазначаючи водночас наявність на кожній стадії специфічних методів, можливостей та умов дослідження й оцінки доказів [93, с. 9, 10]. Г. М. Колбая також вказував на те, що доказування на досудовому розслідуванні і в судовому розгляді – це самостійні і незалежні цикли [88, с. 91].

У дослідженні питання про специфіку доказування на окремих стадіях процесу необхідно враховувати особливості пізнавальних завдань, що вимагають вирішення на цьому етапі, специфічний предмет дослідження, процесуальні умови, в яких здійснюється пізнавальна діяльність, і відповідні їм способи встановлення істини. Ця багатофакторна обстановка, що складається на основі вимог кримінального процесуального закону і змінюється в міру переходу кримінального провадження з однієї стадії в іншу, формує особливу процесуальну категорію, що позначається в теорії як пізнавальна ситуація [255, с. 45–46; 252, с. 28–30].

Якщо оцінювати стадію досудового розслідування з точки зору завдань доказування і особливостей пізнавальної ситуації, які полягають в тому, що пізнання часто починається з «нуля», то можна сказати, що основне її призначення полягає в необхідності підтвердити факт вчинення кримінального правопорушення, всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини провадження – тобто у виявленні, процесуальному закріпленні доказів, на підставі яких виявляються обставини вчинення кримінального правопорушення, формулюються висновки і приймаються рішення, й, у підсумку, забезпечуються всі умови для остаточного вирішення справи.

Очевидно, що без встановлення з достовірністю всіх зазначених у законі обставин, що підлягають доказуванню, неможливо правильно вирішити справу і винести обґрунтований і законний вирок. Провадження не може бути направлене до суду, якщо досудовим розслідуванням не з'ясовано хоча б одна з таких обставин. Досудове розслідування має прагнути до такої ж повноти і

всебічності, як і судовий розгляд [88, с. 66–71; 202, с. 9–14; 105, с. 57–59; 79, с. 122–126]. Усі докази повинні бути зібрані на досудовому розслідуванні, без цього судовий розгляд не матиме міцної опори.

Діяльність слідчого, прокурора з отримання знань про обставини події злочину тлумачиться як така, що складається з двох частин: встановлення, дослідження всіх обставин – власне пізнавальної діяльності, та доказування – здійснюваної за правилами логіки діяльності з обґрунтування висновків, тез [84, с. 23–38].

Не вдаючись до детального аналізу наведених позицій, зазначимо, що вихідним для нас є комплексне уявлення про доказування як про пізнавальну діяльність, що охоплює як здійснювані відповідно до норм кримінального процесуального закону пошуково-пізнавальні дії (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові)), так і мисленнєві операції з оцінки отриманої інформації та аргументування прийняття процесуальних рішень, які приймаються слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Таке трактування, на наше глибоке переконання, дає змогу з найбільшою повнотою підходити до розкриття особливостей участі прокурора у доказуванні на досудовому розслідуванні, гарантами чого є положення ч. 2 ст. 36 КПК України, згідно з якими прокурор є процесуальним керівником досудовим розслідуванням. Своєю чергою, як ми попередньо з'ясували, сутність досудового розслідування полягає в доказуванні у кримінальному провадженні на цій стадії. Відповідно до цього цілком правомірним буде визнання за прокурором повноважень з керівництва доказуванням під час досудового розслідування. Як слушно зазначає М. Й. Курочка, основне навантаження у встановленні обставин, що мають значення для справи в цілях досягнення істини, зазвичай несе слідчий [102, с. 53]. На нього покладається основний тягар збирання доказів під час досудового розслідування відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 36 та ч.ч. 1, 2 ст. 40 КПК України. Обов'язок доказування (і в широкому, і у вузькому сенсі), безумовно, покладено й на прокурора. Слід критично поставитися до висловлювання М. А. Чельцова про те, що тягаря доказування (як процесуального обов'язку сторін довести висунуті ними

положення) не існує в нашому кримінальному процесі, і, отже, не можна розглядати як «тягар доказування» обов'язок прокурора представляти обвинувальні докази [250, с. 144–146]. Запроваджений чинним КПК України нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням є основою формування управлінських відносин між прокурором як процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні та слідчим, що його розслідує. Особливостями таких управлінських відносин є те, що вони передбачають, з одного боку, обов'язок слідчого погоджувати у прокурора клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру, проведення у передбачених КПК України випадках слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, подання йому на затвердження обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а з іншого – залишають за слідчим право самостійно розпочати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам, призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК України, здійснювати інші повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законом (ч. 2. ст. 40 КПК України). До того ж слідчий, згідно із ч. 1 ст. 40 КПК України, має займати активну позицію у кримінальному провадженні, не чекати від прокурора, який є його процесуальним керівником, вказівок щодо подальших дій. До цього стимулює покладена на нього у ч. 1 ст. 40 КПК України відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій за гарантованої йому самостійності у процесуальній діяльності (ч. 5 ст. 40 КПК України). Водночас законодавець не дистанціює прокурора від діяльності слідчого зі збирання доказів у кримінальному провадженні, а закріплює за ним можливість за необхідності особисто проводити

слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, повідомляти особі про підозру, пред'являти цивільний позов, затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання (п.п. 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 36 КПК України).

Слід визнати, що така сторона діяльності прокурора є недостатньо аналізованою. Визнаючи прокурора суб'єктом доказування, дослідники підкреслюють специфіку його участі в такій діяльності: обов'язок забезпечити всебічність, повноту та неупередженість провадження слідства обумовлені завданням нагляду за законністю, відповідно діяльність прокурора зведено до нагляду за дотриманням органами розслідування всіх вимог закону, що регламентують доказування. При характеристиці діяльності прокурора розглянуто саме форми нагляду [173, с. 46, 168; 248, с. 31; 75, с. 47–48]. Але ж прокурор не просто досліджує всі обставини провадження, його діяльність зумовлена особливою процесуальною метою – обґрунтуванням підозри (обвинувачення), яке потім він буде підтримувати перед судом. Прокурор, зрештою, відповідає за справедливість, обґрунтованість обвинувачення – адже саме він передає справу на вирішення суду. І оскільки «щоб обвинувачення не стало дією не тільки безцільною, а й морально негідною» [90, с. 125], прокурор зобов'язаний ще в процесі розслідування вжити заходів до встановлення всіх фактів, що викривають підозрюваного, піддати їх ретельній перевірці і врахувати обставини, що вказують на його користь. Без цього прокурор не зможе зробити правильний висновок про винуватість особи.

Роль прокурора у доказуванні на досудовому розслідуванні має певну специфіку через наглядовий характер його керівних повноважень. Залежно

від специфіки вузлових моментів розслідування і відповідних їм пізнавальних завдань розрізняється зміст доказової діяльності прокурора.

Перш за все слід відзначити необхідність правильної постановки прокурорського керівництва в стадії досудового розслідування в момент отримання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, оскільки від своєчасності початку досудового розслідування багато в чому залежить можливість встановити всі обставини події, що відбулася. Прокурор повинен своєчасно вивчати матеріали, документи та інші відомості про вчинені кримінальні правопорушення, контролювати законність початку досудового розслідування та закриття кримінального провадження. Вивчення практики показало, що з 13 відомих нам випадків скасування прокурором незаконних постанов слідчого про закриття кримінального провадження по 8 провадженнях суд виніс обвинувальний вирок (Додаток Б). У разі, якщо очевидна наявність підстав для початку досудового розслідування, прокурор повинен негайно внести відомості до ЄРДР.

Слід зупинитися на діяльності прокурора, спрямованій на забезпечення швидкості та повноти пошуково-пізнавальної діяльності слідчого на початковому етапі розслідування. Аналіз виявлених слідчих помилок засвідчив, що в 16% випадків вони стосувалися збору доказів (Додаток Д). З огляду на це стає очевидним значення прокурорського нагляду за процесом збирання доказів, висуненням версій та організацією їх перевірки, плануванням розслідування.

Прокурор повинен здійснювати нагляд за своєчасністю і кваліфікованим провадженням невідкладних слідчих (розшукових) дій, з'ясовувати, чи використано слідчим усі можливості для виявлення і закріплення доказів. Прокурор має перевіряти, чи всі версії про характер розслідуваного діяння та осіб, які його вчинили, висунуто. Як показує практика, висунання не всіх об'єктивно можливих версій – найпоширеніша помилка на початковому етапі розслідування (13,9% від числа помилок, допущених при збиранні доказів) (Додаток Д).

Вирішення цих завдань досягається завдяки використанню прокурором таких форм діяльності, як: участь у провадженні невідкладних слідчих

(розшукових) дій; ознайомлення з протоколами відповідних слідчих (розшукових) дій; витребування та вивчення матеріалів кримінального провадження.

Лише за результатами цієї діяльності можливе забезпечення належного напрямку розслідування. При цьому прокурором використовуються такі повноваження: дача письмових вказівок органам розслідування з питань висунення слідчих версій, планування розслідування, про провадження окремих слідчих(розшукових) дій та розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; доручення оперативним підрозділам виконання постанов про затримання, привід, обшук, розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Особливого значення набуває нагляд прокурора за формуванням, повідомленням, доказуванням підозри, створенням процесуальних умов для успішного ведення розслідування.

Прокурор повинен з'ясувати, чи правильно визначено завдання доказування у провадженні; чи виконує слідчий зобов'язання швидко, повно та неупереджено перевіряти зібрані у провадженні докази (надто докази підозрюваного про непричетність до кримінального правопорушення); чи всі обставини взяті до уваги при вирішенні питання про повідомлення про підозру (притягнення особи до кримінальної відповідальності). Аналіз слідчих помилок продемонстрував, що 41% з них склали помилки, що виникли під час перевірки доказів: здебільшого непроведення необхідних слідчих (розшукових) дій для перевірки доказів (53,7%) і неусунення протиріч між наявними доказами (24,4%) (Додаток Д).

Тут слід детальніше зупинитися на вивченні прокурором матеріалів кримінальних проваджень.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 36 КПК України, прокурор володіє правом (не обов'язком) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування. Наказ Генеральної прокуратури України від 19.12.2012 № 4гн [151] передбачає з метою попередження прийняття незаконних рішень в обов'язковому порядку керівникам прокуратур

усіх рівнів і галузевих підрозділів апаратів, прокурорам – процесуальним керівникам досудового розслідування забезпечити виконання вимог закону при прийманні, реєстрації, розгляді та вирішенні в органах досудового розслідування заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей про них до Єдиного реєстру досудових розслідувань, перевіряти під час розслідування всі кримінальні справи (п. 2). Нині ж на практиці складається така ситуація: якщо з провадженнями, які перебувають у провадженні слідчих прокуратури, прокурор знайомиться відносно часто, то провадження, що перебувають у слідчих органів Національної поліції, прокурор вимагає лише задля необхідності перевірити скаргу на необ'єктивність слідчого або в разі особливої складності справи. В результаті, вчасно не вникнувши в суть справи, прокурор нерідко опиняється в ситуації, коли виправити помилку надзвичайно важко.

Важливе значення для успішного розслідування має таке повноваження прокурора, як погодження постанов слідчого про зупинення кримінального провадження. У низці випадків має місце передчасне винесення на погодження прокурору постанови про зупинення провадження при неповноті й однобічності розслідування, коли у справі не було виконано необхідні слідчі (розшукові) дії та інші заходи, не перевірено всі версії. Наслідком такого рішення є не тільки затягування розслідування, а й небезпека втрати доказів. Своєчасна та якісна перевірка прокурором таких кримінальних проваджень сприяє з'ясуванню всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Необхідною умовою для швидкого, повного і неупередженого розслідування, засобом усунення порушень законності та слідчих помилок є відсторонення слідчого, який допустив порушення закону, від розслідування і передача кримінального провадження іншому слідчому.

Особливу роль відіграє нагляд прокурора за правильністю процесуальних рішень на завершальному етапі розслідування. Прокурор при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, що надійшли

з обвинувальним актом, під час вивчення кримінального провадження повинен вирішити питання, чи обґрунтовано висновки слідчого фактичними даними, наявними у провадженні.

Практики демонструє, що процесуальним наслідком помилок, які полягають у неповноті та упередженості розслідування, перш за все є необґрунтоване і передчасне закриття кримінальних проваджень. Так, з 20 незаконно винесених постанов про закриття слідчими кримінальних проваджень (здебільшого за відсутністю події та складу кримінального правопорушення) переважну частину – 65% було закрито через недослідження чи недоведеність істотних обставин. Після скасування постанов слідчого прокурором прогалини розслідування були заповнені, провадження скеровані до суду, за ними винесено обвинувальні вироки (Додаток Д).

Прокурор, відповідаючи за формулювання підозри та остаточного обвинувачення за результатами досудового розслідування, відповідно має право давати слідчому письмові вказівки з питань досудового розслідування кримінального правопорушення, які для останнього є обов'язковими до виконання (ч. 1 ст. 36, ч. 4 ст. 40 КПК України). Як свідчать результати проведеного нами опитування прокурорів, письмові вказівки є одним із найефективніших засобів керування процесом доказування у кримінальному провадженні через корегування таким чином прокурорами версій слідчого, переліку, конкретних завдань та строків проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на їх перевірку. Нами оцінюється як прогресивна та така, що не суперечить положенням КПК України, практика прокурорів щодо ознайомлення з планами розслідування з кримінальних правопорушень, у яких вони є процесуальними керівниками. Причому зазначимо, що доцільно це робити не тільки на початку кримінального провадження чи у випадках заміни прокурора – процесуального керівника, а й періодично протягом досудового розслідування за обов'язкової участі слідчого, від якого можна одразу отримати пояснення з приводу його бачення напрямів та засобів розслідування.

Правильна постановка прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, ретельна перевірка доказового матеріалу прокурором сприяють швидкості та повноті досудового розслідування. Суб'єктом доказування на досудовому розслідуванні є не тільки слідчий, але і прокурор. Його обов'язок, як суб'єкта доказування, полягає в забезпеченні наданими йому процесуальними засобами швидкого, повного і неупередженого дослідження всіх обставин, що утворюють предмет доказування.

Свої особливості мають і конкретні форми здійснення доказової діяльності прокурора на цій процесуальній стадії. Цій проблемі присвячено наступний розділ дисертації.

Висновки до розділу 1

1. Прокурор під час досудового розслідування, виходячи з наявних у нього за чинним КПК України процесуальних повноважень, виконує функції:

– кримінального переслідування, відповідно до якої на прокурора покладається обов'язок забезпечення своєю самостійною діяльністю або шляхом процесуального керівництва діяльністю слідчого розпочинати досудове розслідування, здійснювати окремі процесуальні та інші дії з метою швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних, щоб створити умови для успішного судового розгляду;

– формування обвинувачення, яка полягає у визначенні в обвинувальному акті сукупності відомостей, які обґрунтовують провину конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого встановлена КК України;

– нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування особами, які здійснюють дізнання або досудове слідство, шляхом застосування засобів прокурорського реагування, передбачених КПК

України, на дії чи бездіяльність слідчого, керівника органу досудового розслідування, інших учасників кримінального провадження.

2. Запроваджений чинним КПК України нагляд прокурора за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням є основою формування управлінських відносин між прокурором як процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні та слідчим, що його розслідує.

3. Особливостями таких управлінських відносин є те, що вони передбачають, з одного боку, обов'язок слідчого погоджувати у прокурора клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру, проведення у передбачених КПК України випадках слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, подання йому на затвердження обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а з іншого – залишають за слідчим право самостійно починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам, призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України.

4. Процесуальна діяльність прокурора щодо доказування є пізнавальною діяльністю, що охоплює і здійснювані, відповідно до норм кримінального процесуального закону, пошуково-пізнавальні дії (слідчі (розшукові)), негласні слідчі (розшукові)), і мисленнєві операції з оцінки отриманої інформації та аргументування прийняття процесуальних рішень, що ухвалюються слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Таке бачення дає змогу якнайповніше розкрити особливості участі прокурора у доказуванні на досудовому розслідуванні на основі положень ч. 2 ст. 36 КПК України, згідно з якими прокурор є процесуальним керівником досудовим розслідуванням.

РОЗДІЛ 2

ФОРМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ДОКАЗУВАННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1 Поняття і система форм участі прокурора у доказуванні

Пізнання у кримінальному провадженні здійснюється лише за допомогою кримінального процесуального доказування – врегульованої законом процесуальної діяльності, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України). Отже, як відомо, елементами процесу доказування є збирання (закріплення), перевірка та оцінка доказів [77, с. 223].

Активність сторони кримінального провадження, спрямованість її доказової діяльності визначаються тією функцією, яку вона виконує у кримінальному провадженні, тим напрямом процесуальної діяльності, що здійснюється з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, які уповноважені на ведення процесу або наділені правами для активної участі у кримінальному провадженні для захисту своїх прав та законних інтересів. Отож, обов'язок доказування (тягар доказування) обставин, передбачених ст. 91 КПК України, і перш за все події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого, покладається на слідчого та прокурора (тобто сторону обвинувачення) (ч. 1 ст. 91 КПК України) [77, с. 224–225].

Зі сказаного вище випливає, що діяльність прокурора стосовно доказування загалом, є діяльністю процесуальною, тобто вливається в належну процесуальну форму. Тому визначити форми участі прокурора у доказуванні – значить виявити ті специфічні види процесуальної діяльності, які здійснює прокурор, прагнучи до встановлення обставин кримінального провадження.

Слід зазначити, що це питання не піддавалося в процесуальній літературі достатньому аналізу. Наприклад, у відомій праці Г. І. Скарєдова міститься лише перелік повноважень прокурора стосовно до слідчих дій, але без виокремлення різних форм його діяльності [177]. Увага авторів була зосереджена на визначенні форм прокурорського нагляду, під якими переважно розумілося поєднання повноважень прокурора та порядку їх реалізації. При цьому форми прокурорського нагляду поділялися на попередження, виявлення та усунення порушень закону [17, с. 26, 34–39; 173, с. 154; 62, с. 51; 221, с. 82].

Для того щоб вирішити цю задачу, треба виходити зі загального уявлення про сутність процесуальної форми в кримінальному процесі. Цьому питанню присвячено низку досліджень, у тому числі знаних учених М. С. Строговича, П. С. Елькінд, М. Л. Якуба та інші.

Так, М. С. Строгович трактує процесуальну форму як сукупність встановлених законом умов для вчинення процесуальних дій [205, с. 51]. Схоже визначення цього явища подає П. С. Елькінд, додаючи до умов вчинення процесуальних дій послідовність і порядок оформлення [263, с. 20].

Як сукупність умов, передбачених законом для вчинення процесуальних дій, їхню послідовність, порядок закріплення і оформлення процесуальних дій, процесуальні строки – тлумачить процесуальну форму В. М. Шпільов [257, с. 103].

М. Л. Якуб об'єднує і розвиває ці визначення, обґрунтовано відносячи до процесуальної форми сукупність встановлених законом умов, за яких протікає як процесуальна діяльність загалом, так і кожна окрема процесуальна дія (комплекс таких дій) і приймається кожне рішення у справі, та якими визначається зв'язок і послідовність проведених дій і прийняття рішень [269, с. 8].

Привертає увагу те, що за детального висвітлення складових цього поняття все ж відсутнє уявлення про сутність процесуальної форми, яке їх об'єднує. Тим часом для вирішення поставленого завдання з визначення процесуальних форм участі прокурора у доказуванні необхідно виділити цей об'єднуючий елемент.

Така нагода складається, якщо виходити з загальнотеоретичного уявлення про сутність форми. Філософія вчить, що форма – це спосіб вираження та існування змісту, а також структура, що визначає предмет або порядок перебігу процесу [242, с. 621].

Оскільки змістом процесу є кримінальна процесуальна діяльність, правомірно вважати формою процесу, або процесуальною формою, особливий спосіб здійснення цієї діяльності. З огляду на це процесуальну форму можна визначити як особливий спосіб здійснення процесуальної діяльності, що охоплює умови, порядок, послідовність, терміни виконання та закріплення процесуальних дій.

На досудовому розслідуванні прокурор здійснює доказування, по-перше, шляхом безпосередньої участі у збиранні та перевірці доказів і, по-друге, – оцінюючи докази під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень, що надходять до нього від слідчого.

Керуючись цим твердженням, можна визначити форми участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування як особливі способи здійснення ним пошуково-пізнавальної діяльності, що полягають у здійсненні безпосередньо прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій або даванні вказівок чи доручень слідчому, керівнику органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, спрямованих на збирання, перевірку доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

Отже, підставою розрізнення форм є безпосереднє виконання прокурором дій зі збирання та перевірки доказів або опосередкована участь у доказуванні шляхом дачі вказівок щодо оцінки доказів при вивченні матеріалів кримінальних проваджень, що надходять до нього від слідчого. До безпосередніх форм участі у доказуванні належать ті, де прокурор особисто бере участь в отриманні доказів, а до опосередкованих – ті дії, де він реалізує свої процесуальні повноваження як процесуальний керівник досудового розслідування кримінального правопорушення.

Про безпосередню участь прокурора у збиранні та перевірці доказів йдеться в тих випадках, коли прокурор:

- 1) бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій;
- 2) проводить слідчу (розшукових) дію самостійно;
- 3) особисто розпочинає розслідування у кримінальному провадженні (особливий випадок);
- 4) бере участь у проведенні розслідування у складі слідчої групи.

Процесуалістами не без підстав підкреслено, що безпосередня участь прокурора в розслідуванні – найефективніший метод здійснення нагляду за законністю провадження слідчих (розшукових) дій зі збирання доказів [249, с. 15; 177, с. 24, 29; 17, с. 30].

Беручи участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, прокурор має можливість попередити порушення закону, надати самій дії належний напрямок і забезпечити найповніше виявлення і закріплення доказів. Особливого значення це набуває під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій із виявлення і закріплення слідів злочину, позаяк від їх результатів багато в чому залежить подальший напрямок розслідування. Упущення ж при провадженні цих дій можуть бути такими, що їх важко усунути, або такими, що взагалі не усунуться.

Участь прокурора при проведенні слідчої (розшукової) дії може мати активний характер – коли прокурор дає вказівки про проведення конкретних дій із виявлення джерел інформації (наприклад, при огляді місця події) і особисто здійснює низку дій із отримання необхідних даних (приміром, особисто ставить допитуваній особі запитання) .

Присутність прокурора під час проведення слідчих (розшукових) дій М. В. Жогін охарактеризував як форму здійснення нагляду за законністю дій слідчого [67, с. 71]. Однак така присутність не повинна означати пасивної поведінки прокурора, неупередженого споглядання збоку на те, що відбувається, бо це суперечить завданню прокурора забезпечувати встановлення всіх обставин правопорушення (перебування в місці проведення слідчої

(розшукової) дії байдужого прокурора – вельми сумнівна гарантія законності). Навіть у тому випадку, коли прокурор присутній при проведенні слідчих (розшукових) дій, не беручи в них безпосередньої активної участі, можна говорити про участь прокурора у доказуванні, адже він безпосередньо отримує певну інформацію про обставини, які підлягають доказуванню, має можливість порівнювати її з іншими доказами, судити про належність, допустимість та достовірність певного доказу.

Розкриваючи сутність і значення участі прокурора в слідчих (розшукових) діях, Г. І. Скарєдов підкреслює, що в тих випадках прокурор: по-перше, безпосередньо сприймає докази, їхні джерела та оцінює їх з урахуванням інших даних, наявних у матеріалах справи; по-друге, безпосередньо спостерігає за діями слідчого і осіб, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, оцінює їх і, нарешті, на основі такої оцінки вживає заходів щодо попередження та усунення порушень безпосередньо в процесі проведення слідчої (розшукової) дії [177, с. 27]. Вважаємо, це цілком можна віднести і до присутності прокурора при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Прокурор на нинішній час за чинним кримінальним процесуальним законодавством не може здійснювати самостійно доказування в повному обсязі під час досудового розслідування. В минулому у процесуальній літературі висловлювались заперечення проти закріплення за прокурором цього повноваження, позаяк в такому разі він бере на себе роль слідчого, а нагляд за розслідуванням справи перестає функціонувати [159, с. 154–155]. Гадаємо, немає підстав ототожнювати в цьому випадку слідчого і прокурора, бо останній виконує свою функцію обвинувачення, зберігає всі передбачені ст. 36 КПК України повноваження (наприклад, самостійно повідомляти особі про підозру, за необхідності особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії). Важливо, щоб застосування цієї форми діяльності не стало нормою. Вважається, що проведення особисто прокурором окремих процесуальних дій може мати місце тільки у виняткових, особливо складних випадках, коли іншими засобами досягти мети доказування не є можливо.

Здійснене нами дослідження практики безпосередньої участі прокурора у проведенні слідчих (розшукових) дій засвідчило, що найчастіше це справді кримінальні провадження, розслідування яких становить істотну складність, відтак слідчим через його недостатню досвідченість можуть бути допущені серйозні помилки. У цих випадках використання прокурором такої форми участі у доказуванні, як особисте проведення процесуальних дій, є ефективним. Доцільність застосування аналізованої форми підтверджують і дані опитування прокурорів (83,3% зазначили, що їм доводилося проводити процесуальні дії особисто). Тільки 10% висловилися категорично проти збереження такого повноваження прокурора (Додаток А).

Практика показує ефективність участі прокурора в розслідуванні у складі слідчої групи (було виявлено чотири випадки, коли до складу слідчої групи для розслідування складних, багатоепізодних кримінальних проваджень включалися заступник і помічник прокурора). Підкреслимо, що мається на увазі участь прокурора в отриманні та перевірці доказів.

Зауважимо, що практиці відомі випадки, коли до великих слідчих груп прикріплювався відповідний працівник прокуратури, який здійснював нагляд за розслідуванням для надання прокурору, сприяння в реалізації його наглядових повноважень (але не включалися до складу групи спеціальні посадові особи прокуратури) [209, с. 170–172]. Такий порядок дій передбачений наказом ГП України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 26.07.2013 № 4-гн, де п. 2.6 визначено невідкладно призначати процесуальних керівників досудового розслідування кримінальних правопорушень з урахуванням складності їх кваліфікації, суспільного резонансу, прогнозованих обсягів процесуальної роботи та з огляду на професійну майстерність і досвід відповідних прокурорів.

Певної специфіки набуває роль прокурора у доказуванні при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження під час досудового розслідування: при витребуванні прокурором матеріалів для вивчення; при ознайомленні з матеріалами, що містять підстави для застосування заходів

забезпечення кримінального провадження чи інших процесуальних дій, які можна проводити за ухвалою слідчого судді.

При ознайомленні з протоколами слідчих (розшукових) дій завдання прокурора полягає не тільки в тому, щоб перевірити підстави і своєчасність проведення слідчої (розшукової) дії, наявність передбачених законом реквізитів та умов її проведення, а в разі виявленого порушення вказати на це слідчому. Прокурор повинен вивчити і зміст протоколу, оцінити, чи міститься в ньому інформація, порівняти її з іншими доказами; при цьому у прокурора створюється уявлення про факти, що мають значення для провадження..

Знайомлячись у процесі розслідування з матеріалами провадження, прокурор стежить не тільки за тим, щоб був дотриманий встановлений порядок збирання і закріплення доказів, але з'ясовує також, наскільки повно і неупереджено забезпечено дослідження обставин справи, оцінює докази з точки зору їх належності, допустимості, внутрішньої узгодженості або суперечливості, достатності. Прокурор перевіряє, чи всі можливості для виявлення і закріплення доказів, що мають значення для провадження, використано слідчим, чи не залишилися без уваги джерела інформації про факти, що підлягають встановленню, чи з'ясовано наявні в доказах протиріччя. Прокурор повинен стежити і за тим, наскільки правильно використовуються слідчим отримані дані і аналізуються факти, чи всі версії перевіряються, чи правильно оцінюються слідчим зібрані докази. У разі процесуального керівництва багатоепізодними кримінальними провадженнями для системного вивчення матеріалів з метою виявлення можливих допущених порушень чинного кримінального процесуального законодавства, прогалин та протиріч у відомостях про обставини події кримінальних правопорушень прокурорам рекомендується складати конспект кримінального провадження. Форма ведення такого конспекту є довільною. Головними складовими цього документа є відомості про дату, місце та результати процесуальних дій, що були здійснені у кримінальному провадженні, виявлені недоліки у їх проведенні та дії, які треба здійснити. Такі конспекти можуть стати при нагоді й у інших випадках процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням кримінальних проваджень.

Якщо прокурор за результатами вивчення матеріалів кримінального провадження дійде висновку про необхідність зібрати додаткові докази, він має право дати обов'язкові для слідчого вказівки про дослідження обставин, що мають значення для кримінального провадження, і проведення конкретних дій зі збирання доказів або особисто прийняти рішення про проведення таких дій (наприклад, призначити експертизу). Прокурор може дати вказівки про перевірку вже наявних доказів, про усунення суперечливості поміж них. Вказівки, що даються прокурором у кримінальному провадженні, не тільки констатують допущені слідчим порушення закону і вимагають їх усунення, а й визначають перспективи подальшого розслідування, конкретизують завдання доказування у кожному кримінальному провадженні, тобто є засобом визначення належного напрямку розслідування, його швидкості, повноти та неупередженості.

Здійснюючи нагляд за забезпеченням слідчим законних прав учасників процесу, забезпечуючи точне дотримання норм кримінального процесуального права, які регламентують порядок збирання, перевірки й оцінки доказів, прокурор, зрештою, впливає на процес доказування на досудовому розслідуванні.

На завершальному етапі розслідування прокурор здебільшого має в своєму розпорядженні вже зібрані слідчим докази, які він ретельно досліджує, вивчаючи матеріали кримінальних проваджень, які надходять від слідчого; це дає йому можливість дійти певних висновків про обставини події, що розслідувалася, та її учасників. Прокурор є ніби адресатом доказування для слідчого в цій стадії процесу. За справедливою думкою В. М. Савицького, щоб справа потрапила до суду, слідчий повинен переконати прокурора у правильності обвинувачення, в достовірності своєї тези; якщо розглядати в цьому розрізі взаємини слідчого та наглядового прокурора, то можна зробити висновок, що завдання слідчого полягає в тому, аби довести прокурору законність і обґрунтованість обвинувачення, а останній повинен перевірити, наскільки правильною, переконливою є обвинувальна теза слідчого [171, с. 159]. Хоча автор і не називає прямо прокурора адресатом доказування для слідчого, проте його висловлювання характеризує прокурора саме як такого.

У діяльності прокурора щодо прийняття рішення у кримінальному провадженні, що надійшло до нього з обвинувальним актом, на нашу думку, найбільш яскраво проявляється здійснюване прокурором кримінальне переслідування. Тому важко погодитися з авторами, які трактували поняття обвинувального акта як логічне завершення наглядової діяльності прокурора, спрямоване на реалізацію її результатів [213, с. 67; 249, с. 79].

З чим же саме висловлює свою згоду прокурор? Чи тільки констатує той факт, що розслідування проведено з точною відповідністю до вимог закону?

Затвердження обвинувального акта прокурором завершує діяльність із оцінки доказів у досудовому розслідуванні. Вирішуючи широке коло питань у провадженні, що надійшло з обвинувальним актом (ст. 291 КПК України), прокурор не тільки приділяє свою увагу дотриманню процесуального порядку провадження у справі, а й здійснює ретельну перевірку всього доказового матеріалу. Перед прокурором стоїть завдання з'ясувати, чи всі заходи, передбачені законом для встановлення події злочину та осіб, винних у його вчиненні, проведено слідчим, чи всі версії досліджено, чи систематизовано у відповідному порядку матеріали кримінального провадження, чи всі доводи підозрюваного на свій захист спростовано, чи встановлено всі обставини, що підлягають доказуванню, згідно зі ст. 91 КПК України, повно і достовірно.

Закон особливо наголошує на вимозі перевірити допустимість доказів як умову неухильного дотримання встановленого процесуального порядку отримання (збирання і перевірки) доказів у кримінальному провадженні, що в принципі проводиться в суді. Але, на нашу думку, таку ж і випереджувальну діяльність потрібно проводити прокурору з метою прогнозування можливих наслідків під час прийняття остаточного рішення у кримінальному провадженні (ст. 86–89 КПК України).

Оцінюючи доказ, роблячи висновок про його допустимість, обґрунтовуючи своє рішення, прокурор таким чином здійснює саме доказову діяльність. Визнати це тим паче треба з огляду на аналогію з діяльністю суду з оцінки доказів і з обґрунтування свого процесуального рішення.

Затвердження прокурором обвинувального акта означає те, що він твердо переконаний у винуватості підозрюваного і необхідності передати останнього суду. І цю оцінку прокурор дає насамперед як сторона обвинувачення. Якщо прокурор визнає наявні докази, що обґрунтовують обвинувачення, недостатніми чи суперечливими, він продовжує досудове розслідування і в окремих випадках вирішує питання про продовження строку досудового розслідування. Тобто прокурор забезпечує не лише дотримання необхідної форми, а й констатує неповноту чи односторонність розслідування, дефіцит доказів, зібраних у кримінальному провадженні.

Прокурор може встановити, що провадження підлягає продовженню через неправильність обвинувальних висновків (невідповідність їх фактичним обставинам справи, неправильність кваліфікації злочину). На основі власної оцінки наявних у справі доказів прокурор може дійти висновку про необхідність зміни підозри і, відповідно, подальшого обвинувачення.

Тільки згода зі змістом обвинувального акта у всіх його елементах є підставою для затвердження обвинувального акта та направлення кримінального провадження до суду. В цьому аспекті діяльність прокурора з вивчення наявного доказового матеріалу, вживання заходів для заповнення прогалин у доказуванні (тобто до збирання додаткових доказів) та усунення суперечностей зібраних доказів, перевірка й оцінка доказового матеріалу може з повною підставою розглядатися як акт доказування.

Таким чином, діяльність прокурора з доказування спрямована на обґрунтування підозр (обвинувачення) і, в підсумку, слугує гарантією забезпечення від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності і сприяє справедливому засудженню винного, що цілком відповідає обов'язку прокурора забезпечувати дотримання законних прав громадян.

Підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що всі форми участі прокурора у доказуванні можна поділити на два види: 1) безпосередні форми участі прокурора у збиранні та перевірці доказів і 2) опосередковані форми, що охоплюють дачу вказівок, доручень у кримінальному провадженні. Конкретний зміст цих форм розкривається у наступних підрозділах.

2.2 Безпосередня форма участі прокурора у збиранні і перевірці доказів

Розглядаючи безпосередню форму участі прокурора у доказуванні, основну увагу слід приділити його участі у проведенні слідчих (розшукових) дій і проведенні слідчих (розшукових) дій особисто ним.

Слідчі (розшукові) дії є процесуальними способами отримання доказової інформації у кримінальному провадженні, що розслідується, і ефективність їх проведення має вирішальне значення для встановлення і викриття винних у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначимо, що ефективність слідчих (розшукових) дій тлумачиться як досягнення максимального результату за оптимального їх проведення [185, с. 25]. Дослідження свідчать про те, що причинами слідчих помилок під час проведення слідчих (розшукових) дій є неправильне або неналежне їх проведення.

З огляду на це участь прокурора в слідчих (розшукових) діях є найефективнішою формою його участі в доказуванні. Як зазначає В. М. Юрчишин, нині у досудовому розслідуванні прокурор поєднує нагляд за додержанням законності органами досудового розслідування й іншими суб'єктами цієї стадії з безпосередньою участю в самому розслідуванні шляхом особистого проведення окремих слідчих (розшукових) дій або участі в слідчих (розшукових) діях, які проводяться слідчим (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України). Таке поєднання нагляду з активною участю в самому розслідуванні дозволяє прокурору своєчасно попереджати порушення закону в діяльності органів досудового розслідування. Наділення прокурора цією функцією обумовлено його обов'язком – забезпечити якісне розслідування, скероване на встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, а за підтвердження винуватості конкретної особи – підготувати й оформити обґрунтований обвинувальний акт (кримінальний позов) і направити його до суду (ст. 36 КПК України) [265, с. 174].

Аналіз кримінальних проваджень продемонстрував, що право особистого проведення процесуальних дій чи участі в їх проведенні прокурори використовують доволі зрідка. За результатами вивчення слідчої та прокурорської практики нами виявлено лише 42 випадки участі прокурора в проведенні слідчих (розшукових) дій (причому в 24 випадках прокурор проводив слідчу (розшукову) дію самостійно, у шести – брав активну участь, в інших – тільки був присутній) (Додаток В). Така практика навряд чи виправдовує твердження про скасування гарантій процесуальної самостійності слідчого. Тільки 8% слідчих висловилися категорично проти участі прокурора в проведенні слідчих (розшукових) дій. 56% відзначили доцільність проведення слідчих (розшукових) дій прокурором у разі особливої складності справи (Додаток А). Участь у слідчих (розшукових) діях дозволяє прокурору безпосередньо забезпечити встановлення всіх обставин з достатньою повнотою, скласти уявлення про можливість слідчого забезпечити належну швидкість і якість слідства, своєчасно дати необхідні вказівки. Вивчення проваджень переконує, що активна участь прокурора під час провадження розслідування здебільшого здатна запобігати подальшому допущенню помилок слідчим у кримінальному провадженні.

Як слушно зазначає О. Р. Михайленко, участь прокурора у слідчих (розшукових) діях дає йому можливість безпосередньо розібратися в усіх тонкощах кримінальної справи, виявити недоліки і порушення, поліпшити якість розслідування [130, с. 161].

Безумовно, неможливо (та й не потрібно) забезпечити участь прокурора у проведенні всіх слідчих (розшукових) дій в процесі розслідування. Важливіше віднайти ситуації, коли така участь була б особливо ефективною і навіть обов'язковою.

У переважній більшості випадків успішне розслідування залежить від ефективності проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій. Результати оглядів, обшуків, значною мірою визначають, в якому напрямку буде здійснюватися розслідування, чи будуть встановлені обставини у

максимальній відповідності з подією кримінального правопорушення у кримінальному провадженні. Керівництво прокурора діяльністю органів розслідування на цьому етапі щодо встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, і формулювання стосовно них підозри обумовлені його завданням забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень і викриття винуватих [177, с. 89–102; 244, с. 174–175; 246, с. 69–70; 181, с. 38–40].

Істотне, часом вирішальне значення для успішного розслідування більшості кримінальних правопорушень (особливо тяжких кримінальних правопорушень проти особи) має огляд місця події, оскільки саме під час огляду виявляються ті дрібні сліди та ознаки, за якими слідство надалі зможе знайти винуватця і закінчити розслідування у кримінальному провадженні [203, с. 113].

Важливість своєчасного і правильного проведення огляду місця події підкреслено в літературі, підтверджено результатами вивчення кримінальних проваджень. Водночас не можна не визнати, що при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії доволі часто мають місце серйозні недоліки (12,2% вивчених проваджень зі слідчими помилками), причому найбільше недоліків допускається при огляді місця події у провадженнях про вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, крадіжки, транспортні злочини (Додаток Д). Причини таких помилок криються у зневазі як вимог кримінального процесуального закону, так і тактичних рекомендацій криміналістики.

Не можна не відзначити зрідка поверхневий огляд місця події (у низці випадків поверхнево оглядаються труп і одяг на ньому, обстановка місця події). Часто практикується невиправдане звуження меж огляду: не оглядаються прилегла територія та приміщення. Такі упущення, своєю чергою, унеможливають виявлення всіх наявних на місці події слідів і речових доказів, призводять до втрати цінної інформації.

Показовим є кримінальне провадження про вбивство гр-на на вул. Чукаріна у м. Львові близько 23-ої години. Під час огляду місця події

з'ясувалося, що, незважаючи на ножове поранення і сліди крові, яких-небудь ножів виявити не вдалося. Слідчий, проте, обмежився оглядом місця події, не вживши заходів для пошуку знаряддя злочину. Ніж був вилучений працівниками патрульно-постової служби при затриманні підозрюваного та долучений протоколом огляду місця події від 04.08.2012 під час проведення огляду проїжджої частини поруч з будинком № 49 на пр. Червоної Калини в м. Львові [192].

Не завжди за потреби під час огляду місця події застосовувалися науково-технічні засоби для виявлення, вилучення та процесуального закріплення речових доказів (зокрема, не використовувалася судова фотографія).

Вивчення проваджень засвідчили, що не завжди, хоч є потреба, до участі в огляді залучаються спеціалісти. Найперше, це спостерігається у провадженнях про порушення правил безпеки руху: доволі рідко виїжджають на місце експерти-автотехніки. Вивчення ж протоколів показує, що слідчим у низці випадків не фіксуються або фіксуються неповно сліди руху і гальмування транспорту; не завжди застосовується судова фотографія та інші сучасні засоби фіксації слідів. Це ускладнює подальше експертне дослідження.

Прикладом може слугувати одне з вивчених кримінальних проваджень, розпочате за фактом порушення правил дорожнього руху. Ні в протоколі огляду місця події, ні в схемі не були зафіксовані результати вимірювання гальмівного шляху. Неточність вихідних даних призвела до того, що у провадженні було проведено п'ять автотехнічних експертиз [194].

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку про типовість зазначених помилок [109, с. 44–46; 124, с. 48–52; 270, с. 175, 177]. Такі упущення, безумовно, знижують ефективність проведення огляду місця події. В деяких випадках зазначені вище недоліки спричинили суттєві прогалини у доказовій базі, негативно вплинули на якість розслідування. У літературі недоліки огляду місця події справедливо названо однією з причин

слідчих помилок. Виявлено випадки, коли некваліфіковане проведення оглядів місця події практично знівелювало судову перспективу кримінального провадження.

Так, у кримінальному провадженні щодо громадянина Королівства Марокко, підозрюваного у вчиненні вбивства, неналежний огляд місця події, проведений слідчим за відсутності прокурора, призвів до того, що залишилися невстановленими істотні обставини, які доводять винуватість підозрюваного. Спроби заповнити прогалини шляхом допиту учасників огляду виявилися безрезультатними. Суд, констатувавши, що безперечних доказів провини немає, постановив виправдувальний вирок. В цьому випадку всі можливості збирання додаткових доказів і заповнення прогалин досудового слідства під час судового розгляду були вичерпані, кримінальне провадження закрито, оскільки обвинувальний вирок не може ґрунтуватись на припущеннях [198].

Результати вивчення кримінальних проваджень переконливо свідчать про те, що діяльність прокурора стосовно забезпечення швидкості, повноти та неупередженості розслідування повинна починатися з огляду місця події. Вельми ефективною формою керівництва розслідуванням (особливо у найбільш складних провадженнях) є участь прокурора у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії (надто у справах про тяжкі злочини проти особи). Підкреслимо, що саме цього вимагає наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4-гн, яким регламентовано керівникам органів прокуратури виїжджати на місце події за фактами кримінальних правопорушень, передбачених пунктом 2.6 наказу, забезпечуючи якісне проведення огляду, організацію невідкладних першочергових слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій [154].

Незважаючи на це, вивчення кримінальних проваджень показало, що в 33 випадках виявлення трупа, що дозволяли припускати факт вбивства (що згодом підтвердилося), прокурор (заступник, помічник прокурора) на місце події не виїжджав. У вивчених провадженнях прокурори взяли участь у

огляді тільки в 10-ти (Додаток В). Однією з причин такого стану справ, на наш погляд, є саме формулювання підстав виїзду прокурорів на місце події. При виявленні трупа часом неможливо відразу вирішити, чи мало місце вбивство. Думається, що прокурори повинні виїжджати на місця події в кожному разі отримання інформації про виявлення трупа з ознаками насильницької смерті.

Оцінюючи роль прокурора під час проведення оглядів, укотре наголошуємо, що він не повинен обмежуватися роллю спостерігача. Правильно відзначено, що прокурор зобов'язаний не тільки здійснювати нагляд, а й інструктувати, допомагати слідчим у провадженні розслідування і складанні процесуальних актів [270, с. 240]. Беручи участь в огляді місця події, прокурор, з одного боку, забезпечує умови найефективнішого проведення слідчої (розшукової) дії: залучення потрібних фахівців, роз'яснення прав учасникам, послідовність проведення огляду, правильне застосування науково-технічних засобів, з іншого боку, він сприяє виявленню і закріпленню доказової інформації: спостерігає за ходом огляду, дає слідчому тактичні рекомендації про порядок його проведення. Прокурор може дати слідчому вказівки про виконання конкретних дій щодо виявлення інформації, огляду, фіксації і вилучення окремих предметів або сам може здійснювати такі дії (рекомендується огляд прокурором найскладніших об'єктів) [59, с. 46–48]. Прокурор має право вимагати відображення в протоколі будь-яких обставин вчиненого кримінального правопорушення, які вважає такими, що є важливими на цьому етапі розслідування. Одночасно прокурор зважає на допустимість одержуваних доказів. Особиста участь прокурора в огляді дозволяє йому з урахуванням обстановки місця події дати слідчому вказівки про висунення та перевірку реально можливих версій, забезпечуючи цим всебічність розслідування.

Хоча вивчення протоколів огляду місця події не дозволяє повною мірою оцінити характер участі прокурора, опитування працівників прокуратури показало, що, беручи участь у проведенні оглядів, прокурори

здебільшого намагаються активно виявляти інформацію, яка має значення для дослідження обставин події, що сталася. Слід зазначити, що в тих провадженнях, де в огляді місця події брав участь прокурор, проведення такої слідчої (розшукової) дії не викликало зауважень.

Участь прокурора в огляді місця події у провадженнях про вбивства, зґвалтування та інших подіях, нерідко має значення і для призначення експертизи.

На початковому етапі розслідування у провадженнях, підслідних слідчим Національної поліції (це, перш за все, вбивства та інші небезпечні злочини, скоєні в умовах неочевидності), може бути досить ефективним і непроцесуальний захід – проведення прокурором нарад спільно зі слідчим та керівником слідчого підрозділу Національної поліції (і, можливо, з оперативними працівниками), під час яких аналізуються результати невідкладних слідчих (розшукових) дій, оцінюються зібрані докази. В процесі таких нарад визначається подальший хід розслідування, планується проведення необхідних слідчих (розшукових) дій з урахуванням правових і фактичних підстав їх проведення, тактичної своєчасності і доказового значення очікуваних результатів.

Слід наголосити, що призначення експертизи особисто прокурором може мати місце переважно саме в тих випадках, коли він бере участь в огляді місця події. Практика засвідчує, що прокурори, як правило, воліють давати вказівки слідчим про призначення експертизи. Тільки у 4 кримінальних провадженнях (з вивчених двохсот) постанову про призначення експертизи було складено прокурором (Додаток В). Доцільність призначення такої експертизи очевидна в особливо складних провадженнях про тяжкі злочини (передусім вбивства), за недостатності досвіду і кваліфікації у слідчого. Це надто важливо на початковому етапі розслідування для встановлення обставин події, що відбулася: постановка питань перед експертом має забезпечувати використання всіх можливостей експертизи.

Так, у кримінальному провадженні про вбивство уродженцем с. Об'єднане Понорницького району Чернігівської області прокурор брав участь в огляді місця події і самостійно виніс постанову про призначення судово-медичних експертиз. Аналіз постанов показує, що коло питань, поставлених перед експертом, було визначено з вичерпною повнотою (з урахуванням можливих версій); самі питання сформульовано грамотно і чітко [200].

Участь прокурора у провадженні слідчих (розшукових) дій, в процесі яких встановлюються істотні для експертизи факти, є гарантією дотримання законності та об'єктивно сприяє успіху майбутнього експертного дослідження.

Участь прокурора у проведенні слідчого експерименту може послужити ефективним засобом запобігання порушень і помилок, які допускаються під час проведення цієї складної і трудомісткої слідчої (розшукової) дії. Прокурор у цьому випадку може безпосередньо дати рекомендації тактичного характеру, забезпечити найефективніше проведення експерименту. Особливо доцільною є участь прокурора в разі повторного проведення слідчого експерименту через неякісне первинне його проведення.

В системі слідчих (розшукових) дій особливе місце займає допит, що обумовлено важливим його значенням. Допит є найбільш поширеним способом збирання доказів, а також слугує процесуальним засобом їхньої перевірки: більша частина інформації про кримінальні правопорушення надходить і перевіряється саме завдяки допиту свідків, потерпілих, підозрюваних. Через це визначається актуальною проблема підвищення ефективності доказування внаслідок проведення допитів та одночасного проведення допиту двох і більше осіб.

Повчальним є факт, що за 12 кримінальними провадженнями з виявленими нами слідчими помилками слідчими не було допитано свідків, показання яких мали значення для кримінального провадження. Пояснюється це переважно недооцінкою цього елемента предмета доказування,

необґрунтованим звуженням кола версій, в тому числі недостатньо ретельною перевіркою версій, висунутих підозрюваним, а також помилковим судженням про достатність уже зібраних доказів.

Викликає серйозні зауваження і якість допиту свідків та потерпілих. Як засвідчило вивчення кримінальних проваджень, практичні працівники часто підходять спрощено до проведення допиту, не використовують тактичних прийомів, спрямованих на отримання максимуму доказової інформації. Нерідко слідчі задовольняються пасивною роллю, фіксуючи лише те, що вважає за потрібне сказати допитуваний, і не намагаючись заповнити прогалини, усунути протиріччя: протоколи первинних допитів здебільшого становлять запис вільної розповіді допитуваного, запитання слідчого, як правило, виявляються лише в протоколах повторних допитів. Нерідко слідчі неправильно визначають предмет допиту або досліджують обставини, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні, під кутом зору тільки однієї версії. Так, у 12 кримінальних провадженнях зі слідчими помилками виникала необхідність повторних допитів свідків з причини неповноти первинного допиту. Рідко застосовуються додаткові засоби фіксації показань, хоча деколи була очевидною доцільність виконання допитуваним схем і малюнків.

Пасивність слідчих виявлялася й під час допитів підозрюваного. Привертає увагу те, що нерідко обставини, пов'язані з підозрою, що не з'ясовувалися слідчим з достатньою повнотою, а доводи допитуваного, який заперечував вину, не конкретизувалися. Рідко слідчим робилися спроби з'ясувати причину зміни підозрюваним показань, спростувати в ході допиту неправдиві показання. Практично не використовувалось при допиті пред'явлення доказів.

Наслідком помилок, що допускаються під час проведення допитів, є неможливість отримати необхідні для перевірки наявних доказів дані, усунути протиріччя в доказах, заповнити прогалини в доказовому матеріалі. Не випадково в літературі наголошено, що допит є важливим об'єктом

наглядової діяльності прокурора (надто допит підозрюваного) [181, с. 55; 273, с. 94–95; 270, с. 246].

Як найефективнішу форму нагляду справедливо визначають участь прокурора в допитах [176, с. 166–167; 181, с. 55; 177, с. 102; 174, с. 176; 170, с. 21]. Дійсно, в такому разі прокурор безпосередньо сприймає доказову інформацію, оцінює з точки зору законності дії слідчого щодо її перевірки та закріплення і на підставі цього тут же вживає заходів задля попередження та усунення порушень, надання допомоги слідчому. Участь прокурора підвищує відповідальність слідчого за якість і повноту допиту, слугує гарантією здійснення прав і законних інтересів громадян.

Однак, незважаючи на важливість такої форми нагляду, вдається до неї прокурор відносно рідко. Так, за вивченими 200 провадженнями прокурор брав участь тільки в 28 допитах (Додаток В). Згідно з результатами опитування, основною причиною, що спонукає прокурора взяти участь у проведенні допитів, є особлива складність кримінального провадження (це зазначили 63,3% опитаних прокурорів); 31,7% опитаних працівників прокуратури керуються прагненням особисто отримати інформацію про обставини кримінального правопорушення або перевірити наявні докази (Додаток А).

Вивчення кримінальних проваджень також доводить, що прокурори є активними далеко не завжди: з 28 встановлених нами випадків присутності прокурора під час проведення допиту слідчим лишень у п'яти прокурор задавав питання допитуваним (до того ж тільки в одному випадку питання стосувалося обставин провадження) (Додаток В). Вважаємо, що пасивність прокурора значно знижує ефективність цієї форми нагляду.

Безумовно, результативність участі прокурора в допиті залежить від ступеня підготовки прокурора до цього. На важливість підготовки прокурора до допиту звернуто увагу в літературі [177, с. 104]. З огляду на це, прокурору доцільно з урахуванням предмета допиту вивчати матеріали кримінального провадження, звертати увагу на докази, пов'язані з тим обставинами, з приводу яких належить допитати певну особу.

Безпосереднє ознайомлення прокурора з кримінальним провадженням більшою мірою сприяє ефективності майбутнього допиту, оскільки формує в нього найбільш повне уявлення про ситуацію до моменту допиту, про особливості особистості допитуваного, про якість проведеного розслідування, допущені порушення і помилки, про допустимість зібраних доказів.

За результатами вивчення матеріалів кримінального провадження прокурору слід продумати характер і межі участі в конкретній слідчій (розшуковій) дії, визначити коло обставин, які потрібно з'ясувати; аргументи і докази, що можуть бути використані в процесі допиту. З урахуванням складності майбутнього допиту прокурор може обговорити зі слідчим його хід, прийоми, які доцільно застосувати: визначити послідовність постановки певних питань і пред'явлення доказів допитуваному.

Гадаємо, що коли йдеться про допит підозрюваного, то прокурор не повинен обмежуватися заслуховуванням доповіді слідчого [176, с. 172]. Інформацію про докази, що обґрунтовують підозри, про позицію підозрюваного прокурор повинен отримати за допомогою ретельного вивчення матеріалів кримінального провадження.

Як уже зазначалося участь прокурора в допиті підозрюваного є особливо доцільною у кримінальних провадженнях про тяжкі злочини [181, с. 55]. Прокурор зобов'язаний забезпечити законність і обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності (обґрунтованість повідомлення про підозру). Вирішення цього завдання досягається завдяки не тільки вивченню прокурором повідомлення про підозру, а й ознайомленню з доказами, що стали підставою для висунення цих підозр, і насамперед з показаннями підозрюваного.

Мета допитів у кожному конкретному випадку залежить від особливостей провадження, проте загальна їхня спрямованість полягає в тому, щоб прокурор особисто, а не за протоколом допиту сприйняв показання підозрюваного. Таке особисте сприйняття дає прокурору можливість сформулювати своє внутрішнє переконання про винуватість притягнутої до

кримінальної відповідальності особи, зіставивши її показання з сукупністю зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Показання підозрюваного часом визначають той напрям, яким має йти подальше розслідування кримінального провадження, нерідко дають ту основну ланку, якої бракує в загальному ланцюжку доказів, зібраних у справі» [273, с. 91]. Показання підозрюваного іноді можуть змінити чи навіть спростувати сформульовану підозру, що здавалася вельми ґрунтовною і переконливою. Тому особливо слід звернути увагу на висунуті підозрюваним на свій захист версії. Прокурор повинен конкретизувати показання підозрюваного, з'ясувати всі необхідні деталі і дати вказівки слідчому про ретельну перевірку всіх доводів підозрюваного, про проведення конкретних слідчих (розшукових) дій. Цим буде забезпечено всебічність, повноту та неупередженість розслідування, а також висунення справедливих підозр та обвинувачення в суді.

Стосовно проведення допитів особливого значення набуває така форма участі прокурора у доказуванні, як проведення допиту особисто ним.

Здебільшого, як засвідчує практика, проведення допиту особисто прокурором має місце під час вирішення питання про взяття під варту. У ході таких допитів прокурор визначає для себе наявність чи відсутність підстав для застосування цих заходів. Так, встановлено 15 випадків проведення допиту особисто прокурором – допитів підозрюваних і лише 4 – допитів свідків (Додаток В).

Присутність прокурора або безпосереднє здійснення ним допитів підозрюваних може забезпечити більший ступінь психологічного впливу на останніх. Прокурор, як процесуальний керівник досудового розслідування, може під час допиту визначити можливість укладання угоди про визнання вини, закриття кримінального провадження за іншими підставами, що, очевидно, є більш вагомим, ніж аналогічні дії з боку слідчого.

Водночас вивчення кримінальних проваджень демонструє, що проведення прокурором допитів свідків і потерпілих може бути особливо

ефективним на початковому етапі розслідування. Так, у кримінальному провадженні про вбивство прокурор узяв участь в огляді місця події, потім паралельно зі слідчим самостійно допитував свідків. Оперативність, злагодженість у роботі дозволила під час цих допитів встановити деякі обставини події, що відбулася, того ж дня особу, яка вчинила злочин, було затримано [197].

Кримінальний процесуальний закон не містить прямої вимоги про особистий допит прокурором при вирішенні питання про погодження клопотання про тримання під вартою, а також не передбачає випадків, коли прокуророві потрібно особисто проводити допит. Тому заслуговує на увагу пропозиція низки авторів, висловлена нами раніше, визначити в законі коло випадків, коли прокуророві доцільно проводити допит особисто [247, с. 58; 176, с. 170; 177, с. 103]. Вважаємо, що до обставин, які зумовлюють необхідність проведення допиту особисто прокурором, слід віднести: перевірку заяви про необ'єктивність слідчого і використання ним незаконних методів проведення допиту; відмову підозрюваного від дачі показань слідчому; заяву відводу слідчого; клопотання підозрюваного про проведення допиту прокурором. Прокурор може прийняти рішення про проведення допиту також у разі, якщо він сумнівається в результатах допиту, виконаного слідчим, або не впевнений, що слідчий може сам кваліфіковано провести складний допит.

При проведенні допиту прокурором він сам вирішує всі питання підготовки, організації допиту, вибору тактичних прийомів. У тих випадках, коли допит проводиться слідчим за участю прокурора, за організацію і проведення допиту відповідає слідчий. Очевидно, що втручання прокурора в проведення допиту може мати місце тоді, коли слідчим порушуються або не повною мірою виконуються вимоги закону. Це не означає, що прокурор повинен бути присутнім тільки як спостерігач, він мусить вживати заходів до найбільш повного з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. Після того як слідчий з'ясував усе, що вважав

за потрібне, прокурор задає допитуваному питання (можлива постановка уточнюючих питань прокурором на всій стадії отримання показань). В. Я. Чеканов особливо підкреслював, що слідчий не має права відводити питання, заданого прокурором [249, с. 53].

Так, у трьох випадках проведення прокурором допиту неповнолітнього підозрюваного на основі оцінки наявних у провадженні доказів і показань підозрюваного прокурор дійшов висновку про недостатність підстав для застосування тримання під вартою. Відмовляючи в клопотанні про тримання під вартою, прокурор вказував на суперечливість доказів, недостатню перевірку в низці випадків доводів підозрюваного, необхідність отримання додаткових доказів. Таким чином, в ході розслідування створювалася реальна можливість запобігання та усунення слідчих помилок.

Слід визнати неприпустимим формальний підхід прокурора до допитів неповнолітніх підозрюваних, коли вирішується питання про погодження клопотання слідчого про тримання їх під вартою. При вивченні проваджень було виявлено випадки, коли прокурор не фіксував сказане допитуваним, не з'ясовував причин і умов вчинення ним злочину, не вживав заходів з деталізації показань при запереченні підозрюваним своєї вини, не з'ясовував детально обставин події. Виклад показань займав всього лише сторінку, допит проводився нетривалий час. За такого підходу мета проведення допиту прокурором не реалізується.

Практика переконливо свідчить на користь проведення допиту підозрюваного прокурором. На нашу думку, було би правильно, при вирішенні питання про взяття під варту, зазвичай, допитувати особу, котра підлягає взяттю під варту, ретельно перевіряти доводи підозрюваного про невинність, чинення на нього тиску, порушення права на захист. Перед погодженням клопотання про тримання під вартою у всіх випадках особисто допитувати неповнолітніх підозрюваних. Рішення про відмову в погодженні клопотання про тримання під вартою із зазначенням його мотивів прокурор зобов'язаний викладати в окремій постанові або особисто

виносити клопотання перед слідчим суддею про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

Ми вважаємо за необхідне виконання такої рекомендації та деталізації положень наказу про те, щоби при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу тримання під вартою неповнолітні в усіх випадках допитувалися прокурором. Також гадаємо, що в цілях швидкої, повної та неупередженої перевірки підозри доцільно закріпити в законі положення про обов'язковий допит прокурором підозрюваного (у кримінальних провадженнях про особливо тяжкі злочини) при вирішенні питання про обрання як запобіжного заходу взяття під варту.

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, в необхідних випадках прокурор має право особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії. Таке формулювання не відображає потреб слідчої практики, та й у самому кримінальному процесуальному законі відсутні випадки особистого проведення прокурором слідчих (розшукових) дій. Вважаємо, що такий стан може негативно відбитися на якості слідства і, зрештою, на стані законності у сфері розслідування кримінальних правопорушень, оскільки прокурор відсторонюється від потреби перевіряти й оцінювати всі наявні докази, версії підозрюваного. Отож у КПК України слід передбачити обов'язок прокурора у всіх випадках вирішення питання про тримання під вартою ретельно знайомитися з відповідними матеріалами провадження, особисто допитувати підозрюваного.

Як уже зазначалося, участь прокурора у допиті підозрюваного обумовлена процесуальною функцією прокурора з кримінального переслідування, слугує ефективним засобом забезпечення законності та обґрунтованості притягнення особи до кримінальної відповідальності, дозволяє прокурору сформувати внутрішнє переконання про винуватість особи, забезпечити належну перевірку підозри та формулювання обвинувачення.

У КПК України з метою підвищення якості прийняття процесуальних рішень про застосування запобіжного заходу, пов'язаного з позбавленням волі, потрібно закріпити механізм, котрий передбачає прийняття слідчим суддею цього рішення після отримання з цього приводу клопотання не від слідчого, погодженого з прокурором, а від прокурора, заснованого на вивченні останнім матеріалів кримінального провадження і на результатах особисто проведеного прокурором допиту підозрюваного.

Крім того, В. М. Юрчишин, підтримуючи позицію В. Ф. Крюкова [100, с. 244], вказує, що особисте проведення прокурором окремих слідчих (розшукових) дій застосовується: при наявності конфлікту між слідчим і суб'єктом процесу (відмова давати показання, підписувати документи, брати участь у слідчих (розшукових) діях тощо); за участі у діях іноземних громадян; у справах про аварії, терористичні акти тощо. Таку функцію він доволі часто виконує з метою надання допомоги малодосвідченому слідчому; у разі незгоди із запропонованою слідчим тактикою проведення процесуальної дії; при перевірці іншої версії; за необхідності проведення повторного, більш детального, допиту, огляду місця події тощо. Нерідко прокурори застосовують вказану функцію при одночасному виконанні декількох слідчих (розшукових) дій, при наявності сумнівів у правильності раніше проведеної слідчим слідчої (розшукової) дії, з метою з'ясування важливих деталей. Інколи прокурори самостійно проводять слідчі (розшукові) дії, від результатів яких залежить встановлення істини, за матеріалами кримінальної справи тощо [265, с. 175].

Таким чином, у деяких випадках саме способи безпосередньої участі прокурора у доказуванні виявляються ефективними для доказування. Однак, з огляду на функціональне призначення прокурора у кримінальному провадженні, навряд чи можна вважати ці форми основними. З метою керівництва доказовою діяльністю слідчого прокурор також активно використовує доручення та вказівки у кримінальному провадженні.

2.3 Доручення та вказівки прокурора у кримінальному провадженні як форма участі в доказуванні

Засобом забезпечення належного напряму розслідування, його швидкості, повноти та неупередженості слугують доручення та вказівки прокурора, які повинні визначати перспективи розслідування, конкретизувати завдання доказування у кожному кримінальному провадженні. М. В. Жогін і Ф. Н. Фаткуллін справедливо відзначають, що наявність у провадженні письмових вказівок підвищує значення прокурорського нагляду за законністю розслідування. Аналіз таких вказівок дозволяє судити про їх обґрунтованість і продуманість, дає можливість перевірити, якою мірою вони виконані слідчим. Крім того, учасники процесу під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження можуть переконатися в тому, що прокурор активно впливав на хід досудового розслідування, направляючи його задля встановлення події кримінального правопорушення, і тим самим сприяв захисту їхніх законних прав [68, с. 349].

Як ефективний засіб процесуального керівництва оцінюють доручення та вказівки і самі прокурори. Тільки 5% опитаних обмежуються констатацією суперечливості доказів і неповноти розслідування. Більшість (83,3%) вважають за необхідне завжди конкретно вказувати, які саме докази потребують перевірки і які способи для їх перевірки слід використовувати (Додаток А).

Дослідження показало, що переважно прокурори дають вказівки про проведення необхідних слідчих (розшукових) дій (30 вказівок прокурора), рідше конкретизують завдання доказування – 5; тільки у 8% вказівок прокурора міститься аналіз зібраних доказів (Додаток Б). Вивчення проваджень переконує, що такі вказівки прокурора допомагають слідчому правильно визначити подальший напрямок розслідування, встановити всі

обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, сприяють заповненню прогалин слідства та усуненню слідчих помилок.

Водночас вивчення наглядової практики прокурорів показує, що таке повноваження, як дача доручень та вказівок про розслідування кримінальних правопорушень, використовується недостатньо, що мало місце тільки у 37% кримінальних проваджень (Додаток Б). При цьому слід зазначити, що письмові вказівки під час розслідування даються прокурором зрідка. Здебільшого доручення та вказівки прокурор дає при особистому вивченні матеріалів кримінального провадження, після скасування постанов слідчого про закриття кримінального провадження та вирішення питання про зупинення досудового розслідування, і містяться у відповідних постановах. Однак і в таких випадках вказівки даються не завжди. Лише по 37% з вивчених нами кримінальних проваджень, де скасовано прокурором постанову про закриття кримінального провадження чи вирішувалось питання про зупинення досудового розслідування, прокурором було дано конкретні вказівки про розслідування кримінальних правопорушень (Додаток Б).

Необхідно підкреслити, що, даючи вказівки, прокурор повинен суворо контролювати їх виконання слідчим. Насторожує той факт, що, за словами 41,7% опитаних прокурорів, такий контроль здійснюється лише при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, які надійшли з остаточним рішенням, тобто обвинувальним актом (Додаток А). Як наслідок, ігнорування в низці випадків слідчими вказівок прокурора, неусунення допущених помилок, неодноразове скасування постанов про закриття кримінальних проваджень призводять до порушення вимог швидкості, повноти та неупередженості розслідування. Завдання прокурора тільки тоді буде дійсно виконано, коли він забезпечить виконання вказівок, що дані ним.

Важливим засобом забезпечення швидкості, повноти та неупередженості усунення прогалин можуть послужити вказівки прокурора про збирання доказів.

Оскільки неможливо забезпечити участь прокурора в огляді місця події у кожному кримінальному провадженні, для виявлення та усунення допущених під час конкретної слідчої (розшукової) дії недоліків важливе значення має уважне вивчення прокурором протоколів огляду місця події, оцінка якості проведеного огляду.

У деяких випадках неповнота з'ясування обстановки місця події, помилки у виявленні, фіксації і вилученні слідів кримінального правопорушення можуть бути частково компенсовані шляхом повторного, кваліфікованішого проведення огляду [185]. Тому надто важливо, аби прокурор давав відповідні вказівки своєчасно.

В розрізі поставлених питань становить інтерес кримінальне провадження про заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Звернімось до прикладу. Огляд місця події було проведено поверхнево: не використано всіх можливостей для встановлення та фіксації в протоколі обстановки події в момент заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. У результаті не було усунено протиріччя в показаннях допитаних у провадженні осіб. Протокол огляду місця події склали з порушенням вимог КПК України. Вивчаючи матеріали кримінального провадження, прокурор зажадав проведення повторного огляду місця події за участю підозрюваного та потерпілого для з'ясування обставин вчинення злочину, вказав на необхідність застосування фотографування і складання схеми. Для з'ясування правильності раніше проведеного огляду та достовірності отриманих результатів прокурор дав вказівки про допит понять з конкретних питань. Ці допити і повторний огляд місця події, проведені під час виконання вказівок прокурора на більш високому рівні, дозволили з'ясувати всі потрібні обставини, усунути наявні суперечності і підтвердити обґрунтованість пред'явлених підозр (судом було винесено обвинувальний вирок) [201].

Наведений приклад підтверджує ефективність належного прокурорського нагляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. Водночас

результати вивчення проваджень демонструють, що прокурори рідко вказують слідчому на недоліки огляду місця події, далеко не завжди вимагають проведення повторних оглядів, навіть за явної необхідності.

Крім упущень при проведенні оглядів та обшуків, слід виокремити недоліки, що стосуються дослідження отриманих під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій фактичних даних. Вони полягають у тому, що не завжди результати вказаних слідчих (розшукових) дій враховуються при висуненні та перевірці версій. Недоліки у висуванні версій негативно позначаються на швидкості, повноті та неупередженості дослідження обставин кримінального провадження. Це спричиняє затягування строків досудового розслідування, в окремих випадках фактично припинення будь-якої процесуальної діяльності слідчим через неможливість заповнити допущені при розслідуванні прогалини або виправдання підсудного. У літературі особливо наголошено на важливості висунення і перевірки всіх об'єктивно можливих версій [93, с. 40–41; 72, с. 123].

Окрім того, не всі вилучені предмети, що виконують роль речових доказів та документів, піддаються дослідженню і долучаються до кримінального провадження, для дослідження вилучених предметів не завжди призначаються експертизи (судово-біологічна, судово-хімічна, дактилоскопічна тощо). Доказова інформація, отримана при проведенні зазначених слідчих (розшукових) дій, не завжди використовується під час проведення інших слідчих (розшукових) дій (наприклад, допитів). У цьому випадку прокурор повинен використовувати надане йому законом право давати слідчому письмові вказівки.

Таким чином, вказівки прокурора про висунення та перевірку слідчих версій, про проведення оглядів, обшуків повинні бути націлені на те, щоб забезпечити виявлення на цьому етапі розслідування тих доказів, для збирання яких є реальна можливість, і максимально використати отриману доказову інформацію; направити розслідування по шляху швидкості, повноти та неупередженості дослідження обставин справи.

У цих цілях важливе значення мають вказівки прокурора про призначення експертизи. Вивчення кримінальних проваджень показало, що 36% усіх помилок, пов'язаних із призначенням експертизи, склали випадки непризначення експертизи, незважаючи на очевидну її необхідність.

Як приклад, доречно навести кримінальне провадження за фактом нанесення тілесних ушкоджень, в якому розслідування велось некомпетентно і упереджено та базувалось лише на допиті потерпілої і самої підозрюваної особи. Не було вчинено органом досудового розслідування належних дій щодо встановлення обставин правопорушення, не проведено відтворення події, не оглянуто місце події, не пред'явлено особи для впізнання, не призначено судово-медичної експертизи. Постанову слідчого СВ Личаківського РВ ЛМУ ГУ МВС України у Львівській області від 21 листопада 2013 року про закриття кримінального провадження № 42012150040000022 було скасовано слідчим суддею [237].

Таким чином пасивність прокурорського нагляду може призвести до негативних наслідків.

Прокурору рекомендується відслідковувати, щоб експертиза була призначена не тільки у випадках, коли її призначення є обов'язковим, але й коли проведення її необхідно для дослідження інших обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні з розслідуваного кримінального правопорушення.

Якщо слідчий сумнівається в необхідності та результативності експертизи у конкретному кримінальному провадженні, доцільно вирішити це питання спільно з прокурором. Як підкреслив Г. М. Ясинський, в такому погодженні знаходить своє відображення той необхідний контакт у діяльності слідчого і прокурора, який завжди забезпечує успіх [273, с. 103].

Практика засвідчує, що поверхневий нагляд прокурора за призначенням експертизи призводить у низці випадків до прогалин у доказовому матеріалі.

Прикладом може слугувати кримінальне провадження за підозрою в порушенні правил дорожнього руху, внаслідок чого було здійснено наїзд на

двох пішоходів. У ході розслідування постало питання про те, чи дійсно підозрюваний керував автомобілем, чи перебував на місці пасажира. Прокурор при вивченні матеріалів кримінального провадження вказав слідчому на необхідність провести комісійну судово-медичну експертизу для з'ясування цього питання. Проте, виходячи з того що строки досудового розслідування закінчувались і подальше продовження їх було неможливим, прокурор не наполіг на виконанні цієї вказівки слідчим. Зате суд дійшов висновку, що для встановлення, хто саме був за кермом у момент аварії, потрібно провести комплексну комісійну експертизу [196].

Більшість експертиз призначається за результатами проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, і ефективність нагляду за призначенням експертизи багато в чому залежить від того, чи вживає прокурор заходів для якнайшвидшого виявлення кримінального правопорушення і максимального скорочення проміжку часу між його виявленням і початком розслідування, для належної організації слідства на початковому етапі.

Сприятливі можливості оцінити матеріали провадження та надати обґрунтовані вказівки про призначення експертизи прокурор може отримати завдяки особистій участі в проведенні слідчих (розшукових) дій. Особливо важливою, як уже було зазначено, є участь прокурора в огляді місця події у справах про вбивства, зґвалтування, дорожньо-транспортні пригоди, пов'язаних з людськими жертвами, у яких багато важливих доказів виявляються саме при огляді. Доцільно також прокурору брати участь в обшуку, допиті. Наприклад, за результатами допиту при сумнівах, які виникли у психічній повноцінності підозрюваного, прокурор може дати вказівку слідчому про призначення судово-психіатричної експертизи.

Більше того, за результатами вивчення матеріалів кримінального провадження прокурор може дійти висновку про необхідність проведення конкретного виду експертизи і дати відповідні вказівки слідчому (такі вказівки прокурором давалися у 4% вивчених кримінальних проваджень) (Додаток Б). З метою забезпечення швидкості, повноти та неупередженості

дослідження обставин провадження доцільно, щоби прокурор, виходячи з оцінки наявних доказів, пропонував слідчому поставити перед експертом конкретні питання. Такі вказівки прокурора у провадженнях зі слідчими помилками стали ефективним засобом заповнення прогалин слідства.

Виникає питання, чи має прокурор право, перевіряючи правильність призначення слідчим експертизи, поставити додаткові запитання, виключити ті чи інші питання. В. М. Орлов розцінює це як перевищення прокурором його компетенції, як командування і утиск процесуальної самостійності слідчого. На думку вченого, прокурор може виправити допущену слідчим помилку лише шляхом дачі відповідних вказівок [141, с. 140]. Хоча й за чинним кримінальним процесуальним законом слідчий втратив гарантії процесуальної самостійності, думається, що для виправлення помилки прокурор може скасувати постанову слідчого про призначення експертизи у разі її незаконності або необґрунтованості, дати слідчому відповідні вказівки або призначити експертизу самостійно.

З метою забезпечення швидкості, повноти та неупередженості дослідження обставин, що мають значення для кримінального провадження, прокурор повинен стежити за тим, аби слідчим своєчасно було витребувано всі необхідні документи і предмети. Прокурор має право давати письмові вказівки про витребування конкретних документів, предметів, про необхідність проведення ревізій певного виду.

Не менш важливе значення мають вказівки прокурора про перевірку наявних доказів.

Інколи, за істотних протиріч у показаннях, встановлення обставин кримінального правопорушення у нез'ясованих обставинах може бути досягнуто шляхом проведення одночасного допиту двох і більше осіб. Однак аналіз кримінальних проваджень показує, що нерідко, навіть за очевидної потреби одночасного допиту двох і більше осіб проведено не було (ця обставина прослідковується у 10% проваджень зі слідчими помилками).

Прокурор повинен за необхідності давати вказівки про проведення одночасного допиту двох і більше осіб з метою встановлення правдивості показань окремих осіб. При цьому прокурор повинен з'ясувати, чи є суперечності в показаннях допитаних у провадженні осіб істотними, чи вживав слідчий заходів для їх усунення. Слід взяти до уваги категорію проваджень, взаємини осіб, між якими передбачається проведення цієї слідчої (розшукової) дії, і вирішити чи справді необхідним є її проведення, чи можливо перевірити докази іншими способами. Як правильно зазначив Г. І. Скарєдов, якщо протиріччя в показаннях можуть бути усунені іншим способом, прокурору доцільно обговорити зі слідчим, яку саме процесуальна дію краще провести в конкретному випадку [177, с. 120].

Проблема підвищення ефективності доказування існує і при проведенні слідчого експерименту.

Згідно зі ст. 240 КПК України, з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, здійснення необхідних дослідів чи випробувань. Не можна сказати, що це положення закону точно відображає специфічну мету такої слідчої (розшукової) дії. На нашу думку, метою проведення слідчого експерименту є перевірка можливості або неможливості існування певних подій і здійснення певних дій у конкретній обстановці. З огляду на це нами пропонується доповнити ч. 1 ст. 240 КПК України вказівкою про те, що під час проведення слідчого експерименту «перевіряється можливість сприйняття будь-яких фактів, вчинення певних дій, настання якої-небудь події». Вказана стаття як мету цієї слідчої (розшукової) дії називає також «проведення необхідних дослідів чи випробувань», проте вирішення цих питань можливе, на нашу думку, швидше в межах проведення експертизи.

Значення слідчого експерименту полягає в тому, що він проводиться для перевірки доказів, уже наявних у провадженні. Найперше шляхом

проведення слідчого експерименту можуть бути перевірені показання свідків, потерпілих, підозрюваних про те, що вони могли спостерігати, сприймати будь-який факт.

Слідчий експеримент може бути використаний для встановлення можливості вчинити будь-яку дію, при цьому може бути перевірена можливість вчинення конкретної дії взагалі або в цих умовах, можливість вчинення певних дій такою особою або за встановлений проміжок часу. Як свідчить практика, потреба такого виду експерименту часто виникає у провадженнях про крадіжки для того, щоб встановити, чи могла особа певним способом проникнути в приміщення, винести конкретний предмет.

Експеримент може бути також використаний слідчим для перевірки виниклих у справі версій. Як зазначає О. М. Ларін, програма, підготовка і сам хід слідчого експерименту за своєю суттю являють собою матеріалізацію слідчої версії [108, с. 123].

При вивченні слідчої практики було виявлено вкрай рідкісне використання з метою доказування слідчого експерименту. По 3% проваджень із допущеними помилками сумніви в правдивості показань допитаних осіб цілком могли бути перевірені шляхом проведення слідчого експерименту, більше того – явна необхідність такої перевірки впливала з обставин провадження, проте слідчий експеримент в ході досудового розслідування не проводився. Як показало вивчення проваджень, потреба у слідчому експерименті особливо часто виникає при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. У низці випадків без проведення такої дії вирішити питання про винуватість особи неможливо.

Як приклад, наведемо кримінальне провадження, розпочате за фактом дорожньо-транспортної пригоди з участю водіїв ОСОБА_1 і ОСОБА_4. У процесі огляду не було встановлено точне місце зіткнення, подолати істотні суперечності в показаннях водіїв не вдалося. В результаті автотехнічна експертиза була призначена на підставі неточних даних. Керуючись висновком експерта, слідчий повідомив про підозру обом

водіям. Прокурор обґрунтовано вказав на необхідність встановити місце зіткнення та інші потрібні для призначення експертизи дані шляхом проведення слідчого експерименту. Під час подальшого розслідування за результатами слідчого експерименту і на підставі висновку повторної експертизи було зроблено висновок про винність ОСОБА_1. Кримінальне провадження відносно ОСОБА_4 було закрито. Суд визнав правильними висновки органів розслідування [188].

Цей приклад не тільки переконує в значущості слідчого експерименту для встановлення обставин кримінального провадження, а й у необхідності реагування з боку прокурора на невикористання можливостей такої слідчої (розшукової) дії шляхом надання відповідних вказівок.

Важко переоцінити значення вказівок прокурора про усунення виявлених порушень при провадженні слідчих (розшукових) дій, бо допущені недоліки і порушення можуть позбавити фактичні дані, які отримані під час проведення слідчої (розшукової) дії, доказового значення.

У кримінальному провадженні щодо дорожньо-транспортної пригоди слідчий провів слідчий експеримент для визначення часу руху пішоходів. Недоліки стосувалися відтворення обстановки, обставин події, слідча (розшукова) дія проводилася без участі водія, який був позбавлений можливості давати пояснення і заявляти клопотання. Слідчим було допущено грубе порушення вимог КПК України: в ролі понятих під час провадження слідчого експерименту слідчий використовував статистів. Прокурор правильно вказав на неможливість використання як доказу протоколу цього слідчого експерименту, зажадав провести слідчий експеримент в умовах, наближених до умов події, за участю водія [195].

Все вищевказане дає змогу дійти висновку про важливість використання прокурором такої форми участі у доказуванні, як дача вказівок у кримінальному провадженні з метою визначення належного напрямку розслідування, заповнення прогалин у доказовому матеріалі та усунення протиріч наявних доказів.

2.4 Оцінка прокурором окремих видів доказів як форма участі в доказуванні

Процесуальне керівництво є самостійним напрямом діяльності прокурора у кримінальному провадженні, спрямованим на забезпечення швидкого, повного, законного та всебічного досудового розслідування. За таких умов важливе місце посідає діяльність прокурора щодо збирання, дослідження доказів та надання їм належної оцінки [140, с. 108].

Як уже було зазначено вище, оцінку прокурором доказів при вивченні матеріалів кримінального провадження можна вважати самостійною формою участі прокурора у доказуванні. До того ж, якщо участь прокурора в слідчих (розшукових) діях має місце тільки в обмеженому колі проваджень і далеко не в кожному провадженні ним даються вказівки про розслідування кримінального правопорушення, та оцінка прокурором доказів здійснюється в кожному кримінальному провадженні при надходженні її до прокурора з обвинувальним актом. При цьому на перший план, безумовно, виступає логічний аспект доказування.

Тут же спробуємо розглянути особливості оцінки прокурором окремих видів доказів, яка часто проводиться ще в процесі розслідування.

Оцінка кожного з наявних у провадженні доказів здійснюється прокурором під час вивчення протоколів слідчих (розшукових) дій. Отож увага прокурора має бути зосереджена не тільки на правильності складання протоколів, на дотриманні всіх вимог, передбачених КПК України, а й на самому змісті протоколу.

При вивченні протоколів допиту свідків, потерпілих прокурор повинен зважати на роз'яснення допитуваним їхніх прав, на неприпустимість формального ознайомлення цих осіб з процесуальними правами, на забезпечення слідчим можливості реалізації прав громадян. Порухення цієї вимоги закону може призвести до втрати доказової сили показань. Особливо

слід звернути увагу на ст. 63 Конституції України, яка істотно змінила регулювання кримінальних процесуальних відносин, встановлює принцип імунітету свідків: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом». Тепер слідчий в кожному випадку перед допитом свідка повинен роз'яснити йому зазначену норму Конституції, про що неодмінно зробити відповідну позначку у протоколі допиту, що засвідчується підписом допитуваного. Право відмовитися від дачі показань, які викривають їх самих або близьких родичів, повинно бути роз'яснено і потерпілому.

Про якість нагляду прокурора за виконанням даної вимоги свідчить той факт, що з 5 виявлених нами випадків допиту свідків без роз'яснення ст. 63 Конституції України тільки в двох випадках прокурор вказав слідчому на порушення закону (Додаток Д).

Прокурор повинен ретельно оцінювати зміст протоколу: чи вірно було визначено предмет допиту, чи всі обставини були з'ясовані. Потрібно зіставляти інформацію, що міститься у протоколах допиту свідків, на предмет її несуперечності (вивчення проваджень показує, що якраз це прокурори роблять не завжди).

Уважного вивчення потребують протоколи одночасного допиту двох і більше осіб. Дослідження продемонструвало, що в деяких випадках одночасний допит двох і більше осіб проводився з такими недоліками, які перетворювали цю слідчу (розшукову) дію у формальний акт (2,8% проваджень зі слідчими помилками) (Додаток Д). Слідчий лише фіксував протиріччя і не застосовував відповідних тактичних прийомів для їх подолання, дослідження причин. При виявленні випадків формального підходу потрібні вказівки про повторне і якісне проведення такої слідчої (розшукової) дії. Думається, прокурор повинен вжити заходів до з'ясування причин неякісного проведення одночасного допиту двох і більше осіб: чи були такими причинами формальний пасивний підхід або невміння слідчого

належно провести цю слідчу (розшукову) дію, незнання тактичних прийомів, які можна використовувати. В останньому випадку треба вирішити питання про доцільність участі прокурора у проведенні такої дії з метою надання допомоги слідчому, наочного демонстрування можливих прийомів, або обговорити зі слідчим порядок її проведення.

Необхідність належної оцінки прокурором результатів проведених допитів та одночасних допитів двох і більше осіб підтверджується наступним прикладом. Досудове розслідування було розпочато за фактом заподіяння ОСОБА_2 ножового поранення гр-ном ОСОБА_1. На допиті ОСОБА_1 показав, що під час виниклої між ним і ОСОБА_2 суперечки останній сам наскочив на ніж. Не встановивши обставини заподіяння ОСОБА_2 тяжких тілесних ушкоджень, слідчий закрив кримінальне провадження за відсутністю в діях ОСОБА_1 складу злочину. Рішення було прийнято при явній неповноті розслідування. Допити ОСОБА_2, ОСОБА_1 і свідків були проведені неповно. У показаннях ОСОБА_1, потерпілого і свідків були суттєві протиріччя, однак одночасні допити двох і більше осіб були проведені неякісно і внесли ще більшу неясність. Прокурор, скасувавши постанову слідчого про закриття кримінального провадження, вказав на допущені недоліки, наявні протиріччя, а також на те, які обставини повинні бути з'ясовані, зажадав повторного проведення одночасних допитів двох і більше осіб. Під час повторного проведення окремих процесуальних дій були отримані докази, що дають підставу притягнути ОСОБА_1 до кримінальної відповідальності. Судом у цьому провадженні було винесено обвинувальний вирок [190].

Уваги з боку прокурора вимагає також пред'явлення для впізнання. У низці випадків при проведенні такої слідчої (розшукової) дії присутні серйозні порушення. Основне упущення полягає в тому, що пред'явлення для впізнання, незважаючи на очевидну його необхідність, слідчими в окремих кримінальних провадженнях не проводилися або якщо проводились то з істотним порушенням вимог кримінального процесуального законодавства.

Прикладом може слугувати наступне кримінальне провадження. Як на доказ вини обвинуваченого суд першої інстанції поклався, крім іншого, на дані протоколів пред'явлення фотознімків для впізнання. Проте суд не дав оцінки стосовно належності та допустимості цього доказу. Фотознімок повинен пред'являтися серед інших фотознімків у кількості не менше трьох, при обов'язковому дотриманні вимог закону про відсутність різких відмінностей у зовнішності та одязі зображених на фото. Проте, як видно із матеріалів справи, зокрема із протоколів пред'явлення фотознімків для впізнання (т. 2 а.с. 40–43) у таких, всупереч вимогам кримінального процесуального законодавства, фотознімок потерпілого ОСОБА_6 мав різкі відмінності від інших пред'явлених фотознімків, оскільки на фотознімку потерпілий лише один із представлених для впізнання осіб був у окулярах. Як наслідок, суд апеляційної інстанції скасував вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 11 липня 2011 року про засудження ОСОБА_1 та чотири окремі постанови суду від 11 липня 2011 року в цій справі, а кримінальне провадження направив на новий судовий розгляд до цього ж суду в іншому його складі [191].

Ще більш парадоксальний випадок виявлено у кримінальному провадженні за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 187 КК України, коли пред'явлення для впізнання за участю підозрюваного проводилось через 4–5 років після вчинення інкримінованих йому злочинів [187].

Той факт, що прокурорами не вживалися заходи до заповнення цих прогалин, свідчить про недостатню увагу прокурора до доказування у зазначених провадженнях.

Не вказується прокурорами також на відхилення від встановленого порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії, ігнорування тактичних рекомендацій, недоліки у фіксації результатів.

Вивчення проваджень показало, що не завжди під час попереднього допиту в особи, яка буде впізнавати, з'ясовуються прикмети, особливості,

ознаки і властивості об'єкта (особи чи предмета), який належить впізнати, а також умови його сприйняття. Часто в протоколі не фіксуються ознаки об'єкта, за якими він був упізнаний. Адже зазначені правила проведення впізнання є гарантією об'єктивності перевірки підозр (обвинувачень), їх порушення призводить до складності перевірки достовірності впізнання. Усунення недоліків шляхом повторного проведення такої дії неможливо.

У разі встановлення порушень, при яких перевірити достовірність впізнання буде неможливо, прокурор повинен вказати слідчому на необхідність заповнити прогалини в доказовому матеріалі іншими способами, зажадати в разі необхідності проведення слідчого експерименту.

Серйозні зауваження викликає зміст протоколів огляду місця події: відсутня необхідна інформація про обстановку місця події, не фіксуються деталі (плями, відбитки, які-небудь дрібні ознаки), не описуються належним чином виявлені сліди і предмети, неякісно (і не завжди) складаються схеми. Нерідко фотознімки і фототаблиці є малоінформативними, низької якості.

Звертаючись до протоколів огляду предметів, обшуку та огляду, слід особливо підкреслити необхідність їх ретельної оцінки прокурором. Тим більше зважаючи на незначну ступінь участі прокурорів (це найперше стосується районної ланки) в таких слідчих (розшукових) діях. Тим часом вивчення проваджень показує, що під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій слідчими також допускалися помилки, що знижують якість розслідування.

Що ж до проведення огляду, то основне упущення полягало в тому, що в низці випадків зазначена слідча (розшукова) дія не проводилася, хоча об'єктивно необхідність у цьому була. Мало місце і грубе порушення процесуального порядку проведення огляду.

Так, у кримінальному провадженні щодо гр-на, підозрюваного у заподіянні тяжких тілесних ушкоджень, слідчим проводився огляд місця події за участю потерпілого і підозрюваного. Під час проведення слідчої дії було

оглянуто потерпілого і встановлено, що на боковій поверхні тулуба потерпілого присутній рубець зі слідами хірургічних швів (причому цей момент огляду сфотографовано). Таким чином, протокол огляду в цьому випадку став доказом виявлення рубця у потерпілого. Отже, слідчий фактично провів огляд особи для з'ясування, чи є на тілі потерпілого сліди кримінального правопорушення. Однак, в порушення вимог ст. 241 КПК України слідчий не виніс постанови про проведення освідування. Потерпілому було до початку цієї дії роз'яснено умови його проведення. Не було дотримано правил проведення огляду тіла живої особи, супроводжуваного оголенням особи, яка оглядається. Прокурор не відреагував на допущені порушення, що, очевидно, пояснювалося недостатньо уважним вивченням протоколів слідчих (розшукових) дій. Показово, що у вирокі суд не посилався на протокол цього огляду як на доказ [189].

Не завжди виявляються прокурорами і вказуються слідчому недоліки, допущені слідчими при проведенні обшуків, незважаючи на те що обшук є однією з тих слідчих (розшукових) дій, яка сприяє розслідуванню злочину і отриманню доказів винуватості певних осіб у вчиненні кримінального правопорушення. У деяких кримінальних провадженнях обшук часто слугує найважливішим, а іноді і єдиним засобом отримання доказів вчиненого або підготовленого кримінального правопорушення. У багатьох випадках результати успішно проведеного обшуку визначають успіх усього розслідування.

Найпоширенішими помилками, пов'язаними з проведенням обшуків, є несвоєчасність та неналежне їх проведення (5,6% проваджень зі слідчими помилками) чи неналежне оформлення їхніх результатів (3,5% проваджень зі слідчими помилками) (Додаток Д). Прокурор зобов'язаний забезпечити дотримання всіх приписів кримінального процесуального закону під час провадження обшуку.

Зазначимо, що прокурор повинен насамперед стежити за обґрунтованістю проведення обшуку. Особливо це важливо у випадках

проведення обшуку без ухвали слідчого судді в ситуаціях, що не терплять зволікання (найчастіше така необхідність виникає саме на початковому етапі розслідування).

Вивчення проваджень засвідчує, що обшук часто буває безрезультатним. Причинами цього найчастіше є несвоєчасність і некваліфіковане проведення обшуку. Проте інколи той факт, що в процесі обшуку нічого не було знайдено, пояснювався тим, що обшук проводився без достатніх для цього підстав. Таку практику слід визнати неприпустимою. Обшук має проводитися лише справді за необхідності, у зв'язку з реально обґрунтованими припущеннями про те, що у певної особи чи в певному місці знаходяться предмети, в котрих зацікавлене слідство (як встановлено ст. 233 КПК України). Під час проведення обшуку вчиняється вторгнення посадових осіб в особисте життя підозрюваного, а також і інших осіб, у приміщенні яких можуть знаходитися предмети чи речі, що викривають особу у вчиненні кримінального правопорушення, або й сама особа підозрюваного. Як зазначає М. К. Якубов, проведення обшуку певною мірою компрометує осіб, у приміщенні яких він проводиться, позаяк пов'язаний із розголошенням деяких деталей особистого життя [270, с. 264–265].

У випадках, коли обшук передбачається й готується заздалегідь і, отже, відсутня невідкладність його проведення, клопотання органу розслідування про проведення обшуку обов'язково має бути попередньо розглянуто і затверджено прокурором.

Проведення обшуку має бути оформлено мотивованою ухвалою слідчого судді. Невинесення відповідної ухвали та підміна оглядом у процесі якого проводиться так зване вилучення, є найбільш характерною помилкою, що допускається слідчим при проведенні обшуку.

Про проведення обшуку повинен бути складений протокол. Прокурор зобов'язаний перевірити дотримання процесуального порядку проведення обшуку, вилучення в його процесі предметів і документів, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, а також дотримання

прав учасників слідчої (розшукової) дії. Прокурор перевіряє, чи складено протокол обшуку, належним чином описане майно, предмети та речі, які підлягають вилученню, відповідно до вимог статей 167, 168 КПК України, як оформлено долучення до провадження речових доказів (тобто чи вжито заходів для арешту таких предметів і речей). Слід особливо звертати увагу на відображення індивідуальних ознак вилучених предметів: часто у самому протоколі обшуку такі ознаки відображені слабо, вони фіксуються лише в протоколі огляду предметів. Такі недоліки знижують доказову цінність протоколів цієї слідчої (розшукової) дії.

Важливе значення має систематичне ознайомлення прокурора з ходом слідства й задля вирішення питання про необхідність призначення експертизи.

Як зазначає Н. М. Сенченко, специфічність висновку експерта підтверджується тим, що він проводить дослідження та обґрунтовує свої висновки на підставі спеціальних знань у тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла. Державні органи (особи), у провадженні яких перебуває справа, як правило, не мають таких знань, що, зазвичай, ускладнює процес оцінки того чи іншого доказу. На практиці висновок експерта в силу своїх специфічних рис, а саме використання спеціальних наукових знань, сприймається суб'єктами оцінки як особливий вид доказів [175].

Особливо слід підкреслити необхідність ознайомлення прокурора з копіями постанов про призначення експертиз (з матеріалами для експертного дослідження прокурору доцільно знайомитися у справах про тяжкі злочини, взяті на контроль). Вивчення копії такої постанови дає прокурору можливість перевірити законність і обґрунтованість призначення експертизи, дотримання процесуальних норм і, головним чином, оцінити ті питання, які пропонуються на вирішення експерта. Аналіз практики показав, що у 5,6% проваджень з помилками слідчими при призначенні експертизи ставилися не всі потрібні за обставинами провадження питання (Додаток Д).

Чинний закон не встановлює обов'язку слідчого сповіщати прокурора про призначення експертизи. Практика ж вимагає сповіщення слідчими прокурора про призначення експертизи. На нашу думку, доцільно, щоб копії постанов про призначення експертиз надходили прокурору. Це давало б можливість виправити помилки слідчих, якщо вони були допущені. Вважаємо, відповідне правило слід закріпити в законі.

Оцінюючи доцільність застосування такої форми нагляду, відзначимо, що направлення матеріалів для проведення експертизи шляхом надсилання копії постанови прокурору здатне унеможливити вчинення помилок, особливо при призначенні найбільш складних і експертиз, що призначаються зрідка.

Доволі гостро стоїть питання і про оцінку висновку експерта як одного з видів доказів. Як зазначає Н.А. Панько, висновок судової експертизи оцінюється у двох напрямках: наукової достовірності висновку і доказового значення висновків експерта [145, с. 728].

Висновок експерта відіграє важливу роль при плануванні розслідування, встановленні істотних для провадження обставин. Через це прокурор повинен з'ясувати, наскільки правильно слідчий використовував висновок експерта при розслідуванні. Той факт, що цей доказ, як і будь-який інший, слідчий оцінює за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на повному, неупередженому розгляді обставин у їхній сукупності, не звільняє прокурора від обов'язку перевірити правильність такої оцінки і, за необхідності, надати слідчому допомогу або вжити заходів правового характеру щодо виправлення порушень закону. Як пише М. С. Строгович, якщо б висновок експерта являв собою остаточне вирішення експертом певних питань справи і не підлягав перевірці й оцінці судом, експерт був би над судом і його висновок був би формальним доказом, який зв'язує внутрішнє переконання судді, а це не припускається кримінально-процесуальним законом [205, с. 434].

Суд, прокурор, особа, яка проводить дізнання, трактували Р. С. Белкін, А. І. Вінберг та І. Л. Петрухін, можуть і повинні перевірити не тільки логіку експертного доказування, але й розібратися у висунутих експертом наукових положеннях, щоб переконатися в достовірності та повноті висновків експерта. Будь-яке судження експерта повинно пройти крізь призму внутрішнього переконання суду або слідчого до того, як стати підставою висновків у справі [212, с.226].

«Достовірність більшості висновків, даних експертами в категоричній формі, є не абсолютною (формальною), а відносною (практичною)» [14, с. 114]. Тобто висновок експерта, як і будь-який інший доказ, оцінюється в сукупності з іншими. Слідчий, прокурор можуть визнати експертизу неповною або недостатньою і призначити додаткову експертизу. Висновок експерта може бути визнано необґрунтованим або таким, що суперечить матеріалам кримінального провадження, що може бути підставою для призначення повторної експертизи. У всіх випадках для призначення додаткової або повторної експертизи має бути винесено мотивовану постанову або ухвалу.

Перевіряючи правильність оцінки слідчим висновку експерта, прокурор з'ясовує: чи дотриманий процесуальний порядок проведення експертизи; чи є висновок повним, обґрунтованим і достовірним; наскільки вірно слідчий оцінив доказове значення висновку, які зробив з нього висновки. Особливий нагляд повинен здійснювати прокурор за всіма випадками незгоди слідчого з висновком експерта, оскільки йдеться про незгоду з висновками особи, котра володіє спеціальними знаннями в певній галузі.

Прокурор, на нашу думку, повинен стежити, щоб винесенню постанови про призначення повторної чи додаткової експертизи передувало допит експерта для отримання роз'яснень або доповнень до даного висновку. У випадках, що викликають особливу складність, прокурору доцільно особисто допитати експерта.

З метою виключення випадків необґрунтованого призначення повторних експертиз, а також для вирішення складних питань, які виникають під час проведення таких експертиз, треба, щоб слідчий ставив прокурора до відома за кожного призначення повторної і додаткової експертиз.

Спостереження за практикою показало, що часто помилкою слідчих є переоцінка висновку експерта, неусунення протиріч між висновком експерта та іншими наявними у провадженні доказами (2,8% проваджень з помилками). За явної необхідності проведення повторної, додаткової, комплексної експертиз, ці експертизи слідчим не призначалися. До речі, прокурором теж не завжди приймалися заходи щодо виправлення цих помилок.

Встановлені експертизою факти використовуються слідчим для обґрунтування висновків у провадженні.

Надзвичайно складним є питання про оцінку висновку експерта, коли в кримінальному провадженні присутні кілька висновків експертиз одного виду. Така проблема найчастіше виникає у провадженнях про порушення правил дорожнього руху при оцінці висновку автотехнічних експертиз.

Так, у кримінальному провадженні для з'ясування питання, чи мав у своєму розпорядженні водій технічну можливість уникнути наїзду на пішоходів, призначалися автотехнічна, також повторна й додаткова автотехнічні експертизи. Висновок останньої було покладено слідчим в основу підозр (обвинувачень). Вивчаючи матеріали кримінального провадження, прокурор вказав, що слідчий необґрунтовано не взяв до уваги положення двох попередніх експертиз про те, що можливості уникнути наїзду підозрюваний не мав; не поставив перед експертом при призначенні останньої експертизи питання про правильність висновків двох первинних експертиз; не призначив повторну експертизу за участю кількох експертів. На підставі оцінки останньої експертизи, висновків попередніх експертиз і сукупності інших доказів суд виніс виправдувальний вирок [193].

Таким чином, прокурор повинен ретельно перевіряти, як оцінюється висновок експерта слідчим у постанові про закриття кримінального провадження. Активний, дієвий і своєчасний прокурорський нагляд здатний забезпечити максимально можливе використання слідчим висновку експерта як одного зі засобів доказування.

Оцінка допустимості висновку експерта передбачає визначення рівня дотримання вимог Конституції та кримінального процесуального закону під час призначення й проведення експертизи. У процесі оцінки висновків експерта важливими є також перевірка правильності його оформлення, наявність усіх передбачених законом реквізитів означеного процесуального документа [145, с. 281].

Як зазначає з цього приводу Ю. К. Орлов, трапляються випадки, коли у висновку експерта відсутня вступна або дослідницька частина, немає підпису експерта або висновок підписаний не тією особою, котра вказана у вступній частині. Якщо експертиза була комплексною, то у висновку серед іншого повинно бути вказано, який експерт які саме дослідження проводив, і кожен частину дослідження підписує лише той експерт, який її здійснював [142, с. 43].

При ознайомленні з протоколами слідчих (розшукових) дій прокурор може встановити, що доказ було отримано з порушенням закону; це дасть змогу прокурору вказати на недопустимість використання такого доказу.

Доречно звернутися до ще одного кримінального провадження про дорожньо-транспортну пригоду, коли в цілях визначення часу руху пішоходів було проведено слідчий експеримент. Причому, час проведення експерименту абсолютно не відповідав часу самої події, слідча (розшукова) дія проводилася без участі водія, було допущено грубе порушення вимог КПК України: в ролі понятих при проведенні експерименту слідчий використовував статистів. Серйозні зауваження викликав протокол слідчої (розшукової) дії: мали місце суттєві необумовлені виправлення часу, за

який статисти пробігали проїжджу частину. Прокурор правильно вказав на неможливість використання як доказів протоколу цього слідчого експерименту і висновку експерта, зробленого на основі отриманих під час експерименту даних, і зажадав провести слідчий експеримент в умовах, наближених до умов події, за участю водія [199].

Ефективність нагляду прокурора за проведенням слідчого експерименту визначається тим, наскільки повно використовує прокурор надані йому правові засоби. Складність слідчої (розшукової) дії вимагає особливо ретельного вивчення протоколу слідчого експерименту. При виявленні прокурором порушень, допущених під час проведення експерименту, або при виникненні сумнівів в отриманих результатах прокурор повинен дати слідчому відповідні вказівки про повторне проведення слідчого експерименту (при цьому прокурор має вказати, у чому полягають недоліки, яким чином вони мусять бути усунені).

Недоліки, помічені під час проведення слідчого експерименту, пояснюються нерозумінням слідчими складної структури цієї дії, пов'язаної з отриманням декількох потоків інформації. Допущені при провадженні слідчого експерименту недоліки і порушення можуть позбавити слідчу дію доказового значення.

Сказане вище переконує, що оцінка прокурором доказів дозволяє йому дійти певних висновків про те, наскільки швидко, повно та неупереджено досліджено обставини кримінального провадження. До того ж саме на основі оцінки наявних у провадженні доказів прокурор може прийняти рішення про необхідність застосовувати й інші форми участі в доказуванні, зокрема й безпосередню участь у розслідуванні. І, звісно, конкретні вказівки про збирання та перевірку доказів прокурор може дати тільки на підставі глибокої оцінки доказового матеріалу. Отож вважаємо, що використання прокурором такої форми участі в доказуванні повинно мати місце не тільки на завершальному етапі, але й під час самого розслідування.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи аналіз різних форм участі прокурора у доказуванні, можна дійти висновків про таке:

1. Форма участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування – це особливі способи здійснення ним пошуково-пізнавальної діяльності, що полягають у здійсненні безпосередньо прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій або даванні вказівок чи доручень слідчому, керівнику органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, спрямованих на збирання, перевірку доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

Підставою виокремлення форм є ознака наявності безпосередності виконання прокурором дій зі збирання та перевірки доказів.

До безпосередньої форми участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування належать ті процесуальні дії, де прокурор особисто бере участь в отриманні доказів. Про безпосередню участь прокурора у збиранні та перевірці доказів можна казати в тих випадках, коли він: 1) бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій; 2) проводить слідчу (розшукову) дію самостійно; 3) особисто розпочинає розслідування у кримінальному провадженні (особливий випадок); 4) бере участь у проведенні розслідування в складі слідчої групи.

До опосередкованої форми належать дії, де прокурор реалізує свої процесуальні повноваження як процесуальний керівник досудового розслідування кримінального правопорушення через дачу вказівок чи доручень слідчому, керівнику органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, спрямованих на збирання, перевірку доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

У низці випадків саме способи безпосередньої участі прокурора у доказуванні виявляються вельми ефективними для доказування. Однак, з

огляду на функціональне призначення прокурора у кримінальному провадженні, навряд чи можна вважати їх основними.

2. У випадках процесуального керівництва багатоепізодними кримінальними провадженнями для системного вивчення його матеріалів з метою виявлення можливих допущених порушень чинного кримінального процесуального законодавства, прогалин та протиріч у відомостях про обставини події кримінальних правопорушень прокурорам рекомендується складати конспект кримінального провадження. Форма ведення такого конспекту є довільною. Головними складовими цього документа є відомості про дату, місце та результати процесуальних дій, що були здійснені у кримінальному провадженні, виявлені недоліки у їх проведенні та дії, які треба здійснити. Такі конспекти можуть стати при нагоді й у інших випадках процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням кримінальних проваджень.

3. У КПК України з метою підвищення якості прийняття процесуальних рішень про застосування запобіжного заходу, пов'язаного з позбавленням волі, потрібно закріпити механізм, що передбачає прийняття слідчим суддею цього рішення після отримання з цього приводу клопотання не від слідчого, погодженого з прокурором, а від прокурора, заснованого на вивченні останнім матеріалів кримінального провадження і на результатах особисто ним проведеного допиту підозрюваного.

4. Згідно зі ст. 240 КПК України, з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, здійснення необхідних дослідів чи випробувань. Не можна сказати, що це положення закону точно відображає специфічну мету такої слідчої (розшукової) дії. На нашу думку, метою проведення слідчого експерименту є перевірка можливості чи неможливості існування певних подій і здійснення певних дій у конкретній обстановці. З огляду на це нами

пропонується доповнити ч. 1 ст. 240 КПК України вказівкою про те, що під час проведення слідчого експерименту перевіряється можливість сприйняття будь-яких фактів, вчинення певних дій, настання якої-небудь події, та викласти цю норму в такій редакції:

«1. З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, здійснення необхідних дослідів чи випробувань для перевірки можливості сприйняття будь-яких фактів, вчинення певних дій, настання якої-небудь події».

5. Істотну роль у підвищенні ефективності розслідування відіграє оцінка прокурором окремих видів доказів, яка повинна бути скерована на визначення обґрунтованості проведення процесуальної дії, відповідності її змісту пізнавальній меті кримінального провадження, дотримання належної процедури проведення, виявлення та усунення протиріч між доказами.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДОКАЗУВАННІ ОБСТАВИН, ЩО ОБҐРУНТОВУЮТЬ ПРИЙНЯТТЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

3.1 Діяльність прокурора у зв'язку з повідомленням особі про підозру

Повідомлення про підозру є одним із важливих процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження у стадії досудового розслідування. Незважаючи на достатньо накопичений позитивний досвід реалізації норм КПК України, окремі проблемні моменти інституту повідомлення особі про підозру залишаються не до кінця вирішеними і вимагають розроблення нормативних приписів з урахуванням не тільки науково обґрунтованих напрацювань, а й досвіду та потреб судово-слідчої практики.

С. Шаренко пише, що як правовий інститут повідомлення про підозру є абсолютно новим, а за своєю суттю наближається до притягнення особи як обвинуваченого за КПК України 1960 року, адже має ті самі правові наслідки для особи – повідомлення про підозру визначає її правовий статус як підозрюваного, котрий зберігається до направлення обвинувального акта до суду [254, с. 95–96].

На сьогодні точаться бурхливі дискусії серед науковців і практичних працівників про зміст, правову природу та значення інституту повідомлення про підозру. Більш того, положення п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України про те, що прокурор уповноважений повідомляти особі про підозру, дає нам підстави стверджувати, що керівна роль у вчиненні цієї процесуальної дії відводиться власне прокурору, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Як справедливо зазначає О. Ю. Татаров, процес доказування

в кримінальному провадженні здійснюється якраз для того, аби процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення й забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, котра розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [210, с. 179].

Як нам вбачається, для правильного та комплексного вивчення питання про роль прокурора в доказуванні під час повідомлення особі про підозру необхідно: дослідити правову природу інституту повідомлення про підозру, а також процесуальний порядок його реалізації у кримінальному провадженні; підстави для повідомлення про підозру; зміст та обсяг дій прокурора стосовно доказування обставин, що підлягають доказуванню на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності.

Щодо визначення поняття повідомлення особі про підозру слід зазначити, що нормативного визначення цього поняття кримінальний процесуальний закон не містить, і це призводить до розмаїтості його трактування вченими в галузі кримінального процесуального права під час здійснення наукових досліджень, а також практиками у правозастосовній діяльності.

На підтвердження багатоманітності розуміння поняття повідомлення особі про підозру дозволимо собі навести міркування деяких учених. Так, Н. С. Карпов вказує, що повідомлення про підозру є одним із найважливіших процесуальних рішень, яке приймається під час проведення досудового розслідування прокурором або слідчим за погодженням з прокурором [82, с. 132].

О. В. Фараон зазначає, що повідомлення про підозру – це один із важливих і відповідальних актів стадії досудового розслідування кримінального провадження, який, відтак має визначену процесуальну форму і зміст [238, с. 204]

На думку О. В. Капліної, повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст.ст. 276–279 КПК України [78, с. 241].

А. О. Боруш вважає, що акт повідомлення про підозру має важливе політичне і юридичне значення. Він слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які скоїли небезпечні для суспільства діяння [26, с. 30].

В. О. Гринюк вказує, що підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого (за погодженням із прокурором), яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування та в якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків [44, с. 122].

Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк зазначають, що аналіз положень КПК України та наукових джерел дає змогу виокремити такі значення категорії «повідомлення про підозру»: процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України [78, с. 241]; процесуальне рішення [44, с. 94; 73, с. 77]; процесуальна дія [99, с. 603]; інститут кримінального процесуального права [73]; етап стадії досудового провадження та форма повідомлення [74, с. 10]; етап досудового розслідування [97, с. 344]; перший етап формування державного обвинувачення [73, с. 78], первинна форма обвинувальної діяльності щодо конкретної особи [115, с. 241]; початок реалізації функції обвинувачення [43]. Продовжуючи свою думку, ці автори підтримують позицію Т. В. Лукашкіної, що зі змісту Глави 22 КПК України можна зробити висновок про те, що під повідомленням про підозру мається на увазі і документ, у якому формулюється підозра, і дія – повідомлення про підозру [116, с. 33]. Саме тому надалі слід розглянути повідомлення про підозру як процесуальний акт і як процесуальну процедуру [5, с. 161–162].

Не заперечуючи наведених тверджень і здебільшого погоджуючись із висловленими позиціями вчених та не вдаючись до гострої дискусії з цього приводу, зважаючи на предмет нашого дослідження, хотілося б зупинитись на тому, що повідомлення особі про підозру в теорії кримінального процесу

може тлумачитись: як важливе процесуальне рішення, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором; як процесуальна дія; як інститут кримінального процесуального права; як форма повідомлення у кримінальному провадженні; як процесуальний акт.

Аналіз ознак повідомлення особі про підозру є важливою складовою ґрунтового дослідження цього поняття. Найбільш вдалу та повну сукупність ознак повідомлення про підозру, на наш погляд, окреслено О. В. Капліною, яка підсумовує, що можна виокремити такі основні ознаки підозри у кримінальному провадженні: підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; підозра може виникнути в осіб, які здійснюють досудове розслідування, – слідчого та/або прокурора; підозра завжди суб'єктивна, оскільки виникає на підставі внутрішнього переконання слідчого та/або прокурора, яке формується відповідно до зібраних у кримінальному провадженні доказів; підозра – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення; підозра повинна бути обґрунтованою, оскільки закон вимагає, щоб особа обов'язково повідомлялася про підозру передусім за наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України); підозра має бути формалізована у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру, який складається відповідно до вимог ст. 277 КПК України; підозра, як обґрунтоване припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою, має бути перевірена під час кримінального процесуального доказування для її спростування або підтвердження та трансформації в обвинувальне твердження, що знайде своє відображення в обвинувальному акті; підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом; підозра – це обов'язковий етап кримінального провадження, зокрема стадії досудового розслідування, оскільки саме з моменту повідомлення про

підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України); структурні елементи, які входять до підозри та формалізуються у повідомленні про підозру, мають повністю відтворюватися в обвинувальному акті [78, с. 240–241].

Повідомлення особі про підозру має важливе юридичне значення, оскільки після його складення настають відповідні правові наслідки. Досліджуючи п. 14 ч. 2 ст. 3 КПК України, момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення означає притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності. Аналізуючи норму матеріального права, а саме ч. 2 ст. 49 КК України, про те, що перебіг давності зупиняється, якщо особа, котра вчинила злочин, ухилилася від досудового слідства або суду, дозволимо собі логічно припустити, що з моменту повідомлення особі про підозру офіційно розпочинають обчислюватись строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. Крім цього, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 42 КПК України, можемо також ствердно сказати, що після повідомлення особі про підозру, особа, яка залучається до сфери кримінального судочинства, набуває відповідного процесуального статусу, а саме підозрюваного. Складення такого кримінального процесуального акта сприяє виконанню таких завдань кримінального провадження, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду, а також до кожного учасника кримінального провадження застосовується належна правова процедура. Слід додати, що після повідомлення про підозру кримінальний процесуальний закон надає право компетентним державним органам та посадовим особам за відповідних підстав застосовувати до підозрюваного запобіжні заходи.

Таким чином, повідомлення особі про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який полягає у вчиненні процесуальних

дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за погодженням з прокурором слідчим), що реалізуються у відповідному правозастосовному акті, що тягне за собою притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою відповідного процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Вважаємо, що для визначення місця і ролі прокурора в доказуванні обставин, які обґрунтовують повідомлення особі про підозру, доцільно розглянути підстави для здійснення такого виду процесуальної діяльності у кримінальному провадженні.

Згідно з ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, у випадках:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Це означає, що слідчий, прокурор або інша уповноважена особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: а) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; б) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ч. 1 ст. 208 КПК України). Крім того, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 цього Кодексу: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні, однак у цьому випадку особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою

особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України) [5, с. 163];

2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. З цим погодитися складно, і ми підтримуємо позицію Ю. П. Аленіна та І. В. Гловюк, оскільки ст. 177 цього Кодексу дозволяє застосувати запобіжні заходи лише до підозрюваного, обвинуваченого, тому, відповідно, ці два положення виключають одне одного. Отож цей випадок повідомлення про підозру застосовуватися не може [5, с. 163];

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені і оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку, що в цей момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок). До того ж важливо, щоб повідомлення особи про підозру базувалося не на простій сумі доказів, а на їх системі. В разі, коли окремі докази винуватості не узгоджуються з іншими, то це означає, що приймати рішення стосовно повідомлення особи про підозру немає підстав.

Як зазначають деякі вчені, слід підкреслити явну некоректність дефініції «випадки», адже у Кодексі повинні бути вказані підстави для прийняття такого рішення, а таке поняття, як підстава прийняття цього рішення, у КПК не згадується [116, с. 33]. При цьому як підстава для повідомлення про підозру повинні бути встановлені за допомогою доказів обставини, що свідчать про наявність події певного злочину та вчинення його конкретною особою [116, с. 33].

О. В. Капліна класифікує підстави повідомлення про підозру залежно від кількості доказів, які обґрунтовують підозру, на два види. До першого виду належать випадки, коли слідчому та/або прокурору вже достовірно відомо про факт учинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального

правопорушення та/або щодо особи потрібно обрати один із запобіжних заходів (п.п. 2, 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). До другого виду належать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) [78, с. 239–240].

В. О. Гринюк, досліджуючи підстави повідомлення про підозру вказує, що вони є неоднорідними. Вчений також робить висновок про можливість їх поділу на дві групи: формальні та юридичні. До формальних підстав повідомлення про підозру віднесено такі, які передбачені п. а, п. б ч. 1 ст. 276 КПК України. Для них є характерним не пряме, а побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Формальні підстави для здійснення повідомлення про підозру є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу. Юридичною підставою для здійснення повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначена юридична підстава для підозри є прямою, оскільки у слідчого, прокурора на досудовому розслідуванні зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зазначених посадових осіб склалося внутрішнє переконання, що саме ця конкретна особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [44, с. 122–123].

Розглядаючи повідомлення про підозру як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження й надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права, вважаємо, що повідомлення про підозру можливе тільки тоді, коли у кримінальному провадженні буде зібрана така сукупність доказів (достатня), яка дасть можливість прокурору чи слідчому

зробити обґрунтований висновок про винуватість певної особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення.

Обов'язкова наявність достатності доказів при повідомленні про підозру обумовлюється приписами кримінального процесуального закону. Коли є досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою, прокурор повідомляє про підозру. Таким чином, виходячи із вказівок, прокурор, як процесуальний керівник досудового розслідування, для того щоб вчинити початкові дії щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності повинен: 1) володіти доказами і 2) оцінити ці докази як достатні.

На момент повідомлення особі про підозру зібрані докази вже мусять бути оцінені прокурором з точки зору допустимості, відносності, достовірності, а в їх сукупності – з точки зору достатності для прийняття законного та обґрунтованого рішення.

При розслідуванні кримінальних правопорушень треба знати, що доказувати. В ст. 91 КПК України передбачено загальний перелік обставин, які підлягають встановленню при закінченні досудового розслідування. Закон не вимагає, щоб до моменту повідомлення особі про підозру були встановлені усі перелічені обставини. Це впливає зі змісту ст. 277 КПК України, в якій безпосередньо зазначено, що в повідомленні про підозру повинні міститись: 1) прізвище та посада слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; 4) зміст підозри; 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, прокурора, котрий здійснив повідомлення.

На момент повідомлення особі про підозру слідчим має бути зібрано достатньо доказів, які вказують на таке: 1) кримінальне правопорушення справді мало місце, дані про нього внесено до ЄРДР; 2) учинене воно особою, стосовно якої вирішується питання щодо вручення їй повідомлення про підозру; 3) суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного кримінального правопорушення [136, с. 696].

На нашу думку, до цього переліку обставин, які потрібно з'ясувати слід додати з'ясування обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

Окрім цього, нами пропонується виокремити три випадки, коли до моменту повідомлення про підозру необхідно довести пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини: а) коли обставини відповідають кваліфікуючим ознакам інкримінованого злочину (вчинення злочину повторно, вчинення злочину організованою групою та ін.); б) якщо ці обставини мають значення для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності (попередження винним шкідливих наслідків вчиненого діяння, злочин не несе істотної суспільної небезпеки, щиросердне каяття та ін.); в) якщо обставини в зазначених статтях Кримінального кодексу України характеризують суб'єкта злочину.

Більшість авторів сходяться в поглядах стосовно правильності позиції про те, що комплекс обставин, що входить у предмет доказування загалом, стає відомим при закінченні досудового розслідування; повідомленням особі про підозру розслідування у кримінальному провадженні не закінчується. Але оскільки цим процесуальним актом створюються передумови для наступної фази процесу доказування, викликаного розширенням суб'єктів доказування (підозрюваного, його захисника, законного представника), то обставини, що включаються у формулювання обвинувачення на суді, складають частину предмета доказування і встановлюються швидше.

П. М. Давидов указав на коло обставин, що складають формулювання обвинувачення, яке повинно бути таким, щоб ці обставини відображали всі ознаки цього конкретного злочину [56, с. 204]. Виділена ним система

обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню, орієнтує на з'ясування обставин події вчиненого злочину з найбільшою повнотою і забезпечується достатністю доказів. Таким чином, комплекс обставин, що включаються у формулювання підозри (обвинувачення), повинен дати відповіді на наступні питання: хто підозрюється у вчиненому злочині, чи мала місце подія злочину, у вчиненні якого підозрюється особа, місце, час, спосіб та інші обставини, що характеризують подію, і відповідні ознаки такого злочину, чи містить діяння склад злочину і яким законом воно передбачене, чи вчинив це діяння підозрюваний, яка форма його вини, чи є пом'якшуючі та обтяжуючі його винуватість обставини і, зокрема, обставини для визнання особи особливо небезпечним рецидивістом [56, с. 206]. Доповненням цього може слугувати й сукупність доказів, що встановлює індивідуальність обставин кожного конкретного кримінального провадження. Однак можна встановити обставини, з'ясування яких на момент висунення підозри має бути визнано обов'язковим у всіх випадках.

Таким чином, на момент повідомлення про підозру треба встановити такі обставини, які характеризують кожну зі сторін складу (складів) кримінального правопорушення і вказують на чотири основні його конструктивні юридичні елементи, а також дозволяють виявити інші фактичні обставини, що впливають на кваліфікацію.

На практиці зазначене питання вирішується неоднозначно. Так, при опитуванні більше 60% респондентів, які здійснювали процесуальне керівництво під час досудового розслідування, заявили, що достатньою є сукупність доказів, які встановлюють вчинення злочину і винуватість особи в його вчиненні. Решта опитаних прокурорів вважають, що для цього у провадженні повинні бути в повному обсязі досліджені всі обставини, що підлягають встановленню відповідно до ст. 91 КПК України (Додаток А).

Зазначені різночитання повністю стосуються і слідчих, коли ними вирішується питання про достатність доказів для повідомлення особі про підозру. Так, проведене нами опитування трохи відрізняється від попереднього.

Зі 150 опитаних слідчих 123 особи (82%) відповіли, що достатньою є сукупність доказів, якими встановлюють подію злочину і винуватість особи в його вчиненні, а також обставини, що виключають злочинність і караність діяння. Решта 27 (18%) вважають, що всі обставини, що підлягають доказуванню, повинні бути встановлені, за винятком обставин, що характеризують особу підозрюваного (Додаток А).

Викладені позиції і положення ст.ст. 91, 276, 277 КПК України певним чином засвідчують, що при повідомленні особі про підозру треба зібрати докази, що встановлюють такі обставини вчиненого злочину, без наявності яких неможливо скласти законне і обґрунтоване повідомлення про підозру. Тут потрібен такий обсяг доказів, без якого неможливо прийняти правильне рішення про наявність (або відсутність) підстав для кримінального переслідування особи, викритої у вчиненні кримінального правопорушення.

У цьому разі виникає потреба у розгляді низки питань, пов'язаних із обставинами, що становлять предмет доказування.

Першими в сукупності взаємозалежних і певною мірою взаємообумовлених і доповнювальних один одного доказів, за допомогою яких встановлюються обставини, що підлягають доказуванню, в п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України вказані ті, які доводять, що подія кримінального правопорушення, яке розслідується, мала місце (йдеться про час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення).

Під час доказування необхідно встановити принципово важливі елементи: яким способом діяння було вчинено (механізм вчинення кримінального правопорушення); коли в часі відбулася подія кримінального правопорушення; в якому місці; яка стадія реалізації злочинного наміру, оскільки низка злочинів має продовжуваний, триваючий або складений склад.

Предметний аналіз сукупності доказів, що встановлює ознаки об'єктивної сторони злочину, закладено у кримінальному законі (діяння як дія або бездіяльність, його суспільно небезпечні наслідки і причинно-наслідковий зв'язок із ними, спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя, сили і засоби

вчинення злочину), переконливо підтверджує, що саме зовнішній акт поведінки особи створює підставу кримінальної відповідальності – факт вчинення діяння. Процесуальним вираженням аналізу, результатом оцінки доказів є законна і обґрунтована підозра, висунута у встановленому порядку.

У цьому переліку важливе місце відводиться обставинам часу, місця і способу вчинення діяння. Мабуть, це закономірно, позаяк під час розслідування кримінального провадження вони мають важливе процесуальне значення.

Звернула на це увагу Л. М. Карнеєва: «Законодавець не випадково пов'язує доведення наявності самого діяння (події) злочину зі встановленням місця і часу його вчинення, оскільки, не встановивши цих обставин, іноді неможливо перевірити, наскільки заява та повідомлення про вчинений злочин стали підставою для порушення справи та відповідають дійсності» [81, с. 38].

Однак є й інший підхід стосовно значущості для висунення підозри (обвинувачення) зазначених обставин. Наприклад, на думку П. В. Жогіна і Ф. Н. Фаткулліна, до предмета доказування у кожній кримінальній справі входить низка обставин, які не охоплюються змістом пред'явленого обвинувачення (повідомлення про підозру – *авт.*): умови та причини, що сприяли вчиненню злочину, пом'якшуючі провину обставини і, крім того, в деяких випадках місце, спосіб, час і мотив злочинного діяння, його шкідливі наслідки, дані про особу обвинуваченого та пом'якшуючі провину фактори, якщо вони лежать за межами складу злочину: «Оскільки ці елементи предмета доказування не впливають на формулювання обвинувачення, вони (при всій їх важливості) можуть встановлюватися після притягнення особи як обвинуваченого з урахуванням його пояснень» [68].

Але таке обмеження, на нашу думку, предмета доказування обставинами, які мають лише кримінально-правове значення, призводить, зрештою, до виключення з нього важливих для кримінального провадження просторово-часових зв'язків.

Запереченням проти цієї позиції може слугувати й те, що, за словами Л. М. Карнеєвої, час, місце, спосіб вчинення злочину є необхідними

складовими об'єктивної сторони злочину, і правильно сформулювати обвинувачення, не встановивши цих обставин, доволі складно [81, с. 38].

Цілком очевидно й те, що відсутність доказів, які підтверджують встановлення місця і часу, в деяких випадках не тільки не дозволяє відповісти на питання, чи вчинено розслідуване діяння, а й встановити причетність до нього конкретної особи, тим більше в ситуації, коли виникає необхідність у перевірці заявленого алібі.

Підкреслюючи процесуальну значущість встановлення за деякими категоріями проваджень місця і часу, Л. М. Карнеєва зазначила: «Якщо досліджуються дії неповнолітнього, визначення часу вчинення злочину в необхідних випадках дозволяє відповісти на питання, чи досягнула до цього моменту особа, котра притягується до кримінальної відповідальності, віку, з якого вона настає» [81, с. 40].

Про важливість присутності доказів, що підтверджують ці обставини, під час визначення підстав для повідомлення особі про підозру, свідчить і слідча практика, яка показує, що вони встановлюються в переважній кількості випадків.

Так, аналіз вивчення повідомлень особі про підозру наочно доводить те, що обставини часу і місця вчинення кримінального правопорушення знаходять своє об'єктивне віддзеркалення в більшості із зазначених процесуальних актів. У проаналізованих нами повідомленнях особі про підозру лише в 12 (6%) не було виявлено вказівок на обставини місця і часу. З них, однак, у 5 випадках вони були позначені часовими межами («в період з травня по вересень» або «протягом дня» тощо) і невизначеністю місця («у невстановленому місці» тощо) (Додаток Д). Проте усвідомлення важливості цих обставин проявляється по-різному: і залежно від аналогії просторово-часових меж як характеристик будь-якої іншої події стосовно події злочину, і як об'єктивний критерій (умова), що вказує на територіальну ознаку підслідності, яка залежить від місця вчинення злочину, і як факультативні ознаки об'єктивної сторони у складах злочинів (наприклад, у кримінальних

провадженнях про хуліганство). З цього випливає, що до тих пір, поки існують сумніви з приводу того, чи мала місце подія злочину, повідомлення особі про підозру не буде обґрунтованим.

Під час прийняття рішення про повідомлення особі про підозру не менш важливим є питання про спосіб вчинення кримінального правопорушення. Часто тільки зібравши докази, що підтверджують, коли, де, яким способом і за яких обставин вчинено кримінальне правопорушення, прокурор, слідчий може правильно відповісти на питання: хто вчинив це діяння.

Сказане дозволяє зробити висновок про те, що такі обставини, як місце, час, спосіб, підлягають обов'язковому встановленню поряд з іншими обставинами при повідомленні особі про підозру. Так, у способі полягає об'єктивне відображення намірів, задуму чого-небудь. Саме через спосіб як об'єктивну ознаку вчинення діяння можна судити про суб'єктивну вину. Мабуть, не випадково спосіб називають дзеркальним відображенням провини. Спосіб вчинення діяння дозволяє, наприклад, відокремити злочинне діяння від незлочинної дії. Звідси видається доцільною наступна рекомендація: для досягнення обґрунтування підозри місце, час і спосіб вчинення діяння є обов'язковими, оскільки вони мають самостійне процесуальне значення, і їх потрібно встановлювати в усіх кримінальних провадженнях.

Слід визнати обґрунтованою вказівку законодавця (ч. 1 п. 1 ст. 91 КПК України) на подію кримінального правопорушення, а не на склад, в силу того, що подію кримінального правопорушення треба розглядати як діяння. Склад же злочину являє собою умовну структуру діяння і складається з юридичних елементів або ознак, закріплених у законі. Тоді очевидно, що однією з підстав повідомлення особі про підозру є сукупність доведених фактичних обставин об'єктивної сторони (вони зазначені в п.п. 1 і 4 ч. 1 ст. 91 КПК України), бо недоведена наявність події кримінального правопорушення є підставою для закриття кримінального провадження (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України).

У зв'язку з тим, що підставами для повідомлення особі про підозру є обставини, що містять ознаки складу злочину, повідомлення про це, згідно

з вимогами ст. 277 КПК України, повинно містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється ця особа, у тому числі із зазначенням часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа.

Перейдемо до аналізу доказів, що встановлюють обставини, які дозволяють охарактеризувати суб'єктивну складову кримінального правопорушення.

Найважливішим і невід'ємним елементом складу кримінального правопорушення є суб'єкт. Наявність доказів, що встановлюють суб'єкта кримінального правопорушення, є однією з передумов повідомлення особі про підозру, яка підлягає кримінальній відповідальності. При цьому важливі такі ознаки суб'єкта, як досягнення віку кримінальної відповідальності, його осудність. У ст. 485 КПК України до обставин, що підлягають встановленню, зазначені також вік неповнолітнього, число, місяць, рік народження, стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою здатен був керувати ними. Важливість доказування цієї обставини зумовлена тим, що, відповідно до положень КПК України, кримінальне переслідування осіб, які не досягли на момент вчинення суспільно небезпечного діяння віку, після досягнення якого, згідно з законом, можлива кримінальна відповідальність, підлягає закриттю за відсутністю в діянні складу злочину.

Не встановивши в низці випадків такої ознаки суб'єкта, як осудність, слідчий не зможе відповісти на питання: чи могла особа усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними [143, с. 24–27].

З огляду на це виникає важливе питання, що вимагає більш докладного розгляду: яким чином у процесі доказування прокурор повинен співвіднести вивчення особи – як суб'єкта кримінального правопорушення чи як суб'єкта, при якому виникають процесуальні відносини у статусі підозрюваного? Іншими словами, в якій послідовності мають бути вирішені питання, що стосуються особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (причетність до злочину, форма її вини, мотиви, цілі та інші кримінально-правові характеристики)? Така постановка питання впливає з того, що однією з вимог закону є встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення як однієї з обов'язкових обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України). Попри все найперше необхідно встановити причетність певної особи до розслідуваного кримінального правопорушення. Якщо кримінальне провадження розпочато в умовах неочевидності (за так званим фактом), формування доказової бази щодо події і факту вчинення кримінального правопорушення певною особою зазвичай здійснюється паралельно.

Отже, важливим чинником для повідомлення особі про підозру є сукупність доказів, що встановлюють обставини, пов'язані із звинуваченнями певної особи у вчиненні конкретного злочину (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України). На запитання: хто вчинив злочин, з якою метою і якими були мотиви (спонукальні причини) злочинної поведінки, - з аналізу зібраних доказів до зазначеного моменту повинна витікати єдино можлива відповідь.

До зазначеного моменту розслідування кримінального провадження необхідною є така сукупність доказів, що дозволяє встановити кримінально-правовий склад конкретного розслідуваного діяння і дати правильну його кваліфікацію. Саме зіставлення наявних даних про кримінальне правопорушення з юридичними ознаками складу кримінального правопорушення дозволяє міркувати про винне відношення до нього певної особи і її винуватість.

Отже, викладене доводить до висновку, що для обґрунтованого повідомлення про підозру повинна бути зібрана достатня сукупність доказів, що достовірно встановлює ті обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і без яких неможливо визначити склад злочину, висунути підозру певній особі, винній у його вчиненні.

Як вірно зазначено деякими авторами [183, с. 130–131], подія злочину і винуватість конкретної особи у вчиненні злочину – найважливіші елементи предмета доказування, на встановлення яких перш за все повинні бути спрямовані зусилля прокурора, слідчого. Однак цього ще недостатньо. Необхідно пам'ятати, що й у ч. 1 ст. 91 КПК України теж встановлено такі обставини, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання.

Після виявлення кола обставин предмета доказування, які слугують підставами повідомлення особі про підозру, є необхідність в аналізі меж їх доказування для досягнення обґрунтованості такого повідомлення, тобто в з'ясуванні питання, яким саме має бути обсяг доказів.

Кожного разу під час повідомлення особі про підозру повинні бути встановлені всі ті обставини, які становлять основний зміст прийнятого рішення і без яких неможливо сформулювати підозру (обвинувачення) певній особі у вчиненні конкретного кримінального правопорушення. Безперечно й те, що їхній перелік для висунення підозр є вужчим, ніж той обсяг, який становить предмет доказування і потрібен для правильного вирішення кримінального провадження по суті. Тлумачення питання про межі доказування цих обставин породжує серйозні розбіжності в теорії і значні труднощі в практичній діяльності.

Отже, аби стало допустимим конкретну особу іменувати надалі у кримінальному провадженні, що розслідується, підозрюваним, необхідно визначити, чи є для цього достатні фактичні підстави і якою є кримінально-правова кваліфікація вчиненого кримінального правопорушення. Тому для

прийняття рішення про повідомлення особі про підозру питання про достатність доказів має важливе практичне значення. Хоча у законі прямої відповіді на нього немає. На жаль, немає чіткого уявлення з даного питання і в теорії кримінального процесу.

Треба мати на увазі, що підлягають доказуванню обставини, сформульовані в кримінально-процесуальному законі в загальному вигляді, застосовні до всіх кримінальних правопорушень. Водночас норми кримінального закону можуть вказувати на необхідність встановлення певних обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування конкретних складів кримінальних правопорушень. Саме норми кримінального закону формують юридично значущі ознаки кримінального правопорушення, які служать орієнтиром для визначення предмета доказування при його розслідуванні. Так, ч. 2 ст. 115 КК України, що визначає кримінальну відповідальність за вчинення вбивства за обтяжуючих обставин, передбачає в числі кваліфікуючих ознак вбивство двох або більше осіб, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, заручника; вчинене з особливою жорстокістю тощо. Зазначені обставини також підлягають встановленню при повідомленні особі про підозру за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК України.

Оскільки ст. 277 КПК України вимагає, щоб у повідомленні про підозру містились правова кваліфікація кримінального правопорушення та стислий виклад фактичних обставин, що підлягають доказуванню згідно зі ст. 91 КПК України, слід мати на увазі, що зазначені обставини на момент повідомлення про підозру можуть бути встановлені з різною повнотою доведеності. Так, для повідомлення особі про підозру достатньо мати докази, які однозначно встановлюють подію кримінального правопорушення і винуватість особи. Що ж стосується обставин, які характеризують особу підозрюваного, а також характеру і розміру шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, то вони повинні бути встановлені тією мірою, якої достатньо для підтвердження факту злочинного діяння та інших обставин, у тому числі передбачених

нормами кримінального закону стосовно до певних кримінальних правопорушень. Окрім того, повинно бути встановлено відсутність обставин, що виключають злочинність і караність діяння, а також тягнуть за собою звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Решта передбачені ст. 91 КПК України обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, а також сприяли вчиненню кримінального правопорушення, можуть бути з належною повнотою з'ясовані під час подальшого розслідування. Також у процесі подальшого розслідування в повному обсязі встановлюються дані, що характеризують підозрюваного і розмір шкоди, заподіяної злочином.

Таким чином, для прийняття обґрунтованого рішення про повідомлення особі про підозру не вимагається максимальної повноти і всебічності встановлення всіх обставин кримінального правопорушення. Необхідна, за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, достатність доказів повинна розумітися як така їх кількість, яка приводить прокурора (слідчого) до однозначного висновку про вчинення кримінального правопорушення певною особою за відсутності обставин, що виключають кримінальну відповідальність, а також можуть спричинити за собою звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Чинний закон (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) регламентує, що прокурор повідомляє особі про підозру за наявності достатніх доказів, необхідних для обґрунтування підозри певній особі у вчиненні кримінального правопорушення. Оскільки саме достатні докази потрібні для складання відповідного процесуального акта, що відповідає вимозі законності, обґрунтованості і вмотивованості, можна припустити, що власне їх наявність у розпорядженні прокурора має вирішальне значення на момент його складання.

Певна неясність у визначенні критеріїв достатності доказів простежується в авторів «Теорії доказів». Наголошуючи, що «межі доказування – це необхідна і достатня сукупність доказів, яка, будучи

зібраною у справі, забезпечує правильне її вирішення шляхом встановлення «шуканого комплексу» обставин, які підлягають доказуванню» [212], вони не розкривають, саме яка «необхідна» і яка «достатня» сукупність доказів при цьому потрібна.

«Законність і обґрунтованість акта притягнення особи до кримінальної відповідальності (повідомлення особі про підозру) означають у всіх випадках доведеність обставин, необхідних для правильної кримінально-правової оцінки вчиненого особою злочину», – міркує Ю. В. Манаєв [108, с. 87]. Однак і він не дає відповіді на запитання: коли можна буде визнати обставини доведеними і який ступінь їх доведеності?

М. В. Жогін і Ф. Н. Фаткуллін, вважаючи, що підставами притягнення особи до кримінальної відповідальності є докази, їхню достатність визначали таким чином: «Наявні в розпорядженні слідчого докази визнаються достатніми для притягнення особи ..., якщо ними встановлюються ті факти, з яких складається відповідний склад злочину, коло цих фактів є більше від предмета доказування загалом, у кожній справі він охоплює тільки обставини, що входять безпосередньо до самої конструкції, то вбачаємо в діях особи склад злочину» [68, с. 185].

Деякі науковці продовжують відстоювати точку зору, згідно з якою при повідомленні про підозру (притягненні до кримінальної відповідальності) досить припущення про винність, а переконаність і впевненість не обов'язкові, оскільки винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення встановлюється тільки вироком суду, що набрав законної сили [204, с. 300; 80, с. 84; 120, с. 280; 33]. Найґрунтовніше цю позицію висловив М. С. Строгович, аргументуючи її так: «Правильно те, що притягнення повинно бути обґрунтованим, має спиратися на доброякісні та перевірені докази ... підстава притягнення має міститись у зібраних у справі доказах. Але це тільки один бік питання. А інший – не менш важливий – бік цього ж питання полягає в тому, що, притягуючи особу ... і пред'являючи їй обвинувачення (підозру – *авт.*), прокурор (слідчий) тим самим зовсім не

робить остаточного висновку про винуватість особи. Досудове слідство в момент пред'явлення обвинувачення (повідомлення про підозру – *авт.*) зовсім не закінчується, воно після цього продовжується ... прокурор, слідчий щодо вже притягнутого обвинуваченого зобов'язаний з'ясувати обставини, які не тільки викривають, але і виправдовують його, а саме слідство може закінчитися закриттям справи» [204, с. 300].

Л. М. Карнєєва зазначала, що «на етапі обвинувачення (підозри – *авт.*) правомірне досягнення імовірнісного висновку», і розвивається положення далі уточнюючи: «Вимога обґрунтованості пред'явленого обвинувачення визначає необхідність досягнення високого ступеня ймовірності, а на високому ступені ймовірності, що наближається до одиниці, ймовірність переходить у достовірність» [80, с. 81].

Однак прокурор та слідчий під час повідомлення особі про підозру можуть припускати ймовірність встановлення після повідомлення підозри таких фактичних обставин, які здатні істотно вплинути на подальший хід розслідування.

Виникає запитання: чому прокурор, слідчий дійшли інших висновків, адже вони були переконані у правильності і своєчасності свого рішення? Пояснюється це тим, що переконання прокурора, слідчого може виступати як передумова прийняття такого попереднього рішення, яке може бути достовірним, а може лише висловлювати високий ступінь імовірності. Це буває тоді, коли зі сукупності обставин, що підлягають доказуванню, вже доведені деякі обставини, які можуть містити елементи складу злочину або впливати на кваліфікацію, однак без підозрюваного їх встановити практично неможливо.

Таким чином, відповідно до даної позиції, висловити своє остаточне переконання в тому, що підозрюваний учинив кримінальне правопорушення, прокурор, слідчий може тільки після того, як підозрюваний дасть свої показання та пояснення з приводу висунутих підозр, представить аргументи та докази на свій захист, а прокурор, слідчий цю інформацію перевірить. А це

може бути зроблено тільки після повідомлення про підозру – інакше то буде неприпустимий і незаконний прийом допиту особи, якій підозра ще не повідомлена, але по суті інкримінованого їй діяння [20, с. 243–251] вона допитується як свідок.

На думку прихильників протилежної точки зору, вважається, що повідомлення особі про підозру буде обґрунтованим лише в тому випадку, коли прокурор, слідчий повністю впевнений, переконаний в повідомленні про підозру належної особи [42, с. 15; 56, с. 202-209; 101, с. 191]. Стверджується, що «під достатніми доказами слід розуміти такий закладений слідством «фундамент» доказів, який переконливо свідчить про встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, коли прокурор, слідчий приходять до твердого переконання в її винності» [250, с. 306].

«Саме підозра, що має обвинувальний характер та формулюється в повідомленні про підозру, є не що інше, як категоричне, засноване на об'єктивних даних твердження прокурора, слідчого про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення» [56, с. 208], – зазначає П. М. Давидов.

Отже, відповідно до вищеперелічених трактувань, на момент повідомлення особі про підозру внутрішнє переконання прокурора, слідчого у винуватості особи повинно бути достовірним. У разі, якщо з'являється нагода збирання інших доказів без допиту підозрюваного, прокурор, слідчий повинен це робити до того моменту, допоки у нього складеться внутрішнє переконання про доведеність винуватості ними особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. За такого підходу встановлення дійсних обставин кримінального провадження буде найменшою мірою визначатися результатами допиту підозрюваного.

Інакше кажучи, до моменту повідомлення особі про підозру прокурор, слідчий повинен прийти до неминучого логічного висновку про те, що у вчиненні діяння винна саме та особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, і цей висновок повинен бути заснований на зібраних,

перевірених та оцінених доказах, що встановлюють у сукупності обставини вчинення цією особою конкретного кримінального правопорушення, з приводу якого ведеться досудове розслідування.

Видається, що відсутність у Главі 22 КПК України вимоги про обґрунтоване повідомлення особі про підозру не відповідає положенню про те, що доказів для повідомлення про підозру буде достатньо тоді, коли вони у своїй сукупності підтверджують винуватість особи і виключають будь-яке припущення про винного стосовно когось іншого до розслідуваного діяння. Формулювання «доказів не повинно бути ні багато, ні мало, а саме достатньо» вимагає виключення всякого іншого тлумачення про винуватість особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності.

Якщо у прокурора є реальні підстави припускати, що існують якісь обставини, що можуть похитнути складене в нього переконання, то він зобов'язаний утриматися від повідомлення особі про підозру і продовжувати розслідування, допоки це припущення не буде перевірено. Прокурор, приймаючи рішення про повідомлення особі підозри, мусить виходити з того, що з наявної сукупності доказів впливає один і тільки один висновок: злочин вчинила притягнута особа.

Однак оцінка доказів прокурором до моменту повідомлення особі про підозру проводиться не для того, аби остаточно вирішити питання про винуватість особи, а щоб визначити, чи достатньо є доказів для висунення особі підозри, чи досліджено всі можливі версії, чи виключено за наявними матеріалами будь-яке інше пояснення обставин.

Певний компроміс стосовно питання про критерії достатності доказів знаходимо у В. Д. Арсенєва, який поряд зі суб'єктивним моментом – внутрішнім переконанням правозастосовувача як методом вільної оцінки доказів – виокремлює об'єктивну основу при оцінці доказів – сукупність доказів [15, с. 43]. З приводу показників її вираження автор зазначає, що «ні правосвідомість, ні закон не можуть бути критеріями оцінки доказів» [15, с. 43], зокрема, мабуть, і їх достатності. Достатність же доказів при

висуванні підозри (обвинувачення) є однією з гарантій швидкого, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження. І тут, безумовно, важливими також є професіоналізм, здоровий глузд і ділові якості прокурора. На це звертають увагу 85% слідчих та прокурорів з числа нами опитаних.

Аналогічна позиція простежується й у Н. А. Акінчі [1, с. 22], В. Т. Асташенкова [16, с. 85] та інших авторів [41, с. 117–119], котрі вважають, що під час притягнення особи як обвинуваченого (повідомлення особі про підозру) мають значення два моменти: об'єктивний – достатність зібраних доказів і суб'єктивний – оцінка цих доказів слідчим, прокурором. При цьому наголошується, що всяке переконання слідчого, прокурора у винуватості особи завжди спирається на об'єктивні моменти розслідування; внутрішнє переконання, як критерій суб'єктивний, формується на основі критерію об'єктивного і ніяк інакше [6, с. 23].

Я. О. Мотовіловкер, критикуючи точку зору М. В. Жогіна і Ф. Н. Фаткулліна, які вважають, що до моменту притягнення особи як обвинуваченого (повідомлення особі про підозру) «слідчий повинен твердо переконатися в тому, що факти, що утворюють основу кримінальної відповідальності і зміст формульованого ним обвинувачення (підозри – *авт.*), встановлено відповідно до дійсності» [68, с. 192], пише про те, що тоді б уся подальша діяльність прокурора, слідчого ставала б безпредметною, а це суперечить закону, позаяк зобов'язує і після повідомлення особі про підозру виявляти як викриваючі, так і виправдовуючі підозрюваного обставини. Водночас він підкреслює, що «спроба посилити гарантії прав обвинуваченого (підозрюваного – *авт.*) в момент його притягнення не може йти за рахунок послаблення гарантій його прав та інтересів в ході всього подальшого провадження після притягнення особи як обвинуваченого (повідомлення про підозру – *авт.*)» [133, с. 65].

Далі автор пропонує таку практичну установку при вирішенні питання про ступінь доведеності обставин, що складають сутність підозри

(обвинувачення). Відповідно до неї, прокурор приймає рішення про повідомлення особі про підозру, ґрунтуючись «не на здогадках або голих припущеннях», а на такій сукупності доказів, яка дає підставу для одного висновку – про винуватість. За відсутності такої не можна визнати правомірним повідомлення підозри в розрахунок на те, що сам підозрюваний представить додаткові докази своєї вини. Підозрюваний може відмовитися від дачі показань або його показання можуть звестися до того, що він винним себе не визнає і про вчинене кримінальне правопорушення нічого не знає – це його право. За таких умов після повідомлення особі підозри тут же довелося би кримінальне провадження закрити. Значить, прокурор повідомив особі про підозру при відсутності достатніх доказів для підозр щодо вказаної особи. «Одне видається безперечним, – вказує Я. О. Мотовіловкер, зазначаючи, що в момент притягнення особи як обвинуваченого не може йтися про переконаність слідчого у винуватості особи, стосовно якої висунуто обвинувачення, – слідчий не виключає появи після допиту обвинуваченого додаткових доказів, результати оцінки яких передбачити неможливо» [133, с. 66].

Однак і наведені судження не усувають суперечливості поглядів на сутність розглянутого питання про критерії достатності доказів для повідомлення особі про підозру, чітко висвітлюючи як такий критерій внутрішнє переконання прокурора, інакше – суб'єктивний показник, тобто його розсуд [125, с. 18–19].

Видається, також цілком очевидним, що до моменту повідомлення особі про підозру ні припущення про її винуватість (імовірність цього), ні внутрішня переконаність у цьому не можуть бути визначені як критерії достатності доказів для прийняття такого рішення, оскільки привносять у нього елементи суб'єктивізму прокурора чи слідчого (бо такий критерій мусить бути не в суб'єкті доказування, а поза ним. В інакшому разі кожен суб'єкт правозастосування буде діяти на власний розсуд, слідує за власною думкою, про що свідчить наведений вище аналіз).

При визначенні достатності доказів для повідомлення особі про підозру, на наш погляд, найконструктивнішою є позиція В. Г. Заблоцького, Н. А. Громова, О. Р. Ратінова та деяких інших процесуалістів, які віддають пріоритет винятково об'єктивному критерію. Їх підхід видається найбільш правильним, що дозволяє зорієнтувати будь-якого прокурора чи слідчого на своєчасність і обґрунтованість висунення підозр та надання особі статусу підозрюваного.

Спробуємо розкрити, в чому автори вбачають об'єктивний критерій визначення достатності доказів до моменту повідомлення особі про підозру, який не повинен бути ні передчасним, ні запізнлим.

Справді, вимога закону мати в наявності достатні докази, які дають підстави для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, є не що інше як орієнтація прокурора чи слідчого на встановлення якісно-кількісної характеристики обставин вчиненого кримінального правопорушення (чи встановлені вони в необхідних межах, що дозволяють вважати їх доведеними), яка уможливорює складення повідомлення про підозру відповідно до ст.ст. 91, 276, 277 КПК України. Прокурор та слідчий на стадії досудового розслідування здійснюють цілеспрямовану пошуково-пізнавальну діяльність. Своєрідним засобом, що забезпечує об'єктивний її зміст, є висунення слідчих версій і їх перевірка. У результаті висунення та відпрацювання кількох версій прокурор чи слідчий зупиняється на одній із них, вносить у неї корективи і вибудовує свою діяльність з урахуванням внесених змін і ретельної перевірки й оцінки отриманих доказів як кожного окремо, так і цілої сукупності, що дозволяє в підсумку сформулювати підозру. «Притягнення як обвинуваченого, – за словами О. М. Ларіна, – виправдано і необхідно, коли після перевірки всіма доступними до цього моменту засобами версія про винуватість знаходить переконливе підтвердження сукупністю доказів, а всі можливі в даних умовах версії про вчинення злочину іншими особами настільки ж переконливо спростовані» [106,

с. 88]. За словами О. Р. Ратінова, «зібрані і неспростовані докази вказують на вчинення злочину даною особою, і вона залучається до активної участі у справі, щоб забезпечити об'єктивне дослідження всіх обставин, відчутти «на розрив» доказовий матеріал, висунути нові версії тощо» [158, с. 51].

Таке положення розвиває В. Г. Заболоцький, наголошуючи: «Безперечно, що процес доказування фактичних обставин справи до розглянутого моменту в даній стадії провадження ще не закінчується, а тільки вступає в завершальний етап, де в результаті перевірки показань обвинуваченого (підозрюваного – *авт.*) і вирішення його клопотань висновки слідчого можуть бути доповнені, уточнені чи визнані ним частково і навіть повністю помилковими. Активна участь підозрюваного в доказуванні створює, таким чином, більш сприятливі умови для забезпечення швидкого, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження. Відмова ж підозрюваного від участі в такій діяльності, так само як і його відсутність у провадженні, не позбавляє слідчого можливості ... забезпечити швидкість, повноту та неупередженість дослідження обставин справи, а тільки вносить певні ускладнення в таке їх дослідження» [69, с. 193–194].

Наприклад, у процесі допиту підозрюваний в міру пред'явлених йому наявних у кримінальному провадженні доказів переконується в тому, що немає сенсу оскаржувати висунуту проти нього підозру або, навпаки, є резон висловити своє ставлення до неї і до наведених доказів. Адже підозрюваний вправі давати показання не тільки з приводу підозр, а й із приводу наявних у провадженні доказів та обставин. До речі, це положення закріплено в ч. 3 ст. 42 КПК України.

Далі зазначимо, що знання обставин кримінального провадження, забезпечене достатньою сукупністю доказів, не повинно залишати місця для сумнівів у правомірності прийнятого рішення. У процесі збирання, перевірки й оцінки доказів прокурор пізнає обставини вчиненого кримінального правопорушення. Однак, щоб наявність обставин не викликала сумнівів, він

має право висувати контрверсії і шукати шляхи до отримання нових доказів уже відомих фактичних обставин. Висновок про достатність доказів можна зробити тільки через оцінку кожного окремо доказу, покладеного в основу підозри, і цілої їх сукупності. Оцінка доказів, їхній аналіз і зіставлення, усунення протиріч у показаннях про обставини кримінального правопорушення мають місце на всій стадії досудового розслідування. Дотримання цього дозволяє прокурору своєчасно дійти висновку про те, що зібраними доказами встановлено всі ті обставини, які дають підстави для повідомлення особі про підозру та які потрібно відобразити в ньому, щоб дати правильну кримінально-правову кваліфікацію дій особи.

Практично це може означати, що прокурор, слідчий повинен зібрати такі докази, аби кожну обставину, яка має значення для провадження, було встановлено не одним доказом, а їх сукупністю, причому будь-який із них відповідав би всім вимогам доказів, покладених в основу підозр, мав об'єктивно вказувати на ті фактичні обставини провадження, що стали обґрунтуванням підозри, не будучи спростованими іншим таким же доказом, і засвідчував би, що немає інших версій, які інакше пояснюють сутність розслідуваного діяння і винне ставлення до нього притягнутої особи, а також не створено передумов для закриття кримінального провадження.

Наведені об'єктивні критерії визначення достатності доказів можуть бути рекомендовані для практичного використання прокурорами та слідчими при вирішенні питання про повідомлення особі про підозру.

Видається за доцільне включення до чинного кримінального процесуального закону доповнення до ст. 276 КПК України, що визначає достатність доказів під час повідомлення особі про підозру як наявність такої їх сукупності, яка приводить прокурора, слідчого до єдино можливого висновку про вчинення кримінального правопорушення певною особою за відсутності при цьому обставин, що виключають злочинність і караність діяння, а також можуть спричинити звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

3.2 Особливості участі прокурора в доказуванні обставин, які обґрунтовують застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [11].

З метою створення належних умов для досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження, забезпечення законного і обґрунтованого вироку суду КПК України передбачає можливість застосування до підозрюваних і обвинувачених цілої низки заходів. Чільне місце серед них посідають запобіжні заходи. За загальним правилом, вони застосовуються щодо підозрюваних під час досудового розслідування і обвинувачених під час судового розгляду. Тому їх обрання здійснюється переважно одночасно або безпосередньо після повідомлення про підозру.

Запобіжні заходи – це частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їхніх особистих прав [114, с. 130].

Підстави та умови застосування запобіжних заходів визначають юридичну сутність і правову природу заходів забезпечення кримінального провадження. Запобіжні заходи можуть бути обрані тільки за наявності підстав, закріплених у нормах кримінального процесуального права.

Використання будь-яких із передбачених запобіжних заходів завжди пов'язано з утиском певних прав громадян, незважаючи на те що вони прагнуть дотримання належної поведінки підозрюваного (обвинуваченого).

Розглядаючи такий процесуальний інститут, як запобіжні заходи, І. С. Макаренко виходить найперше з того, що вони на доволі тривалій період обмежують права і свободи особи (свободу пересування, спілкування, здійснення певних дій), причому ще не визнаної судом винною в скоєнні злочину. Тому вирішальне значення має правомірність обмеження прав особи через застосування зазначених заходів. І тільки правильне застосування того чи іншого запобіжного заходу дозволяє пропорційно обмежувати права і свободу учасників кримінального судочинства. Це багато в чому залежить від законності й обґрунтованості приведення норм права в дію, від того, наскільки досконале законодавство, що регулює процедуру застосування запобіжних заходів [119, с. 155].

Як наголошує П. Гультай, правове врегулювання і практична реалізація прокурорського нагляду за законністю застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні має відповідати певним принципам, зокрема, прокурор як посадова особа органів прокуратури підпорядковується принципам організації та діяльності прокуратури, визначеними у ст. 6 Закону України «Про прокуратуру», а як суб'єкт кримінального провадження має діяти відповідно до основних засад кримінального провадження, закріплених у КПК України [51, с. 466].

Н. Марчук, досліджуючи інститут запобіжних заходів, визначає два важливі аспекти діяльності прокурора щодо їх застосування. По-перше, участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів спрямована на забезпечення дієвості кримінального провадження. По-друге, прокурор повинен наглядати за додержанням прав і законних інтересів особи під час застосування запобіжних заходів. Виокремлення їх відповідає таким сформульованим у науковій юридичній літературі загальним напрямкам діяльності прокурора у кримінальному провадженні, як забезпечення прав і законних інтересів особи (правозахисна діяльність) та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням [126, с. 58].

Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів є комплексною діяльністю, яка передбачає декілька етапів. Залежно від процесу їх застосування у науковій юридичній літературі виокремлюють «обрання запобіжного заходу», що розуміється як прийняття рішення про запобіжний захід, і «застосування запобіжного заходу», що трактується як процесуальна дія, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до його скасування чи зміни [29, с. 107].

Ми розділяємо позицію А. Лапкіна, який вказує, що такий підхід має бути доповнений з урахуванням положень КПК України.

Відповідно, алгоритм участі прокурора у застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні має три етапи:

- 1) ініціювання застосування запобіжного заходу;
- 2) обрання запобіжного заходу;
- 3) виконання запобіжного заходу.

На кожному з цих етапів участь прокурора у забезпеченні законності застосування запобіжних заходів відбувається у своєрідних формах і властивими лише їм засобами та методами прокурорської діяльності [104, с. 59].

Оцінюючи роль прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, ми підтримуємо висновок дослідників про те, що в кожному випадку застосування запобіжного заходу прокурор фактично попередньо вирішує зазначене питання, здійснюючи при цьому досудову перевірку законності й обґрунтованості застосування конкретного запобіжного заходу під час кримінального провадження. Без позитивного волевиявлення прокурора щодо необхідності застосування запобіжного заходу, оформленого у вигляді клопотання встановленої форми, складеного або затвердженого прокурором, слідчий суддя не має права розглянути і вирішити це питання [50, с. 341]. Отже, саме прокурор є ініціатором застосування запобіжного заходу, визначаючи його вид і зміст зобов'язань, які він передбачає [104, с. 59–60].

Згідно з ч. 3 ст. 176 КПК України, слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою вказаної статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою.

Як бачимо з наведеної норми, кримінальний процесуальний закон особливе місце відводить прокурору при вирішенні питання про обрання запобіжних заходів. Стрижневий термін у наведеній статті КПК «якщо слідчий, прокурор не доведе» відводить прокурору особливу роль у процесі доказування у кримінальному провадженні при застосуванні запобіжних заходів.

Процесуальна сутність поняття застосування запобіжного заходу полягає в тому, що ними є дані фактичного характеру. Такими фактичними даними так само, як і при застосуванні будь-якого заходу кримінального процесуального примусу, перш за все є докази [27, с. 10–12].

На наш погляд, спершу необхідно відзначити, що фактичні дані, що вказують на ситуацію, яка обумовлює необхідність застосування певного виду запобіжного заходу, будуть підставами для його застосування.

Д. І. Бедняков наголошує, що всі процесуальні рішення слідчого чи прокурора, якщо у викладі їх підстав прямо не згадується слово «докази», належать до особливої категорії – «підстав, яких закон не пов'язує з наявністю доказів». Звідси автор робить висновок про те, що, оскільки процесуальні рішення цієї категорії «відповідно до закону не вимагають достовірного знання» і приймаються «в умовах невизначеності, отже, фактор ризику (можливість негативного результату) в них присутній» [19, с. 85–86].

Вважаємо, така точка зору не відповідає загальним правилам теорії доказів у кримінальному процесі. Вихідним положенням для визнання

необхідності наявності доказів в основі будь-яких процесуальних рішень є те, що всі відомості у кримінальному провадженні є результатом кримінального процесуального пізнання, тобто доказування. За допомогою такого пізнання встановлюються і обставини, що слугують підставами будь-яких процесуальних рішень, у тому числі застосування запобіжних заходів.

Допустити можливість взагалі обходитися без доказової інформації в процесі прийняття процесуальних рішень – означає свідомо допустити і можливість прояву свавілля щодо особи. Тому і в основі рішень про застосування запобіжних заходів, незважаючи на їх превентивний характер, повинні лежати докази.

Для того щоб стати підставами для застосування запобіжних заходів, докази мають містити відомості, що зумовлюють необхідність їх застосування.

Отже, під час вирішення питання про застосування того чи іншого запобіжного заходу на досудовому розслідуванні прокурор, як процесуальна особа, яка буде доводити ризики перед слідчим суддею, отримавши клопотання від слідчого чи складаючи це клопотання самостійно, спершу зобов'язаний встановити з матеріалів кримінального провадження наявність підстав для застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Вищий спеціалізований суд України (далі – ВССУ) у своєму Інформаційному листі від 04.04.2013 [111] зазначає, що, вирішуючи питання про застосування, продовження, зміну або скасування запобіжного заходу при розгляді відповідних клопотань, слідчий суддя, суд щоразу зобов'язаний перевіряти наявність підстав і мети застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні, встановлювати обґрунтованість таких підстав з огляду на фактичні дані, встановлені конкретні обставини кримінального провадження (п. 1).

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають

достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою вказаної статті.

Отже, виходячи з вищенаведеної норми, доказова діяльність прокурора з приводу наявності (відсутності) підстав для застосування запобіжних заходів полягатиме у встановленні двох фактів у кримінальному провадженні – це наявність обґрунтованої підозри (тобто особі у встановленому порядку повідомлено про підозру при достатності доказів, які вказують на те, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення), а також наявність ризиків у кримінальному провадженні, що можуть ускладнити процес розслідування кримінального правопорушення.

Отож при застосуванні запобіжних заходів є нагода оперувати двома видами доказів: такими, що встановлюють факт настання події, яка відбулася за минулий період часу, і такими, що встановлюють можливість настання майбутньої події. Відтак, до першої групи ми відносимо докази, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення і ступінь суспільної небезпеки особи, до другої – докази, що встановлюють можливість поведінки підозрюваного, обвинуваченого, яка направлена на дії, що передбачені в п.п. 1–5 ч. 1 ст. 177 КПК України.

У зв'язку з цим виникає запитання: що розуміти під наявністю ризиків, які дають достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України? Гадаємо, що в цьому випадку закон має на увазі наявність у прокурора, слідчого такої сукупності показань учасників кримінального провадження, інших результатів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, даних про особу правопорушника, а також характер вчиненого кримінального правопорушення, на підставі яких можливо прийняти рішення про обрання запобіжного заходу.

Хотілося б, крім цього, зазначити, що, на нашу думку, однієї тільки обґрунтованої підозри недостатньо для обрання запобіжного заходу, оскільки

слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України. Тому власне тільки сукупність дій прокурора, які охоплюються повідомленням особі про підозру і доведенням ризиків, що підозрюваний, обвинувачений може вчинити дії, які можуть ускладнити процес розслідування, дають змогу вести мову про законну та обґрунтовану можливість застосування запобіжного заходу.

Як уже раніше вказувалось, поняття «обґрунтована підозра» не визначено у національному законодавстві, та, зважаючи на положення, закріплені у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», слідчим суддям слід враховувати позицію Європейського суду з прав людини, відображену, зокрема, у п. 175 рішення від 21 квітня 2011 р. у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», відповідно до якого термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення [164]. Аналогічну позицію висловив ЄСПЛ у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року (п. 32, Series A, № 182) [165]. Проте вимога, щоб підозра базувалася на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного застосування запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може за жодних обставин триматися під вартою з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть слугувати підставою для обґрунтованої підозри (рішення у справі «Чеботарі проти Молдови», № 35615/06, п. 48, від 13 листопада 2007 р.) [166].

Про обов'язковість наявності обґрунтованої підозри, що підозрюваний вчинив кримінальне правопорушення, при вирішенні питання про обрання

запобіжного заходу також ідеться і в п. 77 рішення ЄСПЛ у справі «Ілайков проти Болгарії», № 33977/96, від 25 жовтня 1996 р. [163].

Звернімось до дослідження питань доведення ризиків під час обрання запобіжних заходів.

Гадаємо, доречно було би визначити поняття ризику при застосуванні запобіжних заходів. Для цього насамперед слід вдатися до вже розроблених у науці понять. Ризик – характеристика ситуації, що має невизначеність результату, при обов'язковій наявності несприятливих наслідків. Ризик у вузькому сенсі – кількісна оцінка небезпек, визначається як частота однієї події при настанні іншої. Ризик – це невизначена подія або умова, яка в разі виникнення має позитивний або негативний вплив на репутацію, призводить до прибутку або втрат у грошовому вираженні. Ризик – це ймовірність можливої небажаної втрати чого-небудь при поганому збігу обставин¹.

Як бачимо, ризик майже завжди пов'язаний із можливістю отримання негативного результату за настання певних обставин. Тож можемо трактувати поняття ризику у кримінальному провадженні як можливість отримання негативного результату у кримінальному провадженні за умови виконання дії або сукупності дій його учасником, які направлені на ускладнення розслідування чи невиконання процесуальних обов'язків, мають бути підтверджені відповідними зібраними доказами уповноваженим органом чи посадовою особою за допомогою проведення у передбаченій процесуальній формі дій.

Згідно з ч. 1 ст. 177 КПК України, такими обставинами, які свідчать про ризик, є ймовірність здійснення однієї або такої сукупності дій підозрюваним:

- 1) переховування від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищення, сховання або спотворення будь-якої із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

¹ <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA>

- 3) незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження кримінального правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується особа.

Наявність ризиків для обрання запобіжного заходу повинно підтверджуватися наявними в матеріалах кримінального провадження доказами, що вказують на високий ступінь імовірності того, що підозрюваний, обвинувачений буде переховуватись від органів досудового розслідування або суду, може продовжувати свою злочинну діяльність, впливати на свідків, інших учасників кримінального судочинства, знищувати докази або іншим шляхом перешкоджати здійсненню кримінального провадження.

З проведеного аналізу Вищим спеціалізованим судом України відмов слідчих суддів у задоволенні клопотання про застосування запобіжних заходів вбачається, що слідчі, прокурори не у всіх випадках дотримуються вимог ст. 184 КПК України. Основною причиною відмови у задоволенні клопотань є недоведення слідчим, прокурором під час розгляду клопотання наявності достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 цього Кодексу. При цьому є випадки, коли в клопотанні слідчі (прокурори) неправильно зазначають прізвище підозрюваного, відсутня правова кваліфікація, не завжди долучаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються докази клопотань [236].

Так, слідчим суддею Приморського районного суду Запорізької області було відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання стосовно підозрюваних ОСОБА 1 та ОСОБА 2, оскільки слідчим не доведено існування хоча б одного з ризиків, передбачених ст. 177 КПК України [236].

Передбачені кримінальним процесуальним законом ризики, як підстави застосування запобіжного заходу, мають «доказово-прогностичний» характер, що дає можливість зробити імовірний висновок про майбутнє в поведінці підозрюваного, обвинуваченого. Так, для застосування запобіжного заходу, відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, прокурору достатньо мати відомості у матеріалах кримінального провадження, які вказують на те, що особа може вчинити дії, що передбачені в ч. 1 ст. 177 КПК України. Однак такі побоювання негативної поведінки підозрюваного повинні впливати з об'єктивних даних, відображених у матеріалах кримінального провадження. Формуванню обґрунтованого припущення про можливе перешкоджання з боку підозрюваного провадженню можуть сприяти, поряд з іншими обставинами, дані про спосіб вчинення злочину, вчинення злочину в складі організованої групи, з корисливих або інших мотивів, антигромадська поведінка підозрюваного, наявність судимостей за тяжкі та особливо тяжкі злочини тощо. Як правило, «достатні підстави вважати» складаються зі сукупності декількох обставин, встановлених у кримінальній справі [214, с. 51–53].

КПК України прямо не вказує, що на підстави застосування запобіжних заходів поширюється процес доказування. Однак такого висновку можна дійти з аналізу загальних положень кримінального процесуального законодавства. Згідно з теорією кримінального процесу, будь-яке рішення судді, слідчого судді, прокурора, слідчого повинно бути законним, обґрунтованим і мотивованим. Окрім того, п.п. 4–6 ч. 1 ст. 184 КПК України чітко передбачають, що клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу повинно містити: посилання на один або кілька ризиків, зазначених у статті 177 КПК України; виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів.

Із зазначених вимог закону випливає, що для прийняття рішення про обрання запобіжного заходу щодо підозрюваного повинна бути зібрана сукупність доказів, наявних у кримінальному провадженні, і які мають відповідати вимогам відносності, допустимості, достовірності та достатності. Обов'язок доказування прокурором та органами досудового розслідування наявності підстав для застосування запобіжного заходу випливає і з принципу презумпції невинуватості [66, с. 41]. Така діяльність є допоміжним видом кримінального процесуального доказування, спрямована на встановлення обставин, що мають кримінальне процесуальне значення. Роль доказів у цьому випадку, як правило, виконують дані, що характеризують окремі сторони і обставини вчиненого кримінального правопорушення, та характеристика особи підозрюваного, які за своєю правовою природою, як правило, є непрямыми доказами [251, с. 81].

Крім підстав застосування запобіжних заходів, кримінальний процесуальний закон також передбачає необхідність встановлення (доказування) обставин, що враховуються при обранні запобіжних заходів.

Ними, відповідно до ст. 178 КПК України, є:

- 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- 6) репутація підозрюваного, обвинуваченого;
- 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;

- 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;
- 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Заслуговує на підтримку позиція І. Г. Голуба про те, що варто виокремити та закріпити ще одну вагому обставину, яку необхідно встановити прокурору, слідчому під час досудового розслідування, що тісно пов'язана з вищезазначеними: вагітність або наявність дітей дошкільного віку в обвинуваченої, підозрюваної та дотримання прав дітей особи, щодо якої застосовується запобіжний захід. Виділення цієї обставини є важливим з огляду на виконання жінкою її сімейних прав та обов'язків матері щодо своєї малолітньої дитини (дитини дошкільного віку), зокрема й ненародженої. Адже зазначені законодавцем міцність соціальних зв'язків підозрюваної, обвинуваченої та наявність родини й утриманців не охоплюють повною мірою всіх питань здійснення соціальної ролі матері та дотримання прав неповнолітньої дитини, її життєзабезпечення, виховання та навчання [40, с. 164].

Ризики, які передбачені в ч. 1. ст. 177 КПК України під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, пропонуємо розділити на дві категорії. До першої відносимо ті ризики, які прямо не впливають на формування доказів у вже розпочатому кримінальному провадженні, а саме: переховування від органів досудового розслідування та/або суду і вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження цього ж правопорушення, в якому підозрюється чи обвинувачується особа (п.п. 1, 5 ч. 1 ст. 177 КПК України). До другої категорії ризиків відносимо такі обставини, за яких підозрюваний чи обвинувачений може істотно впливати

на формування доказів у кримінальному провадженні шляхом знищення, сховання, спотворення речей чи документів, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні (п.п. 2–3 ч. 1 ст. 177 КПК України).

Положення п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України щодо визначення як ризику наявності достатніх даних, що полягають у перешкодженні кримінальному провадженню іншим чином, на нашу думку, сформульовано законодавцем з порушенням логічної побудови структури норми; та й власне її змістове невизначене наповнення уможлиблює в судово-слідчій практиці необґрунтоване розширення меж тлумачення та зловживання. Наприклад, дача завідомо неправдивих показань підозрюваним зачіпає право підозрюваного на захист, але, з іншого боку, може розцінюватись як перешкодження кримінальному провадженню іншим чином. Також дії підозрюваного, які полягають у незаконному впливі на органи, що здійснюють кримінальне провадження, можуть розглядатися як перешкодження іншим чином, хоча за своєю суттю утворюють склад окремого кримінального правопорушення.

Переховування від органів досудового розслідування та/або суду (п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України) є одним із ризиків, які повинен встановити та довести, тобто провести процес доказування перед слідчим суддею, у кримінальному провадженні прокурор.

Підставою для припущення, що підозрюваний переховується або може переховуватись від слідства і суду, можуть слугувати дані про відсутність постійного місця проживання, документів, його неявки за викликами, інформації про його звільнення, придбання квитків для виїзду в іншу місцевість, країну, продаж майна.

Як зазначає В. О. Рибалко, позиція Європейського суду з прав людини щодо ймовірності втечі підозрюваного, обвинуваченого та його переховування від правоохоронних органів зводиться до таких ключових моментів:

1) така ймовірність не може оцінюватися лише на основі покарання, що загрожує даній особі, при цьому слід враховувати й інші релевантні обставини, які ж або можуть підтвердити ймовірність втечі або ж зробити її незначною. Водночас треба враховувати характер обвинуваченого, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, та його міжнародні контакти;

2) при оцінці ризику переховування від правосуддя може братися до уваги, поряд з іншими обставинами, той факт, що особа вже ухилялася від правоохоронних органів;

3) лише поведінка співучасника не може бути вирішальним чинником для оцінки ризику переховування від правосуддя іншого співучасника; така оцінка має базуватися на особистих обставинах особи, щодо якої застосовується запобіжний захід;

4) національним судам слід враховувати те, чи була можливість у обвинуваченого з огляду на здійснення щодо нього процесуальних дій, зі змісту яких він міг зрозуміти, що стосовно нього було розпочато кримінальне переслідування, втекти раніше. Якщо така можливість була, а обвинувачений нею не скористався, то ризик втечі на момент розгляду питання про тримання під вартою чи застосування іншого запобіжного заходу істотно зменшується;

5) на оцінку можливого ризику переховування від правоохоронних органів може впливати й інформація про те, що особа терміново збуває житло, в якому вона тривалий час проживала, закриває рахунки в банку, придбаває валюту, звільняється з роботи. Однак така інформація повинна бути не голослівною, а підтвердженою;

б) вказівка у рішенні про продовження строку запобіжного заходу на ті ж самі підстави, що й у рішенні про його застосування, є неприйнятною. Слід наводити додаткові мотиви під час обґрунтування потреби збереження такого запобіжного заходу [161, с. 156–157].

Спроба забезпечення ризику унеможливлення переховування від органів розслідування чи суду підозрюваним спрямована, перш за все, на

забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, зокрема притягнення до кримінальної відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення.

Відповідно, коли слідчому, прокурору стає невідомим місцезнаходження підозрюваного (чи може виникнути такий ризик) – це утруднює реалізацію кримінальної відповідальності. Власне, роль забезпечення дієвості кримінального провадження шляхом застосування запобіжних заходів у цій ситуації полягає в тому, аби не допустити такої поведінки підозрюваного. Якщо йому вдалося сховатися, то після встановлення його місцезнаходження унеможливити таку поведінку в майбутньому.

Стосовно ж ризику вчинення іншого кримінального правопорушення або ж продовження того, в якому особа уже підозрюється, обвинувачується (п. 5 ч. 1 ст. 177 КПК України), – він полягає в тому, що під час прийняття рішення про застосування запобіжного заходу (чи відмови у його скасуванні), зважаючи на небезпеку вчинення нових злочинів, лише посилення на минуле особи, зокрема й наявність у неї попередніх судимостей, є явно недостатнім. Хоча наявність у підозрюваного, обвинуваченого судимостей є однією з обставин, яка, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 178 КПК України, підлягає обов'язковому взятті до уваги під час обрання запобіжних заходів.

Підставами, що свідчать про можливість підозрюваного продовжувати злочинну діяльність, можуть бути дані, що підтверджують наявність злочинних зв'язків, спроби придбання або придбання зброї чи інших засобів для вчинення кримінальних правопорушень

На нашу думку, предметом дослідження для прокурора при вивченні наявності/відсутності вказаного ризику повинна бути така низка питань:

- яке саме інше кримінальне правопорушення особа може вчинити?
- як суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, в якому особу підозрюють чи обвинувачують, співвідноситься з можливістю продовжити таке правопорушення чи вчинити нове?
- чи має особа змогу вчинити такі дії?

Європейський суд з прав людини у своїй практиці звертає увагу на необхідність національних органів наводити конкретні факти, які направлені на підкріплення їхніх висновків про наявність небезпеки вчинення особою нових правопорушень. Неврахування цієї вимоги призвело до того, що суд не розділив позиції національних органів про те, що в ситуації, коли всі обвинувачення проти заявника стосувалися його дій як мера Томська, а його від цієї посади відсторонили, була реальною загроза, що він вчинить нові правопорушення [162].

Як показує судово-слідча практика, прокурори виходять з того, що про продовження злочинної діяльності може свідчити, зокрема:

- 1) неодноразовість вчинення кримінальних правопорушень;
- 2) наявність у підозрюваного, обвинуваченого знарядь кримінального правопорушення;
- 3) хвороблива пристрасть до наркотичних засобів;
- 4) спілкування з особами, схильними до вчинення кримінальних правопорушень.

П. І. Люблінський виділяє обставини, якими зумовлюється ймовірність «повторення аналогічних злочинів», і зараховує до таких «багаторазовий рецидив, неодноразовість вчинення певною особою злочинів, приналежність особи до певної організації злочинного характеру, особливо небезпечні особистісні риси, відсутність постійного місця проживання, погрози вчинення нових злочинів після затримання тощо» [118, с. 55].

Щодо вчинення протиправних дій, які можуть бути оцінені як один із ризиків під час обрання запобіжного заходу, то вони повинні містити відомості, що свідчать про наявність реальної можливості вчинення підозрюваним, обвинуваченим саме кримінального правопорушення, а не будь-якого правопорушення чи якогось аморального вчинку, що є відхиленням від норми.

Ризики, які зазначені в п.п. 2–3 ч. 1 ст. 177 КПК України, можна розглядати як дії підозрюваного, обвинуваченого, що направлені на перешкоджання встановлення обставин у кримінальному провадженні. Під

перешкоджанням встановленню обставин кримінального провадження слід розуміти умисне створення перешкод встановленню події кримінального правопорушення, винуватості підозрюваного та іншого шляхом вчинення протиправних дій.

Ризик вчинення дій, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 177 КПК України, (знищення, сховання або спотворення будь-яких речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення) як правило, не спричиняють настання кримінальної відповідальності.

Своєю чергою, незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні (за п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України) утворює окремий склад кримінального правопорушення (наприклад, застосування фізичного насилля до свідка чи потерпілого).

Проблемою, на нашу думку, доведення ризиків як підстав застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є їх застосування в контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [89], зокрема ст. 5 (с). Відповідно до цієї норми, мотивами тримання особи під вартою під час досудового розслідування є: 1) не допустити підозрюваним можливості ухилитись від органів досудового розслідування або суду, 2) якщо обґрунтовано вважається необхідним, запобігти вчиненню підозрюваним правопорушення. Слід зазначити, що тримання під вартою є найсуворішим та винятковим запобіжним заходом порівняно з іншими. Таким чином, знищення, приховування, спотворення будь-яких речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального провадження, незаконний вплив на потерпілих, свідків, іншого підозрюваного, обвинуваченого, спеціаліста, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином (за п.п. 2–4 ст. 177 КПК України) Конвенція не розглядає як підстави для застосування запобіжних заходів, тим більше тримання під вартою.

За логікою законодавця (п.п. 2–3 ст. 177 КПК України), можна припустити, що запобіжні заходи можуть бути застосовані з метою забезпечення збирання доказів. Гадаємо, використання запобіжних заходів з метою забезпечення отримання доказів суперечить чинним положенням кримінального процесуального законодавства в частині засобів збирання доказів. Власне ж засобами збирання доказів у кримінальному провадженні є слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, зате аж ніяк не запобіжні заходи.

Не випадково ще римляни проголосили *res iudicata pro veritatr habetur* (рішення суду є істиною), роблячи акцент на істинність (правильність) результату, а не способу отримання рішення – через суд [242, с. 226].

Дії підозрюваного, що направлені на перешкоджання розслідуванню і встановленню обставин кримінального провадження, можуть мати злочинний характер, про що згадувалось нами вище. В такому разі застосування запобіжного заходу охоплюється встановленим у кримінальному процесуальному законодавстві ризиком – запобігти вчиненню іншого кримінального правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення.

Не охоплюються цим ризиком дії підозрюваного, що направлені на вплив на потерпілого шляхом обіцянки винагороди за відмову від дачі показань потерпілим. Крім цього, такі дії не віднесені до кримінально-караних.

Невключення до мети застосування запобіжних заходів учинення дій підозрюваним, що направлені на знищення, сховання або спотворення будь-яких речей чи документів, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, є істотною прогалиною Конвенції.

Аналіз підстав застосування запобіжних заходів кримінального провадження, які закріплені у чинному КПК України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дає нам змогу сформулювати пропозицію про виключення п.п. 3–4 із ч. 1 ст. 177 КПК України.

Висновки до розділу 3

Отже, повідомлення особі про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який полягає у вчиненні процесуальних дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за погодженням з прокурором слідчим), що реалізуються у відповідному правозастосовчому акті, що тягне за собою притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою відповідного процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені та оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності призводять до єдиного висновку, що на цей момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок). Водночас важливо, щоб повідомлення особі про підозру базувалося не на простій сумі доказів, а на їх системі. В разі, коли окремі докази винуватості не узгоджуються з іншими, це означає, що приймати рішення про повідомлення особі про підозру немає підстав.

Розглядаючи повідомлення про підозру як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження й надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права, вважаємо, що повідомлення про підозру є можливим тільки тоді, коли у кримінальному провадженні зібрано таку сукупність доказів (достатню), яка дає можливість прокурору чи слідчому зробити припущення або попередній висновок про причетність певної особи до конкретного кримінального правопорушення.

Крім цього, пропонуємо виокремити три випадки, коли до моменту повідомлення про підозру потрібно довести обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання: а) коли обставини відповідають кваліфікуючим ознакам інкримінованого злочину (вчинення злочину повторно, вчинення злочину організованою групою тощо); б) якщо ці обставини мають значення для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності (попередження винним шкідливих наслідків вчиненого діяння, злочин не несе істотної суспільної небезпеки, щиросердне каяття тощо); в) якщо обставини в зазначених статтях Кримінального кодексу характеризують суб'єкта злочину.

Таким чином, для прийняття обґрунтованого рішення про повідомлення особі про підозру не вимагається максимальної повноти і всебічності встановлення всіх обставин кримінального правопорушення. Необхідна, за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, достатність доказів повинна розумітися як така їх кількість, яка приводить прокурора (слідчого) до однозначного висновку про вчинення кримінального правопорушення певною особою за відсутності обставин, що виключають кримінальну відповідальність, а також можуть спричинити звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Отже, видається за доцільне включення до чинного кримінального процесуального закону доповнення до ст. 276 КПК України, що визначає достатність доказів при повідомленні особі про підозру як наявність такої їх сукупності, яка приводить прокурора, слідчого до єдино можливого висновку про вчинення кримінального правопорушення певною особою за відсутності при цьому обставин, що виключають злочинність і караність діяння, а також можуть спричинити звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Положення п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України щодо визначення як ризику наявності достатніх даних, що полягають у перешкоджанні кримінальному провадженню іншим чином, на нашу думку, сформульовано законодавцем із порушенням логічної побудови структури норми. Відтак його змістовне

невизначене наповнення уможлиблює в судово-слідчій практиці необґрунтоване розширення меж тлумачення та зловживання. З огляду на логіку законодавця (п.п. 2–3 ст. 177 КПК України), вірогідне припущення, що запобіжні заходи можуть бути застосовані з метою забезпечення збирання доказів. Вважаємо, використання запобіжних заходів з метою забезпечення отримання доказів суперечить чинним положенням кримінального процесуального законодавства в частині засобів збирання доказів. Власне засобами збирання доказів у кримінальному провадженні є слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, але аж ніяк не запобіжні заходи.

Аналіз підстав застосування запобіжних заходів кримінального провадження, які закріплені у чинному КПК України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дає нам змогу сформулювати пропозицію про виключення п.п. 3–4 із ч. 1 ст. 177 КПК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішене наукове завдання, суть якого полягає у розробці теоретичних положень щодо участі прокурора у процесі доказування під час здійснення досудового розслідування. На основі цього сформульовані такі висновки.

1. З огляду на функціональне призначення прокурора у кримінальному провадженні, виокремлено такі функції прокурора: кримінального переслідування, за якою на прокурора покладається обов'язок забезпечення своєю самостійною діяльністю або шляхом процесуального керівництва діяльністю слідчого розпочинати досудове розслідування, здійснювати окремі процесуальні та інші дії з метою швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних, щоби створити умови для успішного судового розгляду; формулювання обвинувачення та його підтримання в суді, що полягає у визначенні в обвинувальному акті сукупності відомостей, які обґрунтовують провину конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого встановлена КК України; нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, шляхом надання письмових вказівок, спрямованих на координацію діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності, а також під час виконання судових рішень у кримінальних справах чи застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян.

2. Під формами участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування розуміються особливі способи здійснення ним пошуково-пізнавальної діяльності, що полягають у здійсненні безпосередньо прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій або даванні вказівок чи доручень слідчому, керівнику органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, спрямованих на збирання, перевірку доказів з

метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Їх можна поділити на два види: 1) безпосередні форми участі прокурора у збиранні та перевірці доказів і 2) опосередковані форми, що охоплюють дачу вказівок, доручень у кримінальному провадженні.

3. У зв'язку з тим, що обґрунтовано некоректність використання у ч. 2 ст. 36 КПК України терміна «нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування», яким не може бути повноваження прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді, передбачене п. 15 ч. 2. ст. 36 КПК України, пропонується натомість ч. 3. ст. 36 КПК України викласти у такій редакції: «Участь прокурора в суді є обов'язковою шляхом підтримання державного обвинувачення в суді, його зміни або висунення додаткового обвинувачення у порядку та крім випадків, передбачених цим Кодексом».

4. Обґрунтовано доцільність вживання терміна «підстави повідомлення про підозру замість випадки повідомлення про підозру» та розуміння їх як такого правового явища, на чому базується прийняте рішення, оскільки, за чинним КПК України, не вбачається, що затримання особи чи застосування запобіжного заходу є тими обставинами, на яких базуватиметься прийняття рішення про повідомлення про підозру. Власне єдиною можливою підставою для повідомлення про підозру має бути достатня сукупність доказів, що дасть можливість прокурору чи слідчому поза розумним сумнівом робити обґрунтований висновок про винуватість особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення.

5. Розвинуто теоретичне визначення таких понять:

– кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність прокурора, слідчого зі встановлення події кримінального правопорушення, особи, яка його вчинила, інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, та зі забезпечення притягнення її до відповідальності у встановленому законом порядку;

– повідомлення особі про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який полягає у вчиненні процесуальних дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за погодженням з прокурором слідчим), що реалізуються у відповідному правозастосовчому акті, що тягне за собою притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою відповідного процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства;

– ризик у кримінальному провадженні визначається як можливість отримання негативного результату у кримінальному провадженні за умови виконання дії або сукупності дій його учасником, які спрямовані на ускладнення розслідування чи невиконання процесуальних обов'язків, що мають бути підтверджені відповідними зібраними доказами уповноваженим органом чи посадовою особою за допомогою проведення у передбаченій процесуальній формі дій.

6. Прокурором під час вирішення питання про погодження клопотання про тримання під вартою потрібно особисто проводити допит підозрюваного, зокрема в таких випадках: перевірки заяви про необ'єктивність слідчого і використання ним незаконних методів проведення допиту; відмови підозрюваного від дачі показань слідчому; заяви відводу слідчого; клопотання підозрюваного про проведення допиту прокурором, якщо він сумнівається в результатах допиту, виконаного слідчим, або не впевнений, що слідчий здатний сам кваліфіковано провести складний допит;

7. У рамках аналізу слідчої та прокурорської практики з метою оперативного реагування прокурором на можливі помилки, допущені слідчим, запропоновано закріпити у законодавстві обов'язок слідчого направляти копії постанов про призначення експертизи.

8. На підставі узагальнення теоретичних положень та аналізу судово-слідчої практики пропонується окремі положення КПК України викласти в інших редакціях, зокрема:

– включити до ст. 276 КПК України, що визначає достатність доказів при повідомленні особі про підозру як наявність такої їх сукупності, яка приводить прокурора, слідчого до єдино можливого висновку про вчинення кримінального правопорушення певною особою за відсутності при цьому обставин, що виключають злочинність діяння.

– частину 1 ст. 3 КПК України доповнити п. 9-1 такого змісту: «Кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність прокурора, слідчого зі встановлення події кримінального правопорушення, особи, котра його вчинила, інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, та зі забезпечення притягнення її до відповідальності у встановленому законом порядку»;

– положення п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України, на думку автора, сформульовано законодавцем з порушенням логічної побудови структури норми, відтак її змістовне невизначене наповнення уможливорює в судово-слідчій практиці необґрунтоване розширення меж тлумачення та зловживання, а отже, ця норма пропонується до виключення з КПК України;

– аналіз підстав застосування запобіжних заходів кримінального провадження, які закріплені у чинному КПК України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, створює нам підґрунтя, аби сформулювати пропозицію щодо виключення пп. 3–4 із ч. 1 ст. 177 КПК України як таких, що охоплюються за своїм змістом пп. 1 та 5 ч. 1 ст. 177 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акинча Н. А. Подозреваемый и обвиняемый на предварительном следствии / Н. А. Акинча. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 142 с.
2. Актуальні питання кримінального процесу України : навч. посіб. / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Міфрошніченко, Г. В. Власова та ін. ; за заг. ред. Є. М. Блажівського, – К., 2013. – 304 с.
3. Александров А. О значении концепции объективной истины / А. Александров // Российская юстиция. – 1999. – №1. – С. 22–25.
4. Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1980. – 251 с.
5. Аленін Ю. П. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення / Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 161–169.
6. Алиев Т. Т. Процессуальное положение обвиняемого и его защитника при расследовании преступлений / Т. Т. Алиев, Н. П. Царева, Н. А. Громов, Н. В. Луговец // Следователь. – 2003. – № 1. – С. 23–36.
7. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса / С. А. Альперт. – Х. : НЮАУ, 1997. – 60 с.
8. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти : конспект лекції / С. А. Альперт. – Х., 1995. – 28 с.
9. Альперт С. А. Участники советского уголовного процесса / С. А. Альперт. – Х. : Харьковский юридический институт, 1985. – 32 с.
10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C)

11. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D)

12. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0)

13. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2015 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282)

14. Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заблоцкий. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1986. – 152 с.

15. Арсеньев В. Д. К вопросу о презумпции невиновности в свете новой Конституции СССР / В. Д. Арсеньев // Вопросы повышения эффективности борьбы с преступностью. – Томск : Издательство Томского университета, 1979. – С. 55–61.

16. Асташенков В. Т. Этико-правовые основы привлечения лица в качестве обвиняемого / В. Т. Асташенков // Проблемы охраны прав и интересов обвиняемого : сборник научных статей. – Кемерово, 1983. – С. 81–86.

17. Бакаев Д. М. Надзор прокурора района за расследованием уголовных дел / Д. М. Бакаев. – М. : Юрид. литература, 1979. – 112 с.

18. Баксалова А. М. Уголовно-процессуальная функция обвинения, осуществляемая прокурором, и ее реализация на судебном следствии : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. М. Баксалова. – Томск, 2002. – 209 с.

19. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Д. И. Бедняков. – М. : Юрид. лит., 1991. – 208 с.

20. Безлепкин Б. Т. Привлечение в качестве обвиняемого и предъявление обвинения / Б. Т. Безлепкин // Уголовный процесс России : учебное пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Кнорус, 2006. – 480 с.
21. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 2005. – С. 76–77.
22. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве : монография / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 2005. – 528 с.
23. Блажівський Є. М. Координаційна діяльність органів прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції / Є. М. Блажівський // Вісник Національної академії прокуратури. – 2013. – № 2. – С. 5–9.
24. Бондаренко О. О. Функції слідчого в кримінальному судочинстві / О. О. Бондаренко // Вісн. Запоріз. юрид. ін-ту МВС України. – 1999. – № 3. – С. 141–147.
25. Борзих Д. В. Діяльність прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Борзих. – Луганськ, 2011. – 219 с.
26. Боруш А. О. Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення / А. О. Боруш // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2014. – Вип. 6-1. – Т. 4. – С. 29–33.
27. Булатов Б. Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве : монография / Б. Б. Булатов. – Омск : Изд-во Омск. акад. МВД России, 2003. – 320 с.
28. Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии / В. Н. Бутов. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1988. – 200 с.
29. Вапнярчук В. В. Запобіжні заходи, не пов'язані із взяттям під варту, в новому КПК України та проблеми їх процесуальної регламентації / В. В. Вапнярчук // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 лютого 2006 р.) / редкол. В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К. : ПП «Серга», 2006. – С. 105–110.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
31. Викторский С. И. Русский уголовный процесс / С. И. Викторский. – М. : Городец, 1997. – 448 с.
32. Вицин С. Е. Концепция уголовно-процессуального законодательства Российской Федерации / С. Е. Вицин, Л. М. Карнозова, Э. Ф. Куцова, А. М. Ларин, И. Б. Михайловская, Т. Г. Морщакова, С. А. Пашин, И. Л. Петрухин, Ю. И. Стецовский // Государство и право. – 1992. – № 8. – С. 46–55.
33. Вишневецкий К. В. Исследование доказательств на предварительном следствии и в судебном разбирательстве : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / К. В. Вишневецкий. – Волгоград, 2001. – 27 с.
34. Власов В. И. Проблемы качества расследования преступлений и пути их решения : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / В. И. Власов. – М., 1991. – 37 с.
35. Волошина В. К. Щодо питань реалізації принципу змагальності у доказуванні на стадії досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. К. Волошина // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 166–171.
36. Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею / І. Гловюк // Право України. – 2014. – № 10. – С. 97–105.
37. Гловюк І. В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачення» (нормативний аспект) / І. В. Гловюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 17–22.
38. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І. В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.
39. Гмирко В. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дифініція? / В. Гмирко // Право України. – 2014. – № 10. – С. 26–35.

40. Голуб І. Г. Проблемні питання застосування запобіжних заходів щодо жінок у кримінальному процесі України / І. Г. Голуб // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 10-2. – Т. 2. – С. 163–165.

41. Горский Г. Ф. Судебная этика. Некоторые проблем нравственных начал советского уголовного процесса / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1973. – 271 с.

42. Грибов И. В. Доказывание как способ разграничения противоречий уголовного судопроизводства : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / И. В. Грибов. – Нижний Новгород, 2006. – 20 с.

43. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення / В. Гринюк // Право України. – 2013. – № 11. – С. 120–126.

44. Гринюк В. О. Окремі питання вдосконалення процесуального порядку повідомлення про підозру / В. О. Гринюк // Сучасні проблеми криміналістики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова (м. Одеса, 27–28 вересня 2013 р.) / упоряд. В. В. Тіщенко, О. П. Вашук. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 93–96.

45. Гринюк В. О. Функції прокурора на досудовому розслідуванні / В. О. Гринюк // Малиновські читання: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 15–16 листопада 2013 р.) – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 326–327.

46. Грицаєнко Л. Правова природа діяльності прокурора на досудовому слідстві: процесуальне керівництво чи прокурорський нагляд / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 68–76.

47. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін. ; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – 312 с.

48. Гудима Д. А. І знову Конституцію «нагнули» / Д. А. Гудима [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/02/9/6954351/>

49. Гузела М. В. Відшкодування заподіяної злочином шкоди за ініціативою суду в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. В. Гузела ; Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 1999. – 18 с.

50. Гультай П. М. Роль прокурора в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні / П. М. Гультай // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 338–342.

51. Гультай П. Реалізація основних засад кримінального провадження при здійсненні прокурорського нагляду за законністю застосування запобіжних заходів у досудовому розслідуванні / П. Гультай // Право України. – 2013. – № 3–4. – С. 466–473.

52. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. М. Гумін // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 226–231 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_1_32.

53. Давыдов Н. В. Уголовный процесс : лекции приват-доцента Московского университета / Н. В. Давыдов. – М. : Типо-литография В. Рихтер, 1907.

54. Давыдов П. М. Обвинение в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов. – Свердловск, 1974. – 135 с.

55. Давыдов П. М. Обвинение и защита / П. М. Давыдов // Актуальные проблемы советского уголовного процесса : межвузовский сборник научных трудов. – Свердловск, 1987. – С. 21–26.

56. Давыдов П. М. Основания привлечения лица в качестве обвиняемого / П. М. Давыдов // Сборник ученых трудов Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск, 1977. – Вып. 17. – С. 202–209.

57. Даев В. Г. Основы теории прокурорского надзора / В. Г. Даев, М. Н. Маршунов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 136 с.

58. Даев В. Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном судопроизводстве / В. Г. Даев // Правоведение. – 1974. – № 1. – С. 64–73.
59. Деятельность следователя на первоначальном этапе расследования убийств : методическое пособие. – М., 1987. – 91 с.
60. Джакели Т. А. Прокурорскому надзору за расследованием убийств : методическое обеспечение / Т. А. Джакели // Предварительное следствие и прокурорский надзор : сборник научных трудов. – М., 1990. – С. 83–88.
61. Долгова А. И. Прокурорский надзор в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.10 / А. И. Долгова. – М. : ВНИИПП, 1969. – 20 с.
62. Долгова А. И. Формы прокурорского надзора / А. И. Долгова // Вопросы прокурорского надзора : сб. научных трудов. – М., 1972. – С. 51–54.
63. Дроздов Г. Прокурор на предварительном расследовании / Г. Дроздов // Социалистическая законность. – 1991. – № 12. – С. 30–33.
64. Духовский М. В. Русский уголовный процесс : сокращенный курс лекций / М. В. Духовский. – М., 1897. – 278 с.
65. Єна І. В. Співвідношення функцій кримінального переслідування й нагляду за додержанням законів органами дізнання та досудового слідства в діяльності прокурора / І. В. Єна // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 198–203.
66. Жога Е. Ю. Арест как мера пресечения в уголовном процессе и судебная проверка его законности и обоснованности : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / Е. Ю. Жога. – Саратов, 2001. – 21 с.
67. Жогин Н. В. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел / Н. В. Жогин. – М., 1968. – 264 с.
68. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 367 с.
69. Заболоцкий В. Г. Определение достаточности доказательств для привлечения лица в качестве обвиняемого / В. Г. Заболоцкий // Актуальные вопросы государства и права на современном этапе / отв. ред. В. Ф. Волович. – Томск, 1983. – С. 193–194.

70. Зеленецкий В. С. Функциональная структура прокурорской деятельности / В. С. Зеленецкий. – Х. : Юрид. ин-т, 1978. – 78 с.
71. Зинатуллин З. З. Общие проблемы обвинения и защиты по уголовным делам : учебное пособие / З. З. Зинатуллин. – Ижевск : Удмурск. гос. ун-т, 1989. – 77 с.
72. Ищенко Е. П. Первоначальный этап расследования как основа успешной доказательственной деятельности по уголовным делам / Е. П. Ищенко // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам : межвуз. сб. – Красноярск : Изд-во КГУ, 1985. – С. 118–127.
73. Івасюк І. Г. Інститут «Повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України / І. Г. Івасюк // Митна справа. – 2013. – № 4 (88). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 74–79.
74. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Іващенко. – Одеса, 2013. – 20 с.
75. Каз Ц. М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе / Ц. М. Каз. – Саратов, 1968. – 68 с.
76. Кан М. П. Процессуальные функции прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства : дисс. ... канд. юрид. наук. / М.П. Кан. – Ташкент, 1988. – 175 с.
77. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження / О. В. Капліна // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.) / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 223–229.
78. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О. В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 238–242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_1_43.pdf

79. Карасев И. Е. Соотношение пределов доказывания на предварительном следствии и в суде / И. Е. Карасев // Правовые вопросы борьбы с преступностью : сборник статей. – Томск : Изд-во Томск. ун-та. 1984. – С. 121–127.

80. Карнеева Л. М. Внутреннее убеждение и характер выводов следователя / Л. М. Карнеева // Советское государство и право. – 1969. – № 6. – С. 80–88.

81. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность / Л. М. Карнеева. – М., 1971. – 136 с.

82. Карпов Н. С. Наслідки незаконного повідомлення про підозру у кримінальному провадженні / Н. С. Карпов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2014. – Вип. 5. – Т. 3. – С. 132–136.

83. Квачевский А. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по Судебным Уставам 1864 г. / А. Квачевский. – Санкт-Петербург, 1866. – Ч. 1. – 371 с.

84. Кергандберг Э. М. О некоторых вопросах соотношения познания и уголовно-процессуального доказывания / Э. М. Кергандберг // Вопросы применения уголовно-процессуального законодательства : труды по правоведению. – Тарту : Изд. Тарт. ун-та, 1982. – Вып. 598. – С. 23–38.

85. Китаев Н. Н. Судебно-психологическая экспертиза по делам о взяточничестве / Н. Н. Китаев // Проблемы прокурорской и следственной деятельности в сфере борьбы с преступностью в современных условиях : тезисы выступлений Международной научно-практической конференции (5–6 июля 1996 г.). – СПб., 1996. – С. 159–160.

86. Клименко Н. И. Следственные ошибки: понятие, причины и профилактика / Н. И. Клименко // Проблемы прокурорской и следственной деятельности в сфере борьбы с преступностью в современных условиях : материалы Международной научно-практической конференции (5–6 июля 1996 г.). – СПб., 1996. – С. 73–74.

87. Клочков В. В. К разработке концепции прокурорского надзора в уголовном процессе / В. В. Клочков // Соц. законность. – 1989. – № 11. – С. 29–31.

88. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства / Г. Н. Колбая. – М. : Юрид. лит., 1975. – 152 с.
89. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
90. Кони А. Ф. Собрание сочинений : в т. / А. Ф. Кони. – М. : Юрид. лит., 1967. – Т. 4. – 543 с.
91. Конституція України від 28 червня 1996 р, зі змінами та доповненнями станом на 21 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
92. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>
93. Корневский Ю. В. Судебная практика и совершенствование предварительного расследования / Ю. В. Корневский. – М. : Юрид. лит., 1974. – 112 с.
94. Корепанова Т. Г. Проблемы судебно-психологической экспертизы эмоциональных состояний / Т. Г. Корепанова // Проблемы прокурорской и следственной деятельности в сфере борьбы с преступностью в современных условиях : тезисы выступлений Международной научно-практической конференции (5–6 июля 1996 г.). – СПб., 1996. – С. 167–168.
95. Кримінальний процес України : підручник / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, О. І. Галаган та ін. ; за ред. В. В. Коваленка та ін. – К. : ЦУЛ, 2013. – 544 с.
96. Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. – 3-тє вид. доповн. і переробл. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло ; НАВС. – К. : Скіф, 2013. – 250 с.

97. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шилю. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

99. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

100. Крюков В. Ф. Прокурорский надзор : учебник / В. Ф. Крюков. – М., 2006. – 784 с.

101. Кудин Ф. М. Понятие и соотношение требований, предъявляемых к актам обвинения на предварительном расследовании / Ф. М. Кудин, Е. И. Зубенко // Использование достижений иных наук в криминалистике : материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (18–19 апреля 2008 г.). – Краснодар, 2008. – С. 190–192.

102. Курочка М. Дотримання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність / М. Курочка // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7. – С. 52–56.

103. Курочка М. Й. Зміст функції кримінального переслідування у новому КПК / М. Й. Курочка, Л. В. Карабут // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2012. – Вип. 4. – С. 85–93.

104. Лапкін А. Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / А. Лапкін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1(3 4). – С. 58–63.

105. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук / А. М. Ларин. – М., 1961. – 345 с.

106. Ларин А. М. От следственной версии к истине / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.

107. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 160 с.

108. Ларин А. М. Уголовный процесс России : лекции-очерки / А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий ; под ред. В. М. Савицкого. – М. : БЕК, 1997. – 314 с.

109. Леви А. А. Недостатки осмотра места происшествия как одна из причин следственных ошибок / А. А. Леви, В. В. Воскресенский // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве : сборник научных трудов. – М., 1988. – С. 44–48.

110. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 319 с.

111. Лист ВССУ від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

112. Лісова Н. Підтримання державного обвинувачення у суді в умовах впровадження нового Закону України «Про прокуратуру» / Н. Лісова // Право України. – 2015. – № 6. – С. 96–102.

113. Лобанов А. П. Функции уголовного преследования и защиты в российском судопроизводстве : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук. / А. П. Лобанов. – М., 1996. – 48 с.

114. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – 456 с.

115. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.

116. Лукашкина Т. В. Доказывание как этап правоприменительного процесса / Т. В. Лукашкина // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

(м. Одеса, 27 листопада 2013 р.) / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 30–36.

117. Луцик В. В. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як функція прокуратури у кримінальному процесі Німеччини / В. В. Луцик // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : par.in.ua/3-1_2013/9/Lutsyk%20V.V..pdf.

118. Люблинский П. И. Меры пресечения. Комментарий к ст. 146–164 Уголовно-процессуального кодекса / П. И. Люблинский. – М. : Право и жизнь, 1923. – 58 с.

119. Макаренко І. С. Діяльність слідчого судді під час обрання запобіжних заходів / І. С. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 5. – С. 155–160.

120. Макогон И. Н. Особенности ошибок, допускаемых следователями при использовании косвенных доказательств / И. Н. Макогон // Актуальные проблемы современного уголовного процесса России : Межвуз. сб. научных статей / под ред. проф. Б. А. Лазаревой. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2007. – Вып. 2. – С. 274–283.

121. Маляренко В. Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: Деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.

122. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. Т. Маляренко. – Х., 2004. – 449 с.

123. Манаев Ю. В. Обоснованность процессуальных решений следователя / Ю. В. Манаев // Советское государство и право. – 1978. – № 5. – С. 84–88.

124. Марков В. А. Недостатки на первоначальном этапе расследования по делам о некоторых тяжких преступлениях / В. А. Марков, В. Н. Якимов // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в

уголовном судопроизводстве : сборник научных трудов. – М., 1988. – С. 48–52.

125. Марфицин П. Г. Усмотрение следователя (уголовно-процессуальный аспект) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / П. Г. Марфицин. – М., 2003. – 58 с.

126. Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н. Марчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 57–62.

127. Международные акты о правах человека : сб. документов. – М. : НОРМА, 2000.

128. Мирошниченко И. Я. Прокурор в стадии предварительного расследования уголовных дел / И. Я. Мирошниченко // Вестник Московского университета. – 1973. – № 2. – С. 36–47.

129. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан / А. Р. Михайленко. – К., 1999. – С. 186–194.

130. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підручник / О. Р. Михайленко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 296 с.

131. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве : монография / М. М. Михеенко. – К., 1984. – 122 с.

132. Михеенко М. М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции / М. М. Михеенко, В. П. Шибико. – К. : УМК ВО, 1980. – 187 с.

133. Мотовиловкер Я. О. Предмет советского уголовного процесса : учебное пособие. – Вып. 2 / Я. О. Мотовиловкер. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1974. – 96 с.

134. Нагляд прокурора за додержанням законів у формі процесуального керівництва при проведенні досудового розслідування / Л. Малюга // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 92. – С. 118–120.

135. Нажимов В. П. Об уголовно-процессуальных функциях / В. П. Нажимов // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 73–82.

136. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

137. Неженець Е. В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Е. В. Нежинець. – Дніпропетровськ, 2003. – 23 с.

138. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве / В. Т. Нор. – К. : Вища шк., 1989. – 275 с.

139. Объяснительная записка к проекту новой редакции Устава Уголовного Судопроизводства. – СПб., 1900. – Т. 1–3.

140. Орлик П. Прокурор як суб'єкт збирання доказів / П. Орлик // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 4 (19). – С. 107–112.

141. Орлов В. М. Экспертиза на предварительном следствии и прокурорский надзор за законностью ее проведения (правовые, тактические и организационно-методические вопросы) : дисс. ... канд. юрид. наук / В. М. Орлов. – М., 1973. – 201 с.

142. Орлов Ю. К. Заключение эксперта как источник выводного знания в судебном доказывании (уголовно-процессуальные, криминалистические и логико-гносеологические проблемы) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / Ю. К. Орлов. – М., 1985. – 54 с.

143. Павлов Н. Е. Уголовно-процессуальное законодательство и уголовный закон (соотношение и проблемы применения) : монография / Н. Е. Павлов. – М. : Изд-во Моск. ин-та МВД России, 1999. – 224 с.

144. Панько А. Н. Висновок експерта та його оцінка / А. Н. Панько // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 728–733.

145. Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку / Н. А. Панько // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 280–283.

146. Пашин С. А. Доказательства в российском уголовном процессе / С. А. Пашин // Состязательное правосудие : труды научно-практических лабораторий. – М., 1996. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 311–320.

147. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій / М. Погорецький // Право України. – 2015. – № 6. – С. 86–95.

148. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–24.

149. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : монографія / В. О. Попелюшко ; Національний ун-т «Острозька академія». – Острог : Видавництво Національного ун-ту «Острозька академія», 2009. – 634 с.

150. Прилуцький П. Поняття доказів у сучасному кримінальному процесуальному праві України / П. Прилуцький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 36–43.

151. Про внесення змін і доповнень до наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» : наказ Генерального прокурора України від 26 липня 2013 р. № 4гн-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-i-dopovnen-do-nakazu-generalnogo-prokuror-doc162989.html>

152. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 р. № 511-550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sc.gov.ua>.

153. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.

154. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-organizaciyu-dijalnosti-prokuroriv-u-kriminalnomu-provad-doc126824.html>.

155. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>.

156. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

157. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/page>

158. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учебное пособие / А. Р. Ратинов. – М. : НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1967. – 290 с.

159. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р. Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1961. – 277 с.

160. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/\\$FILE2019.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE2019.pdf)

161. Рибалко В. О. Наявність ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду як одна з підстав застосування запобіжного заходу / В. О. Рибалко // Форум права. – 2015. – № 2. – С. 152–158.

162. Рішення ЄСПЛ «Олександр Макаров проти Росії» («Aleksandr Makarov v. Russia») від 12 березня 2009 р. № 15217/07 // Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Дж. Макбрайд – К. : К.І.С., 2010 – 576 с.

163. Рішення у справі «Ілайков проти Болгарії» від 25 жовтня 1996 р. № 33977/96 (заява № 35615/06) // Вибрані справи Європейського суду з прав людини. – К., 2005. – Вип. 6. – С. 279–305.

164. Рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) від 21 квітня 2011 р. (заява № 42310/04) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.

165. Рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>

166. Рішення у справі «Чеботарі проти Молдови» від 13 листопада 2007 р. (заява № 35615/06) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.

167. Рогатюк І. В. Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу / І. В. Рогатюк // Право України. – 2002. – № 2. – С. 79–82.

168. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : пособие к лекциям. – 3-е изд., пересмотр. / Н. Н. Розин. – Петроград : Право, 1916. – 603 с.

169. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура / М. Руденко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 160–168.

170. Рустамов А. К. Обеспечение законности при производстве предварительного расследования преступлений : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. / А. К. Рустамов. – М., 1992. – 26 с.

171. Савицкий В. М. Государственное обвинение в суде / В.М. Савицкий. – М. : Наука, 1971. – 343 с.

172. Савицкий В. М. Кризис прокурорского надзора / В. М. Савицкий // Социалистическая законность. – 1991. – № 10. – С. 31–32.

173. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1975. – 383 с.

174. Савицкий В. М. Прокурорский надзор за соблюдением законности в деятельности органов дознания и предварительного следствия / В. М. Савицкий. – М. : Гос. юр. лит., 1959. – 262 с.

175. Сенченко Н. М. Оцінка висновку експерта в кримінальному провадженні / Н. М. Сенченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 4. – С. 243–247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.stu.cn.ua/123456789/5569>

176. Сильнов М. А. Особенности допроса с участием прокурора / М. А. Сильнов // Прокуратура и правосудие в условиях судебно-правовой реформы : сборник научных трудов. – М., 1997. – С. 166–174.

177. Скаредов Г. И. Участие прокурора в следственных действиях / Г. И. Скаредов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 160 с.

178. Солдатенко О. А. Питання обґрунтованості тримання під вартою у світлі презумпції невинуватості / О. А. Солдатенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4. – С. 401–408 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_4_54

179. Соловьев А. Б. О функциях прокуратуры в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / А. Б. Соловьев // Проблемы совершенствования прокурорского надзора : материалы научно-практической конференции. – М., 1997. – С. 120–126.

180. Соловьев А. Б. Уголовное преследование и прокурорский надзор в досудебных стадиях судопроизводства / А. Б. Соловьев // Прокурорская и следственная практика. – М., 1997. – № 3. – С. 88–94.

181. Соловьев А. Б. Прокурорский надзор за всесторонностью, полнотой и объективностью расследования преступлений : методическое

пособие / А. Б. Соловьев, Ф. Н. Багаутдинов, М. Н. Филиппов. – М. : НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1996. – 90 с.

182. Соловьев А. Б. Современное состояние законности и актуальные направления совершенствования предварительного расследования преступлений / А. Б. Соловьев, М. Е. Токарева // Проблемы уголовного судопроизводства : сборник научных трудов. – М. ; Кемерово : Кемер. гос. ун-т., 1998. – С. 137–147.

183. Соловьев А. Б. Обеспечение законности и обоснованности привлечения в качестве обвиняемого по УПК РФ : научно-методич. рекомендации / А. Б. Соловьев, М. Е. Токарева, М. В. Парфенова // Прокурорская и следственная практика. – М., 2006. – № 3–4. – С. 124–153.

184. Соловьев А. Б. Законность в досудебных стадиях уголовного процесса России / А. Б. Соловьев, М. Е. Токарева, А. Г. Халиулин, Н. А. Якубович ; науч. ред. А. Б. Соловьев, А. Г. Халиулин. – М. ; Кемерово : Кузбассвузиздат, 1997. – 162 с.

185. Соловьев А. Б. Процессуальные и тактические вопросы дополнительного расследования : учебно-методическое пособие / А. Б. Соловьев, А. Г. Халиулин. – М. ; Кемерово : Кузбассвузиздат, 1996. – 68 с.

186. Спасович В. Д. Теорія судечно-уголовних доказательств / В. Д. Спасович // Сочиненія В. Д. Спасовича. – СПб., 1890. – Т. 3 – 544 с.

187. Справа № 452/110/13-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 187 КК України // Архів Самбірського міськрайонного суду у Львівській області

188. Справа № 466/1199/14-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України // Архів Шевченківського районного суду м. Львова

189. Справа № 1/1301/2/2013 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України та ч. 1 ст. 121 КК України // Архів Бориславського міського суду Львівської області

190. Справа № 1-208/11 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України // Архів Апеляційного суду Львівської області.

191. Справа № 1-24/11 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України // Архів Апеляційного суду Львівської області.

192. Справа № 1319/9774/2012 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України // Архів Сихівського районного суду м. Львова

193. Справа № 442/8344/14-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України // Архів Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області

194. Справа № 444/167/15-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України // Архів Жовківського районного суду Львівської області

195. Справа № 444/3720/13-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України // Архів Жовківського районного суду Львівської області

196. Справа № 455/1958/13-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України // Архів Старосамбірського районного суду Львівської області

197. Справа № 462/3494/13-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України // Архів Залізничного районного суду міста Львова

198. Справа № 463/615/13-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України // Архів Личаківського районного суду м. Львова

199. Справа № 464/11149/14-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України // Архів Сихівського районного суду міста Львова

200. Справа № 459/2091/13-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України // Архів Червоноградського міського суду Львівської області

201. Справа №459/2528/14-к за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України // Архів Червоноградського міського суду Львівської області

202. Стрёмовский В. А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе / В. А. Стрёмовский. – М., 1958. – 135 с.

203. Строгович М. С. Избранные труды: Теория судебных доказательств : в 3 т. / М. С. Строгович ; отв. ред. А. М. Ларин. – М. : Наука, 1991. – Т. 3. – 300 с.

204. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович ; отв. ред. Н. Н. Полянский. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 703 с.

205. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.

206. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе / М. С. Строгович ; отв. ред. М. М. Гродзинский. – М. : Изд-во АН СССР, 1951. – 191 с.

207. Судебные уставы 20 ноября 1864 г. с изложением рассуждений на коих они основаны: в 4 ч. – СПб., 1867. – Ч. 3. – 289 с.

208. Таджиев Х. С. Прокурорский надзор и ведомственный контроль за расследованием преступлений. Вопросы теории и практики / Х. С. Таджиев ; отв. ред. В. М. Савицкий. – Ташкент : Фан, 1985. – 183 с.

209. Тарасов А. А. Процессуальные и тактико-психологические проблемы расследования преступлений группой следователей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Тарасов. – Куйбышев, 1990. – 207 с.

210. Татаров О. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення / О. Татаров // Науковий часопис Національної академії прокуратури

України. – 2014. – № 4. – С. 179–186 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/tatarov.pdf>

211. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О. Ю. Татаров. – К. ; Донецьк : ПРОМІНЬ, 2012. – 639 с.

212. Теория доказательств в советском уголовном процессе: Часть Особенная / Р. С. Белкин, А. И. Винберг, М. М. Гродзинский, С. Л. Зивс и др. – М. : Юридическая литература, 1967. – 415 с.

213. Токарева М. Е. Современные проблемы законности и прокурорский надзор в досудебных стадиях уголовного процесса : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / М. Е. Токарева. – М., 1997. – 83 с.

214. Токарева М. Е. Меры процессуального принуждения в досудебном производстве по уголовным делам / М. Е. Токарева, Н. В. Буланова, Е. В. Быкова, Н. А. Власова, С. В. Руденко и др. ; под ред. М. Е. Токарева. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 184 с.

215. Толочко О. Процесуальні функції прокурора у кримінальному провадженні / О. Толочко // Право України. – 2015. – № 6. – С. 77–85.

216. Толочко О. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект / О. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 49–55.

217. Толочко О. М. Правова природа процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням / О. М. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури. – 2012. – № 2. – С. 60–62.

218. Точилковский В. Н. О концепции прокурорской власти (проблемы и перспективы) / В. Н. Точилковский // Советское государство и право. – 1990. – № 9. – С. 39–47.

219. Трубин Н. С. Прокурорский надзор за исполнением законов органами дознания / Н. С. Трубин. – М. : Юрид. лит., 1982. – 104 с.

220. Трусков А. И. Выступление на научно-практической конференции 15–16.12.1994 г. / А. И. Трусков // Проблемы реформы уголовно-процессуального законодательства в проектах УПК РФ. – М., 1995.

221. Тутышкин Н. П. Процессуальное положение и функции прокурора в стадии предварительного расследования / Н. П. Тутышкин // Правоведение. – 1983. – № 4. – С. 82–86.

222. Тушев А. А. Прокурор в уголовном процессе Российской Федерации / А. А. Тушев ; науч. ред. И. Ф. Демидов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 325 с.

223. Уголовно-процессуальное право ФРГ : учебник. – 6-е изд. / В. Бойльке ; пер. с нем. Я. М. Плошкиной ; под ред. Л. В. Майоровой. – Красноярск : РУМЦ ЮО, 2004. – 352 с.

224. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.unodc.org/.../Azerbaijan_Code_of_Criminal_Procedure_in_Russian_Full_text.pdf.

225. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf

226. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295#load_text_none_1_12

227. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729#pos=2;-252

228. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481

229. Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана от 18 апреля 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.unodc.org/tldb/pdf/Turkmenistan/TUK_Crim_Pro_RU.pdf

230. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии. – М., 1994. – 204 с.

231. Уголовный процесс РСФСР / Т. В. Альшевский, Г. Ф. Горский, З. Ф. Коврига, Л. Д. Кокорев и др. ; под общ. ред. Л. Д. Кокорева, В. Е. Чугунова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1968. – 392 с.

232. Уголовный процесс : учебник для вузов. – 24-е изд., перераб. и доп. / под общ. ред. В. И. Радченко. – М. : Юридический Дом «Юстицинформ», 2006. – 784 с.

233. Удалова Л. Д. Начальник слідчого відділу як суб'єкт кримінально-процесуального доказування / Л. Д. Удалова, Г. М. Мамка. – К. : Скіф, 2013. – 134 с.

234. Удалова Л. Д. Прокурорський нагляд за екстрадицією особи : монографія / Л. Д. Удалова, В. І. Мотиль, О. М. Гумін. – К. : Скіф, 2012. – 141 с.

235. Удалова Л. Кримінальний процесуальний кодекс України – новий етап у розвитку теорії та практики здійснення кримінального провадження / Л. Удалова, В. Рожнова // Право України. – 2013. – № 11. – С. 80–87.

236. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 7 лютого 2014 р. / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

237. Ухвала слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова (справа № 463/6083/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35729691>

238. Фараон О. В. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру у кримінальному провадженні / О. В. Фараон // Науковий вісник Харківського національного університету. – 2014. – Вип. 1. – Т. 8. – С. 204–207.

239. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и защита по уголовным делам : учебное пособие / Ф. Н. Фаткуллин, З. З. Зиннатуллин, Я. С. Аврах. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 168 с.

240. Филиппов А. Н. Учебникъ історіи русскаго права : Пособіє къ лекціям / А. Н. Филиппов. – Юрьев : Печатано въ типографіи К. Маттисена, 1907. – Часть 1. – 732 с.

241. Филиппов М. Н. Обеспечение прокурором всесторонности, полноты и объективности предварительного расследования как гарантия охраны прав обвиняемого / М. Н. Филиппов // Предварительное следствие и прокурорский надзор : сборник научных трудов. – М., 1990. – С. 72–76.

242. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

243. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. – репринт третьего изд., 1910 / И. Я. Фойницкий ; под общ. ред. А. В. Смирнова. – СПб. : АЛЬФА, 1996. – Т. 2. – 552 с.

244. Халиулин А. Г. Осуществление функции уголовного преследования прокуратурой России / А. Г. Халиулин. – Кемерово, 1997. – 224 с.

245. Халиулин А. Г. Уголовное преследование как функция прокуратуры Российской Федерации: (проблемы осуществления в условиях правовой реформы) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / А. Г. Халиулин. – М., 1997. – 36 с.

246. Хиониди В. И. Роль прокурора в выдвижении и проверке версий на первоначальном этапе расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности / В. И. Хиониди // Предварительное следствие и прокурорский надзор : сборник научных трудов. – М., 1990. – С. 69–72.

247. Центров Е. Е. Участие прокурора в допросе обвиняемого (подозреваемого) / Е. Е. Центров // Соц. законность. – 1976. – №11. – С. 57–58.

248. Чеканов В. Я. Вопросы теории уголовно-процессуальной деятельности прокурора : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / В. Я. Чеканов. – М., 1973. – 36 с.

249. Чеканов В. Я. Прокурорский надзор на отдельных этапах предварительного следствия / В. Я. Чеканов. – Саратов, 1974. – 95 с.

250. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учебник. – 4-е изд., испр. и перераб. / М. А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1962. – 503 с.

251. Черкасов А. Арест как мера пресечения в свете презумпции невиновности / А. Черкасов, О. Шляпникова, Н. Громов // Правозащитник. – 2002. – № 1. – С. 79–82.

252. Черкасова Н. Ю. Исследование доказательств в суде первой инстанции : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. Ю. Черкасова. – Самара, 1993. – 251 с.

253. Черноусько М. В. Правова природа прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням / М. В. Черноусько. // Актуальні проблеми держави та права. – 2014. – Вип. 71. – С. 465–466.

254. Шаренко С. Актуальні питання застосування окремих норм КПК України під час досудового розслідування / С. Шаренко // Право України. – 2013. – № 11. – С. 95–103.

255. Шейфер С. А. Собираение доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы / С. А. Шейфер. – Саратов, 1986. – 171 с.

256. Шестакова С. Д. Прокурор в уголовном процессе / С. Д. Шестакова // Проблемы совершенства прокурорского надзора : материалы научно-практической конференции. – М., 1997. – С. 222–227.

257. Шпилев В. Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства / В. Н. Шпилев. – Мн., 1974. – 144 с.

258. Шпилев В. Н. Участники уголовного процесса / В. Н. Шпилев. – Мн., 1970. – 176 с.

259. Шумило М. Імовірність і вірогідність знання у кримінальному провадженні як передумова потреби об'єктивізації результатів доказування / М. Шумило // Право України. – 2014. – № 10. – С. 44–52.

260. Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного»... феномену доказового права/ М. Є. Шумило // Вісник Кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 95–104.

261. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. І. Щегель. – К., 2005. – 181 с.

262. Элькинд П. С. К вопросу о функции обвинения в советском уголовном процессе / П. С. Элькинд // Вопросы теории и практики прокурорского надзора. – Саратов, 1974. – С. 3–13.

263. Элькинд П. С. Сущность и задачи советского уголовного процесса / П. С. Элькинд // Уголовный процесс : учебник / Н. С. Алексеев, И. Ф. Базанова, А. П. Бородансков, А. И. Васильева и др. ; отв. ред. Н. С. Алексеев, В. З. Лукашевич, П. С. Элькинд. – М. : Юрид. лит., 1972. – 584 с.

264. Юрчишин В. Генезис кримінальних процесуальних функцій прокурора на досудовій стадії процесу / В. Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 144–152.

265. Юрчишин В. Процесуальні повноваження прокурора щодо доказування вини на досудовому розслідуванні / В. Юрчишин // Право України. – 2015. – № 5. – С. 171–178.

266. Юрчишин В. М. Правове забезпечення функціональної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні / В. М. Юрчишин // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 102–107.

267. Юрчишин В. М. Роль і місце прокурора у досудовому провадженні / В. М. Юрчишин // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 489–497.

268. Якимович Ю. К. Избранные статьи (1985–1996 гг.) / Ю. К. Якимович. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1997. – 70 с.

269. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве / М. Л. Якуб. – М. : Юрид. лит., 1981. – 144 с.

270. Якубов М. К. Прокурорский надзор за законностью деятельности органов предварительного следствия и дознания Министерства внутренних дел : дисс. ... канд. юрид. наук / М. К. Якубов. – М., 1968. – 351 с.

271. Якубович Н. А. Понятие доказывания в советском уголовном процессе / Н. А. Якубович // Советское государство и право. – 1965. – № 7. – С. 113–120.

272. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія / О. Г. Яновська ; Нац. акад. внутр. справ. – К. : Прецедент, 2011. – 303 с.

273. Ясинский Г. М. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук / Г. М. Ясинский. – Х., 1965. – 212 с.

274. Code de procedure penale (Loi du 31 décembre 1957 et Ordonnance du 23 décembre 1958) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ledroitcriminel.free.fr/a_legislation_criminelle/code_de_procedure_penale.htm

275. Strafprozeßordnung In der Fassung der Bekanntmachung vom 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, ber. 1319), zuletzt geändert durch Gesetz vom 10.10.2013 (BGBl. I S. 3799) m.W.v. 01.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dejure.org/gesetze/StPO>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Результати опитування працівників прокуратури
у Львівській області та слідчих Національної поліції
у Львівській області щодо активності прокурора
під час здійснення заходів із процесуального керівництва
досудовим розслідуванням
(період серпень–грудень 2014 року)**

	Види заходів щодо здійснення прокурором процесуального керівництва у кримінальному провадженні під час досудового розслідування	Працівники прокуратури		Слідчі	
		60	%	150	%
1	Яку функцію здійснює прокурор у кримінальному провадженні?				
	а) обвинувальну	16	26,7	66	44,0
	б) наглядову	35	58,3	57	38,0
	в) процесуального керівництва	5	8,3	16	10,7
	г) інше	4	6,7	11	7,3
2	Яка роль прокурора на досудовому розслідуванні?				
	а) здійснення нагляду за законністю досудового розслідування	37	61,7	108	72,0
	б) здійснення процесуального керівництва	20	33,3	36	24,0
	в) інше	3	5,0	6	4,0
3	Які повноваження прокурора, на Вашу думку, задовольняють потребу збору доказів у кримінальному провадженні? (можна обирати декілька відповідей)				
	а) дача доручень та вказівок	55	91,7	83	55,3
	б) особисте проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні	45	75,0	108	72,0
	в) участь у проведенні слідчих (розшукових) дій	50	83,3	114	76,0
4	Чи обговорюють прокурори зі слідчими питання про: (можна обирати декілька відповідей)				
	а) висування версій	45	45,0	99	66,0
	б) про підстави проведення слідчих (розшукових) дій	42	42,0	78	52,0

5	Витребування прокурором кримінального провадження під час досудового розслідування для перевірки використовується:				
	а) часто	20	33,3	45	30,0
	б) у разі складності кримінального провадження або скарги на упередженість чи бездіяльність слідчого	35	58,3	95	63,3
	в) зрідка	5	8,3	5	3,3
6	Дача прокурором слідчому письмових вказівок у кримінальному провадженні використовується:				
	а) часто під час розслідування	35	58,3	57	38,0
	б) здебільшого під час вирішення питання про зупинення кримінального провадження	18	30,0	75	50,0
	в) зрідка	2	3,3	18	12,0
7	Характер вказівок прокурора:				
	а) тільки констатуються недоліки досудового розслідування	3	5,0	82	54,7
	б) аналізуються докази, вказуються способи їх перевірки	50	83,3	45	30,0
	г) інше	7	11,7	23	15,3
8	Форми здійснення контролю за виконанням вказівок:				
	а) вимога від слідчого надати інформацію про виконання вказівок	35	58,3	86	57,3
	б) перевірка виконання вказівок при вивченні кримінального провадження для його закінчення і складання обвинувального акта	25	41,7	64	42,7
9	Обговорення прокурора із слідчим напрямків розслідування (висунення слідчих версій, планування проведення слідчих (розшукових) дій тощо):				
	а) практикується доволі часто	28	46,7	92	61,3
	б) практикується зрідка	28	46,7	35	23,3
	в) не практикується	4	6,7	23	15,3
10	Чи потрібна участь прокурора під час проведення слідчих (розшукових) дій?				
	а) у разі особливої складності кримінального провадження	31	51,7	81	54,0
	б) не потрібно	15	25,0	15	10,0
	в) інше	10	16,7	54	36,0
11	Чи доводилось прокуророві проводити процесуальні дії особисто?				
	а) так	50	83,3	84	56,0
	б) ні	4	6,7	54	36,0
	в) проти збереження такого повноваження	6	10,0	12	8,0

12	Що спонукає прокурора взяти участь у проведенні допитів?				
	а) особлива складність кримінального провадження	38	63,3	93	62,0
	б) прагнення особисто отримати інформацію про обставини кримінального правопорушення або перевірити наявні докази	19	31,7	52	34,7
	в) інше	3	5,0	5	3,3
13	При повідомленні особі про підозру:				
	а) достатньою є сукупність доказів, що встановлюють вчинення злочину і винуватість особи в його вчиненні	36	60,0	123	82,0
	б) повинні бути в повному обсязі досліджені всі обставини, що підлягають встановленню відповідно до ст. 91 КПК України	24	40,0	27	18,0

**Результати вивчення діяльності прокурора
з приводу доказування у формі процесуального керівництва
на досудовому розслідуванні**
(за підсумками вивчених матеріалів 200 кримінальних проваджень,
розглянутих судами Львівської області
у період із січня 2013 до липня 2015 року)

	Вказівки прокурора про заходи щодо здійснення процесуального керівництва	К-сть проваджень	%
1	Недоліки у здійсненні прокурорського нагляду (з 200 вивчених кримінальних проваджень)	144	72,0
	Із них: уживались заходи для усунення недоліків при провадженні слідства	74	51,4
2	Провадження зі слідчими помилками, тобто такі, в яких прокурором чи судом робилась вказівка на істотне порушення кримінального процесуального закону або неправильного застосування кримінального закону; провадження, де скасовувались рішення про зупинення чи закриття кримінального провадження (загалом 74 кримінальні провадження, в яких участь узяв прокурор)	45	60,8
	Із них: недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення	18	24,3
3	Заходи щодо виправлення слідчих помилок вживались прокурором		
	а) безпосередньо в ході розслідування	25	12,5
	б) при скасуванні постанов про зупинення чи закриття кримінальних проваджень	41	20,5
	г) інше	8	4,0
4	Випадки скасування прокурором незаконних постанов слідчого про закриття кримінального провадження	13	6,5
	Із них: постановлено обвинувальний вирок	7	53,8
	Дано доручень та вказівок (у кримінальних провадженнях)	74	37,0

5	У кримінальному провадженні було дано такі вказівки:		
а)	про виконання норм КПК України, які не були виконані	5	2,5
б)	про усунення порушень закону, які були допущені слідчим	15	7,5
в)	про кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення	12	6,0
г)	про дослідження обставин, що мають значення для кримінального провадження і проведення необхідних процесуальних дій	42	21,0
6	Характер вказівок прокурора, наданих органу досудового розслідування:		
а)	висунення версій	7	3,5
б)	містили аналіз доказів, що зібрані у кримінальному провадженні	8	4,0
в)	вказувалось на протиріччя доказів, які зібрані у кримінальному провадженні	9	4,5
г)	Вказувалось, які докази потрібно перевірити	15	7,5
д)	Вказувалось, які слідчі (розшукові) чи негласні слідчі (розшукові) дії необхідно провести	30	15,0
е)	Конкретизувались обставини, що входили в предмет доказування у кримінальному провадженні	5	2,5
7	При призначенні експертизи у кримінальному провадженні прокурор давав вказівку:		
а)	про проведення конкретного виду експертизи	8	4,0
б)	про коло питань, які слід поставити для вирішення експертові	4	2,0
8.	Вказівки прокурора було дано:		
а)	на початку досудового розслідування	15	7,5
б)	перед повідомленням про підозру	25	12,5
в)	перед закінченням досудового розслідування та складанням обвинувального акта	45	22,5

**Результати вивчення діяльності прокурора
з приводу доказування у формі процесуального керівництва
на досудовому розслідуванні**
(за підсумками вивчених матеріалів 200 кримінальних проваджень,
розглянутих судами Львівської області
у період зі січня 2013 до липня 2015 року)

	Заходи участі прокурора в доказуванні у формі процесуального керівництва під час досудового розслідування	К-сть	%
1	Прокурор брав участь в таких слідчих (розшукових) діях:		
а)	огляд місця події	9	4,5
б)	огляд предметів	2	1,0
в)	допит підозрюваного	6	3,0
г)	допит неповнолітнього підозрюваного	14	7,0
д)	допит свідка	8	4,0
е)	одночасний допит двох і більше осіб	1	0,5
є)	обшук	2	1,0
2	Характер участі прокурора в слідчій (розшуковій) дії:		
а)	особисте проведення слідчої (розшукової) дії	24	12,0
	із них: допит підозрюваних	15	62,5
	допит свідків	4	16,6
б)	активна участь прокурора в проведенні слідчої (розшукової) дії	6	3,0
в)	присутність прокурора під час проведення слідчої (розшукової) дії	12	6,0
3	У кримінальних провадженнях про убивства		
а)	прокурор виїжджав на місце події та брав участь у проведенні огляду місця події	10	5,0
б)	на місце події прокурор не виїжджав	33	16,5
4	Прокурор особисто призначав експертизу	4	2,0
5	Прокурор брав участь у розслідуванні у складі групи слідчих	2	1,0

**Аналіз слідчих помилок під час досудового розслідування
(144 кримінальні провадження із помилками з 200 вивчених)**

	СЛІДЧІ ПОМИЛКИ	К- сть	%
1	Види слідчих помилок:		
	а) пов'язані зі збиранням доказів	23	16,0
	б) висування не всіх об'єктивно можливих версій	20	13,9
	в) помилки, що виникли при перевірці доказів:	41	28,5
	<i>непроведення необхідних слідчих (розшукових) дій для перевірки доказів</i>	22	53,7
	<i>неусунення протиріч між наявними доказами</i>	10	24,4
	<i>інше</i>	9	22,0
2	Помилки при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій:		
	а) недоліки при проведенні огляду місця події (25% проваджень із помилками)	19	13,2
	б) не були допитані свідки, показання яких мали значення для кримінального провадження (15%)	12	8,3
	в) необхідність повторних допитів свідків спричинена неповнотою первинного допиту (15%)	12	8,3
	г) випадки допиту свідків без роз'яснення ст. 63 Конституції України (2%)	2	1,4
	д) одночасний допит двох і більше осіб проводився з такими недоліками, які перетворювали цю слідчу (розшукову) дію у формальний акт (6%)	4	2,8
	е) несвоєчасність та неналежне проведення обшуків (10%)	8	5,6
	є) неналежне оформлення результатів обшуків (7%)	5	3,5
	ж) при призначенні експертизи ставилися не всі необхідні за обставинами провадження питання (12%)	8	5,6
	з) неусунення протиріч між висновком експерта та іншими наявними у провадженні доказами (7%)	4	2,8
3	Незаконно винесені слідчим постанови про закриття кримінального провадження	20	13,9
	Із них: при невстановленні істотних обставин кримінального провадження	13	65,0
4	У повідомленні про підозру:		
	не було виявлено вказівок на обставини місця й часу	12	6,0
	Із них: були позначені часовими межами («в період з травня по вересень» або «протягом дня» тощо) і невизначеністю місця («у невстановленому місці» тощо)	5	41,7

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного університету

внутрішніх справ

к.ю.н., доцент

полковник поліції

Р.І. Благута

2016 р.

АКТ

15.09.2016

м. Львів

№ 2/1

про впровадження результатів дисертації Палюха Андрія Ігоровича на тему «Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, у освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук, майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук, полковника поліції Строцького Р.С.;
- декана факультету №1 кандидата юридичних наук, доцента, полковника поліції Авраменка О.В.;
- завідувача кафедри кримінального процесу факультету №1, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Хитри А.Я.

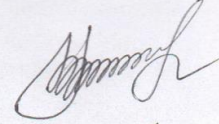
Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 склала цей акт про те, що в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ при підготовці та проведенні лекцій та семінарських занять використовуються теоретичні положення дисертації Палюха А.І. на тему «Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування», викладені у вигляді фахових статей в збірниках наукових праць та основних положень і висновків, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

1. Палюх А. Особливості процесу пізнання при бригадному методі розслідування / А. Палюх // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1. – С. 95-101. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnapu_2011_1_17.pdf.
2. Палюх А. Формування внутрішнього переконання старшого слідчо-оперативної групи під час розслідування особливо складної кримінальної справи / А. Палюх // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 1. – С. 87-92. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnapu_2010_1_16.pdf.
3. Палюх А.І. Особливості оцінки допустимості та відносності доказів під час доказування при розслідуванні кримінальної справи слідчо-оперативною групою // Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. – 2011. – № 3. – С. 383-395.
4. Палюх А.І. Діяльність прокурора щодо оцінки окремих видів доказів під час досудового розслідування / А. Палюх // Україна і світ в контексті глобальних трансформацій. Тези XI Міжнародної науково-практичної конференції. / За ред. д-ра екон. наук, проф Л.А.Янковської. – Львів: ЛУБП, 2013. – С. 188-190.
5. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні при повідомленні про підозру під час досудового розслідування / А.І. Палюх // Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. – 2015. - № 3. – С. 233-238.
6. Палюх А. І. Особливості реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні / А.І. Палюх // Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. – 2015. – № 3. – С. 310-318.
7. Палюх А. І. Правові основи та форми участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування / А. І. Палюх // Митна справа. – 2015. – № 5(2). – С. 113-118.
8. Палюх А. Проблемы определения функций прокурора в уголовном производстве во время досудебного расследования / А.И.Палюх // *Leges et Viata*. – 2015. – № 12/3. С. 73-77.
9. Палюх А. І. Особливості участі прокурора в доказуванні обставин, які обґрунтовують обрання окремих запобіжних заходів у кримінальному провадженні // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів : ЛьвДУВС, 2016. – Вип. 1 – С.323-331.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Палюха А.І. містять науково-обґрунтовані теоретичні положення, практичні пропозиції та рекомендації, а також можуть використовуватись в освітньому

процесі при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі».

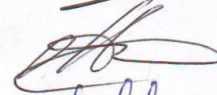
Члени комісії:

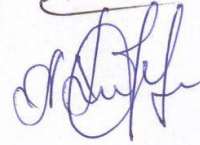
Л.В. Павлик

Р.Є. Строцький

О.В. Авраменко

А.Я. Хитра

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник прокурора

Львівської області

В.І. Брездень

21 січня 2016

02910031

ПРОКУРАТУРА

Львівської області

АКТ

21.01 2016

м. Львів

№ 3

Про впровадження результатів дисертації
Палюх Андрія Ігоровича
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за темою
«Участь прокурора в доказуванні
під час досудового розслідування»
у практичну діяльність.

ПІДСТАВА:

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника слідчого відділу прокуратури Львівської області
Флиса Р.М.;
- начальника відділу процесуального керівництва у кримінальних
провадженнях прокуратури Львівської області Довжика С.М.;
- слідчий слідчого відділу прокуратури Львівської області Рубцова В.В.

Комісія розглянула й узагальнила подані наукові публікації Палюха А.І.
за темою дисертації «Участь прокурора в доказуванні під час досудового
розслідування».

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Палюх А. Особливості процесу пізнання при бригадному методі розслідування / А. Палюх // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1. – С. 95-101.
2. Палюх А. Формування внутрішнього переконання старшого слідчо-оперативної групи під час розслідування особливо складної кримінальної справи / А. Палюх // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 1. – С. 87-92.
3. Палюх А.І. Особливості оцінки допустимості та відносності доказів під час доказування при розслідуванні кримінальної справи слідчо-оперативною групою / А. Палюх // Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. – 2011. – № 4. – С. 383-395.
4. Палюх А. І. Особливості реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні / А.І. Палюх // Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. – 2015. – № 3. – С. 310-318.
5. Палюх А. І. Правові основи та форми участі прокурора у доказуванні під час досудового розслідування / А. І. Палюх // Митна справа. – 2015. – № 5(2). – С. 113-118.
6. Палюх А. Проблемы определения функций прокурора в уголовном производстве во время досудебного расследования / А.И.Палюх // Legea si Viata. – 2015. – № 12/3. – С. 73-77.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані публікації запроваджені у методичних рекомендаціях, які використовуються слідчим відділом прокуратури Львівської області щодо участі прокурора в доказуванні під час досудового розслідування.

Голова комісії

Члени комісії:

 Р.М. Фліс

С.М. Довжик

 В.В. Рубцов